

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KENT KİMLİĞİNİN OLUŞMASINDA İBADET YAPILARININ
YERİ VE ÖNEMİ: ANTAKYA ÖRNEĞİ**

MELİSA DİKER

**YÜKSEKLİSANS TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI
KENTSEL MEKÂN ORGANİZASYONU VE TASARIM
PROGRAMI**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. NİLGÜN ÇOLPAN ERKAN**

İSTANBUL, 2014

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENT KİMLİĞİNİN OLUŞMASINDA İBADET YAPILARININ
YERİ VE ÖNEMİ: ANTAKYA ÖRNEĞİ

Melisa DİKER tarafından hazırlanan tez çalışması 29.05.2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nilgün Çolpan Erkan
Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Nilgün Çolpan Erkan
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Çiğdem Polatoğlu
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Zekiye Yenen
Yıldız Teknik Üniversitesi

ÖNSÖZ

Akademik bilgisini, tecrübesini benden esirgemediği için, adım adım hem kendimi hem de tezimi geliştirmeme olanak sağladığı için, soruları ile ufkumu açıp, yol gösterici olduğu için YTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyelerinden tez danışmanım Doç. Dr. Nilgün Çolpan Erkan'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu kişisel ve mesleki gelişim sürecinde bana değer kattığı için şanslıyım.

Tezi yazmam için gerekli bilgileri edindiğim sevgili YTÜ hocaları, bu zor ama zevkli geçen tez sürecinde bana yanımda olduklarını hissettiren arkadaşlarım ve Antakya sakinleri iyi ki varsınız. Asistan arkadaşlarıma, özellikle Ceren-Alper Aydemir ve Erhan Kurt'a destekleri için çok teşekkür ederim. Sevgili hocalarım Füsün Kocatürk, Yeşim Alemdar ve Şeyda G. Açıkgoz; anlayışınız ve desteğiniz için teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak maddi ve manevi desteğini hiç üzerimden çekmeyen sevgili ailem; özellikle annem Maryet Diker' e her şey için teşekkür ederim. İyi ki varsınız.

Kitabı aileme ithaf ederim.

Mart, 2014

Melisa DİKER

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMA LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
ÇİZELGE LİSTESİ	xii
ÖZET.....	xiii
ABSTRACT.....	xiv
BÖLÜM 1	
GİRİŞ.....	1
1.1 Literatür Özeti	1
1.2 Tezin Amacı	1
1.3 Hipotez	2
1.3.1 Kapsam	2
1.3.2 Yöntem	3
BÖLÜM 2	
KENT-KİMLİK-İBADET YAPISI İLİŞKİSİ	5
2.1 Kimlik ve Kent Kimliği	5
2.2 Kentsel Kimlik Öğeleri	8
2.2.1 Çevresel Kimlik Öğeleri	9
2.2.1.1 Doğal Çevre Özellikleri	9
2.2.1.2 Yapma Çevre Özellikleri.....	12
2.2.2 Toplumsal Kimlik Öğeleri.....	14
2.2.2.1 Sosyo-Kültürel Kimlik	14
2.2.2.2 Sosyo-Ekonomik Kimlik.....	16
2.3 Kent kimliğinde İşaret Öğelerinin Yeri ve Algılanabilirliği	16
2.3.1 Kentte Kimlik ve İmaj İlişkisi	17
2.3.2 Kent İmajı.....	17
2.3.3 İşaret Öğeleri	20
2.3.4 İşaret Öğelerinin İşlevleri	22
2.3.5 İşaret Öğelerinin Algılanabilirliği	27

2.3.6	Silhouette İşaret Öğeleri	32
2.4	Kentsel İşaret Öğesi Olarak İbadet Yapıları	33
2.4.1	Din Kavramı-İbadet Yapısı İlişkisi	34
2.4.2	Silhouette İbadet Yapıları	35
2.4.3	İbadet Yapıları	37
2.4.3.1	Tarih Öncesi Dönemlerde İbadet Yapıları	37
2.4.3.2	Sinagog.....	38
2.4.3.3	Kilise	42
2.4.3.4	Cami	47
2.5	Bölüm Değerlendirmesi	53
BÖLÜM 3		
ANTAKYA'DA KİMLİK-İBADET YAPISI İLİŞKİSİ		55
3.1	Araştırma Yeri Olarak Antakya'nın Seçilmesinin Nedenleri	56
3.2	Antakya'nın Konumu, İklimi ve Tarihsel Çerçeve	59
3.2.1	Kurulduğu Yer (Coğrafi - Topoğrafik Durum)	59
3.2.2	Antakya'nın İklimi	63
3.2.3	Antakya'nın Tarihsel Gelişimi	63
3.3	Antakya'da Sosyal ve Demografik Yapı.....	91
3.3.1	Mahalleler ve Nüfus	94
3.3.2	Antakya'da Etnik Nüfus	96
3.4	Antakya'da Dinler ve Dini Yapılar	99
3.4.1	Antakya'da Yahudilik	102
3.4.1.1	Antakya Sinagogu	103
3.4.2	Antakya'da Hristiyanlık	108
3.4.2.1	St. Pierre Kilisesi.....	111
3.4.2.2	Antakya Ortodoks Kilisesi	112
3.4.2.3	Katolik Kilisesi.....	117
3.4.2.4	Protestan Kilisesi.....	122
3.4.3	Antakya'da Müslümanlık	126
3.4.3.1	Habibi Neccar Camisi	126
3.4.3.2	Ulu Camii	130
3.4.3.3	Sarımiye Camii.....	135
3.4.3.4	Affan Camii.....	139
3.4.3.5	Nacip Camii	143
3.4.4	Bölüm Değerlendirmesi.....	148
BÖLÜM 4		
SONUÇ VE ÖNERİLER.....		155
4.1	Kuramlara İlişkin Sonuçlar	156
4.2	Antakya'da İbadet Yapılarının Kavranabilirliğine İlişkin Sonuçlar	157
4.3	Antakya Kimliğini Belirleyen İbadet Yapılarının Değerlendirilmesi.....	162
4.4	Öneriler	164
KAYNAKLAR		168
EK-A.....		176

ÖZGEÇMİŞ	177
----------------	-----

KISALTMA LİSTESİ

M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
TDK	Türk Dil Kurumu
YY	Yüzyıl

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1	İstanbul kimliğinde cami ve minareler	6
Şekil 2.2	Mardin’de geleneksel kent dokusu	7
Şekil 2.3	Kentsel kimlik oluşum şeması [10]	8
Şekil 2.4	Asya ve Avrupa Kıtası üzerindeki konumu ile İstanbul.....	9
Şekil 2.5	İklimin kent kimliğine etkisi; Mardin kenti [13], Safranbolu kenti [14].....	10
Şekil 2.6	Jeolojik yapının kent kimliğine etkisi; Göreme, Kapadokya	11
Şekil 2.7	Kamusal alanda kent kimliğinin okunduğu Campo Meydanı/İtalya	13
Şekil 2.8	Kentte sembol olmuş elemanlar: Edirne Selimiye Camisi [18]	13
Şekil 2.9	Kubbe ve minareleriyle öne çıkan bir kent, Kahire [25]	15
Şekil 2.10	İstanbul’un kent imajı	19
Şekil 2.11	Antakya kent imajları	19
Şekil 2.12	Kubbet-üs-Sahra, Kudüs’ün kimliğini oluşturan işaret ögesidir [40].....	21
Şekil 2.13	Büyük Antakya Oteli ve Mozaik Müzesi, Antakya’da işaret ögeleridir.	22
Şekil 2.14	Süleymaniye Camisi bulunduğu bölgeye egemen olan işaret ögesidir. [41].	23
Şekil 2.15	İşaret ögelerinin yönlendiriciliği: Venedik Saat Kulesi	23
Şekil 2.16	Yörenin yapısı hakkında fikir veren işaret öğeleri (İtalya).....	24
Şekil 2.17	Eyfel Kulesi, Paris ile bütünleşmiş bir işaret ögesidir. [44]	25
Şekil 2.18	Solda İtalya’dan, Sağda Antakya’dan işaret öğeleri.....	25
Şekil 2.19	Tarihsel ve kültürel değerleri ile işaret öğeleri İtalya, Antakya	26
Şekil 2.20	İşaret ögelerindeki dini semboller simgesel çağrışımda bulunmaktadır.	26
Şekil 2.21	İşaret ögelerinin konum, biçim, boyut, malzeme olarak farklılaşması. [45].	29
Şekil 2.22	Konum farklılığında öne çıkan işaret ögesi; Sultan Ahmet Camisi [47].....	29
Şekil 2.23	Biçim ve boyut farklılığı ile öne çıkan işaret ögesi; Galata Kulesi	30
Şekil 2.24	Malzeme, biçim ve boyut farklılığı (Barselona) [48]	30
Şekil 2.25	Floransa’da katedralin kent imajında işaret ögesi olarak tanımlanması [49]	31
Şekil 2.26	İşaret öğeleri kenti tanımlamaktadır [53].	32
Şekil 2.27	Silhouette Kız Kulesi, cami ve minareler İstanbul kimliğini yansıtmaktadır....	33
Şekil 2.28	Boyutu ve malzemesi ile ibadet yapıları güçlü işaret ögeleridir [61]......	35
Şekil 2.29	Silhouette birer işaret öğeleri [61]	36
Şekil 2.30	Büyük Belz Sinagogu (Kudüs) [73]	40
Şekil 2.31	Bet İsrail Sinagogu (İzmir) [74].....	41
Şekil 2.32	Antakya Sinagogu’nun kapısının üstündeki Magen David sembolü.....	41
Şekil 2.33	İngiltere Canterbury Katedrali, ev ve dükkânlarla çevrelenmiştir [75].....	43
Şekil 2.34	11. yy’ dan 19.yy’a kadar silhouette kilise kulelerinden kesitler	44
Şekil 2.35	Silhouette kubbeler, çan kuleleri, haç sembolleri ile tanınan kent, Roma.....	44

Şekil 2.36 İskenderun Ortodoks Kilisesi'nin kentteki konumu-boyutu	45
Şekil 2.37 Roma'da ibadet yapıları.....	45
Şekil 2.38 Kent dokusunda kubbeleri ile beliren Kilise Yapıları (Roma).....	46
Şekil 2.39 Kentte dini semboller, Roma	46
Şekil 2.40 Zeytune Camisi, Tunus [85], [86]	47
Şekil 2.41 Beyazıt cami avlusundan bir görüntü, İstanbul [87].....	48
Şekil 2.42 Şam Emevi Camisi Küfe tipi camiye örnek gösterilmektedir [88], [89].....	48
Şekil 2.43 Eski Tunus [92]	49
Şekil 2.44 Antakya'da kapalı çarşı içinde konumlanan Mahremiye Cami.....	50
Şekil 2.45 Safranbolu'da cami ve kent dokusu [12], [93]	51
Şekil 2.46 Cami minareleri; ince, uzun biçimleriyle kent silüetinde hemen fark edilir. 52	
Şekil 2.47 İstanbul'un kimliğinde camiler önemli yer tutmaktadır.	52
Şekil 3.1 Antakya Koruma Amaçlı İmar Planı [97].	58
Şekil 3.2 Hatay'ın, Türkiye içindeki konumu [98].....	59
Şekil 3.3 Hatay'da Antakya'nın diğer ilçelere göre konumu [97].....	59
Şekil 3.4 Antakya genel konumu ve çalışma alanı, Yeni ve Eski Antakya.	60
Şekil 3.5 Hatay fiziki haritası içinde, Antakya [100]	60
Şekil 3.6 Yeni ve Eski Antakya kent dokusu hava fotoğrafı	61
Şekil 3.7 Doğal bir sınır olan Habibi Neccar dağı ve yamaç yerleşimi.....	62
Şekil 3.8 Antakya'da eski ve yeni kenti birbirinden ayıran Asi Nehri	62
Şekil 3.9 Seleucus Döneminde Antakya [103]	64
Şekil 3.10 Seleucus Döneminde Antakya'da kentsel gelişim bölgeleri	65
Şekil 3.11 Seleucus Krallığı Döneminde Antakya'da yapılan yapılar [106].....	66
Şekil 3.12 Günümüze kalan Helenistik akslar: Orhanlı ve Meydan Mahallesi	68
Şekil 3.13 Antik Çağ Antakya planı, Müller [97].....	70
Şekil 3.14 Roma Dönemi'nde Antakya'da yapılan yapılar [106]	71
Şekil 3.15 Maison Carree Nimes, Fransa'daki Roma Tapınağı [109].....	72
Şekil 3.16 Roma'da kubbeli Panteon Tapınağı [111].....	73
Şekil 3.17 Roma Dönemi'nde Antakya, Mgr. Le Camus [97]	74
Şekil 3.18 Antik Dönem 'de ibadet yapılarının ve kamusal alanların konumları.....	74
Şekil 3.19 Eski Saint Peter bazilikası ve bazilikal plan. M.Ö 319-329 [112]	76
Şekil 3.20 İstanbul Ayasofya Müzesi [113].....	77
Şekil 3.21 1098 yılına ait bir kartpostaldan şehrin görünümü ve ibadet yapıları [97] ...	80
Şekil 3.22 Antakya planında 1098 yılında St. Paul Katedrali görülmektedir [97].	81
Şekil 3.23 Antakya'da Memlük Dönemi Camisi: Ulu Cami	82
Şekil 3.24 Antakya'da Osmanlı Dönemi'nden kalan Affan ve Sarımiye Camileri.....	85
Şekil 3.25 Antakya'da Osmanlı Dönemi camileri ve kent dokusu ilişkisi	85
Şekil 3.26 19. yy'da Antakya, [97].....	86
Şekil 3.27 Hatay-Antakya: İskenderun tarafından görünüş, Lee Petit, 1890 [97].....	86
Şekil 3.28 Antik Dönemden 19'yy a kadar Antakya'nın kentsel gelişme yönü.....	87
Şekil 3.29 Fransızlar Dönemi'nde ulaşım açılan Kurtuluş Caddesi [123].....	88
Şekil 3.30 1931 yılında Antakya [97]	88
Şekil 3.31 Antakya'da 20.yy'da kentin genişlemesi	89
Şekil 3.32 Antakya'da tarihsel süreçte yaşayan uygarlıklar	91
Şekil 3.33 Akadim ve Antakya Medeniyetler Korosu [101]	92
Şekil 3.34 Antakya'da barış sembolü	93
Şekil 3.35 Antakya'da yüzyıllara göre mahallelerin gelişimi gösterilmiştir	95
Şekil 3.36 19.yy'da Müslüman ve Gayri-Müslüman nüfusun yaşadığı mahalleler.....	97
Şekil 3.37 Antakya'da tarihi kentsel sit alanındaki ibadet yapıları ve çalışma sınırı. ..	100
Şekil 3.38 Geçmişten günümüze ibadet yapılarının yapılma dönemleri, konumları....	100

Şekil 3.39 Antakya’da dini yapılar ve konum olarak kilise, sinagog, cami ilişkisi.....	101
Şekil 3.40 Günümüzde Yahudilerin Antakya’da yerleşim gösterdiği bölgeler	102
Şekil 3.41 Antakya Sinagogu yerleşim planı.....	105
Şekil 3.42 Antakya Sinagogu biçim.	106
Şekil 3.43 Antakya Sinagogu tabelası ve Magen David sembolü	106
Şekil 3.44 Antakya Sinagog Kesiti	107
Şekil 3.45 Antakya Sinagogu; vaziyet planı ve fotoğraflar.	108
Şekil 3.46 Günümüzde Hristiyanların Antakya’da yerleşim gösterdiği bölgeler	109
Şekil 3.47 Sol resimde Mesihçiler Kilisesi, sağ resimde Apostolik Kilisesi.....	110
Şekil 3.48 Antakya St. Pierre Kilisesi.....	111
Şekil 3.49 Antakya’da Hristiyanlar için bir hac yeri, St. Piyer Kilisesi	112
Şekil 3.50 Antakya Ortodoks Kilisesi yerleşim planı.....	114
Şekil 3.51 Antakya Ortodoks Kilisesinde kubbe ve çan kulesinin kavranabilirliği	115
Şekil 3.52 Antakya Ortodoks Kilisesi’ne Hürriyet Caddesi’nden bakış	115
Şekil 3.53 Antakya Ortodoks Kilisesi Kesiti	115
Şekil 3.54 Ortodoks Kilisesi, vaziyet planı ve fotoğraflar.....	117
Şekil 3.55 Antakya Katolik Kilisesi yerleşim planı.....	119
Şekil 3.56 Antakya Katolik Kilisesinden fotoğraflar.....	120
Şekil 3.57 Antakya Katolik Kilisesi Kesiti	120
Şekil 3.58 Antakya Katolik Kilisesi; vaziyet planı ve görüşler	121
Şekil 3.59 Antakya Protestan Kilisesi yerleşim planı	123
Şekil 3.60 Antakya Protestan Kilisesi Cephesi.....	124
Şekil 3.61 Antakya Protestan Kilisesi Kesiti	124
Şekil 3.62 Antakya Protestan Kilisesi; vaziyet planı ve görüşler	125
Şekil 3.63 Antakya Habibi Neccar Camisi yerleşim planı	128
Şekil 3.64 Kurtuluş Caddesi’nden Habibi Neccar Camisine bakış	129
Şekil 3.65 Antakya Habibi Neccar Camisi Kesiti.....	129
Şekil 3.66 Antakya Habibi Neccar Camisi; vaziyet planı ve görüşler.....	130
Şekil 3.67 Antakya Ulu Cami yerleşim planı	132
Şekil 3.68 Asi Nehri’nin batısından Ulucami’ye bakış	133
Şekil 3.69 Antakya Ulu Cami Kesiti	133
Şekil 3.70 Antakya Ulu Cami ve bakış noktalarından fotoğraflar.....	135
Şekil 3.71 Antakya Sarımiye Camisi	137
Şekil 3.72 Kurtuluş Caddesinden Sarımiye Camisi’ne bakış	138
Şekil 3.73 Antakya Sarımiye Camisi Kesiti	138
Şekil 3.74 Antakya Sarımiye Camisi	139
Şekil 3.75 Antakya Affan Camisi yerleşim planı	141
Şekil 3.76 Anafartalar Caddesi’nden Affan Camisi’ne bakış.....	142
Şekil 3.77 Antakya Affan Camisi Kesiti	142
Şekil 3.78 Affan Camisi vaziyet planı ve görüşler	143
Şekil 3.79 Antakya Nacip Cami yerleşim planı.....	145
Şekil 3.80 Nacip Cami ve sokaktan görüşler.....	146
Şekil 3.81 Antakya Nacip Camisi Kesiti	146
Şekil 3.82 Antakya Nacip Camisi vaziyet planı ve görüşler	147
Şekil 3.83 Antakya’da en çok kavranabilen ibadet yapıları	149
Şekil 3.84 Antakya’da ahşap şerefeli, üstü örtülü minareler birer kimlik ögesidir.	151
Şekil 4.1 Antakya’ya genel bakış (1934) [97]	157
Şekil 4.2 Antakya’nın güneyine doğru bakış (N. Başgelen, 1998) [97].....	158
Şekil 4.3 Antakya’nın silüetinde, ibadet yapılarının kavranması.	159
Şekil 4.4 Antakya’da Ortodoks Kilisesi (Çekim tarihi bilinmiyor [97], 2014)	159

Şekil 4.5 Antakya’da Ulu Cami’nin geçmişte [97] ve günümüzde kavranabilirliği ..	160
Şekil 4.6 20.yy [97] ve 21.yy’da Ulu Cami çarşı birlikteliği.....	160
Şekil 4.7 20.yy’da ve 21.yy’da Antakya Nacip Camii	161
Şekil 4.8 Yaya yolu güzergâhı	167

Kaynak gösterilmeyen resimler/fotoğraflar eserin sahibine aittir.

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 3.1 Antakya genelinde incelenen alt başlıklar ve gerekçeleri.....	55
Çizelge 3.2 Müslüman, Gayri-Müslüman nüfusun mahallelere göre dağılımı.....	96
Çizelge 3.3 Halep Vilayet Salnamesine göre nüfusunun etnik dağılımı [96].....	98
Çizelge 3.4 İbadet yapılarının konum olarak kavranması.....	153
Çizelge 3.5 İbadet yapılarının biçim, boyut, malzeme olarak kavranması.....	154

KENT KİMLİĞİNİN OLUŞMASINDA İBADET YAPILARININ YERİ VE ÖNEMİ: ANTAKYA ÖRNEĞİ

Melisa DİKER

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Nilgün ÇOLPAN ERKAN

Antakya, farklı kültürlere ve inançlara sahip insanların; Yahudi, Hristiyan ve Müslümanların bir arada yaşadığı çok kültürlü bir Anadolu kentidir. 3 dini de bünyesinde barındıran Antakya da, inançlar; ibadet yapısı olarak fiziki mekânı şekillendirmiş ve kent silüetinde etkili olmuştur. Kilise, cami ve sinagog aynı sokakta yer alacak kadar birbiri ile iç içe girmiş ve farklı ibadet yapıları kentin kimliğini belirlemiştir. Çalışmada ibadet yapılarının kent kimliği ile olan ilişkisi kuramsal çerçevede incelenmiş ve Antakya örneği üzerinden, ibadet yapılarının kent kimliğine katkısı gözlem, analizler, haritalama, fotoğraflama yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Kent kimliği okunurken, kentin imajı ve kent imajında işaret öğelerinin önemi üzerinde durulmuştur. Kent imajında güçlü işaret öğesi olan ibadet yapılarının Antakya’da geçmişten bugüne kavranabilirliği araştırılmış ve ibadet yapılarının kentin kimliğini nasıl şekillendirdiği sorusuna cevap aranmıştır.

Dinin ve hoşgörünün merkezi olan Antakya’ da ibadet yapılarının; kavranabilir olması ve silüette korunması kimliği yansıtmaya açısından önemlidir. Bu çalışmanın da Antakya’da yeni oluşacak tasarımlara veri oluşturması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent kimliği, Kent imajı, İşaret öğeleri, İbadet yapıları, Antakya.

ABSTRACT

THE PLACE AND IMPORTANCE OF THE RELIGIOUS BUILDING IN THE FORMATION OF CITY IDENTITY: THE EXAMPLE OF ANTAKYA

Melisa DİKER

Department of City and Regional Planning
MSc Thesis

Advisor: Nilgün ÇOLPAN ERKAN

Antakya, an Anatolian city is a multicultural one in which people of different cultures and faiths such as Jews, Christians, and Muslims live together. Naturally, every religion's beliefs have shaped the physical space as a religious building and been influential in the city skyline. In Antakya, churches, mosques, and synagogues are so intertwined with each other that they take place on the same street and this different religious building have determined the identity of the city. In the study, the relationship between the religious building and the city identity has been analyzed theoretically and the contribution of the religious building to the city identity in the selected exemplary city Antakya, has been tried to explain through observation, analysis, mapping, and photographing.

While reading the city identity, the image of the city and the importance of the sign elements have been focused on. Religious buildings are powerful landmarks in city image. The detectability of religious building from the past to our day in Antakya which are the sign elements in the city image have been researched and an answer to this question has been asked for.

Because of Antakya is religious and tolerance center, religious building's cognizable and protected from silhouette is important for reflecting city identity. In this study consist of new data is expected to be in the design for Antakya.

Keywords: The City Identity, The City Image, Sign Elements, Religious Building, Antakya.

GİRİŞ

1.1 Literatür Özeti

Kent kimliği kentlerin öne çıkan özelliklerinin birleşimini yansıtmaktadır. Antakya’da kent kimliği farklı dinlerin ve ibadet yapılarının mevcudiyeti ile anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda literatür araştırması kent kimliği, kent imajı, kentte işaret öğeleri ve bir işaret ögesi olarak ibadet yapıları olarak ele alınmaktadır. Kent kimliğinin kuramsal yapısını incelerken; Lynch, Camus ve Relph, Schulz, Ocakçı, Ünügür gibi araştırmacıların çalışmaları incelenmiştir. Kent imajı ve işaret öğeleri için incelenen yazarlar ise; Lynch, Aydınli, Nasar, Madran’dır. Kent kimliğinde bir işaret ögesi olarak ibadet yapıları başlığı ile araştırılan kaynaklar TDK, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Dinler Tarihi, İslam Ansiklopedisi olurken, araştırılan yazarlar; Durkheim, Mierrop, Rapoport, Eliade, Keleş, Kostof, Güteryüz, Yenen, Raymond, Cezar, Cansever’dir.

Antakya hakkında literatür taraması yapılırken ise; Demir, Kara, Tekin, Nakib, Doğruel gibi araştırmacıların Antakya hakkındaki yazıları incelenmiştir. Sonuçlar bölümünde genel tespitler ifade edilmiş, öneriler geliştirilirken; ICOMOS’un ve Venedik Tüzüğü’nün anıtsal yapıları koruma konusundaki maddeleri incelenmiştir.

1.2 Tezin Amacı

Çalışmanın amacı; kentsel işaret öğelerinden ibadet yapılarının kent kimliğine kattığı değeri Antakya kenti üzerinden tespit etmektir. Bu bağlamdaki yan amaçlar;

- Kent kimliğinde kentsel imaj öğelerinden işaret ögesinin yeri ve öneminin tespit edilmesi
- İşaret öğelerinden ibadet yapılarının kent kimliğinin oluşmasındaki yerinin ve öneminin ortaya konması

- Antakya’da ibadet yapılarının kavranabilirliğinin ölçülmesi ile ibadet yapılarının kent kimliğine etkisinin araştırılması ve bu saptamaların Antakya’da yeni oluşacak tasarımlara veri oluşturmasıdır.

1.3 Hipotez

Antakya; Hristiyanlık, Yahudilik ve Müslümanlık dinlerinin hüküm sürdüğü, farklı etnik grupların geçmişten günümüze kadar bir arada yaşadığı bir Anadolu kentidir. Farklı dinlerin odağı Antakya, ibadet yapıları ile şekillenen kimliğe sahip olmalıdır. Bu çalışmada da kanıtlanmak istenen hipotez; Antakya örneğinde ibadet yapılarının kent kimliğini belirleyen faktörlerden olduğudur.

1.3.1 Kapsam

“Kent Kimliğinde İbadet Yapılarının Yeri ve Önemi: Antakya Örneği” başlıklı bu tezde bölgenin değişik kültürlerle şekillenen tarihsel süreçleri, bu süreçlerin ibadet yapılarına etkisi ve süreçle birlikte ibadet yapılarının silüetteki değişimleri ile kimliğe etkisi göz önüne alınmıştır.

Tezin birinci bölümünde tezin amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanmıştır.

İkinci bölümde kent kimliğine ilişkin yaklaşımlar irdelenmiştir. Kent kimliğini yansıtan kentsel imaj kavramı ele alınmıştır. Kentsel imaj öğeleri ve imaj öğelerinden özellikle işaret ögesi üzerinde durulmuş ve bu kavramlar kuramsal temelleriyle açıklanmıştır. Genelden özele; kent kimliği- kent imajı- işaret ögesi- ibadet yapıları tezin kuramsal omurgasını oluşturmaktadır. Kentsel işaret ögesi olan ibadet yapılarının kentte kavranabilirliği; konum, biçim, boyut ve malzeme parametreleri ile açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde Antakya’da tarihsel gelişim süreci ve bu süreç içerisinde ibadet yapıları ele alınmakta, ikinci bölümde elde edilen bilgiler ışığında yorumlanmaktadır.

Tezin bu bölümünde ayrıca kimlik kavramı Antakya genelindeki ibadet yapıları bağlamında açıklanmıştır. Bu süreç üç aşamada gerçekleştirilmiştir;

- Antakya’da kent kimliğini oluşturan öğelerin tanımlanması (coğrafi, tarihsel özellikler),
- Kent kimliğinde kültürel çeşitliliğe neden olan farklı etnik köken ve nüfusun sayıları, yerleşim bölgelerinin incelenmesi,

- Antakya'nın güneybatısından seçilen çalışma alanında yer alan ibadet yapılarının hâlihazır harita üzerine işaretlenerek kavranabilirlikleri bağlamında incelenmesidir.

Üçüncü bölümde Antakya'da yapılan kaynak araştırması, gözlem, fotoğraf ile belgeleme, kişisel görüşme yöntemleri ile ibadet yapılarının kent kimliğine etkisi açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde, yapılan tüm analiz çalışmaları sonucunda tezin amaçlarını karşılayan sonuçlara ulaşılmıştır. Bunlar:

- İbadet yapılarının kent kimliğinde yerinin anlaşılmasına yönelik sonuçlar,
- Antakya'da ibadet yapılarının geçmişten günümüze kavranabilirliği ve kent kimliğine yansımaya yönelik sonuçlardır.

1.3.2 Yöntem

Bu çalışma, Antakya kenti genelinde kimlik-ibadet yapıları ilişkisinin 2014'deki (günümüzdeki) durum tespitini ortaya koymak amaçlı yapılmıştır.

Çalışmada “Kent Kimliği ve Kentsel İmaj Kuramında İşaret Öğelerinin Önemi, Bir İşaret Ögesi Olarak İbadet Yapıları” başlıkları ile kavramsal çerçevenin oluşturulması esnasında kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Kaynak araştırmaları konu ile ilgili tezlerin, yabancı kaynakların, Türkçe kitapların (Antakya, kimlik, imaj, işaret öğeleri, ibadet yapıları ile ilgili), ve makalelerin incelenmesini kapsamaktadır. Antakya Cemil Meriç il halk kütüphanesinden tez kapsamında gazete kütüphaneleri derlenmiştir.

Konu ile ilgili temel kuram Kentsel İmaj Kuramıdır. Kavramsal çerçevede Lynch'in kentsel imaj öğelerinden özellikle işaret ögesi üzerinde durulmuştur.

Çalışmada yararlanılan analiz yöntemleri; gözlem, fotoğraf ile belgeleme, görüşme, hâlihazır harita üzerine yapılan çizimler-şemalardır. Çalışma alanına birçok kez gidilerek geziler yapılmış, ibadet yapıları ve yakın çevresi gözlemlenerek fotoğraflanmıştır. 2013-2014 yıllarında çalışma alanına gidilerek çekilen fotoğrafların hepsi eserin sahibine aittir. (Eski Antakya fotoğrafları ise Antakya Belediyesinden alınmıştır.) Antakya'daki dinler ve ibadet yapıları hakkında bilgi almak amaçlı yapılan görüşmeler ise; Sinagog hahamı, Ortodoks-Katolik kilisesi papazları ile gerçekleşmiştir. Antakya Belediyesi'nden alınan hâlihazır haritalar altlık olarak kullanılmış ve üzerine

şemalar, çizimler yapılmıştır. İncelenen ibadet yapılarının çevrelerinden kesitler çizilmiştir. Dördüncü bölümde Antakya Kenti'nde ibadet işlevli işaret öğelerinin analizi yapılmıştır.

Kentin çalışma alanında bulunan kiliseler, camiler ve sinagog hâlihazır harita üzerine işlenmiş ve bu yapıların; planda 150 metreyi kapsayan yakın çevresi ile birlikte fiziki mekâna yansıması ve **konum, biçim, boyut, malzeme** değişkenleri ile kent kimliğinde kavranabilirliği incelenmiştir. Konum; ibadet yapılarının plan düzlemi üzerinde kent dokusundaki yeri, dolu-boş oranları, yerleşimi, erişilebilirliği, sokakla ilişkisi gibi alt başlıklar yardımıyla incelenmiştir. Biçim; ibadet yapılarının bulunduğu parseldeki yapı cephelerinin sokaktan bütün olarak fotoğraflanması ve biçimsel farklılıkların ortaya çıkarılması ile araştırılmıştır. Boyut; ibadet yapılarının sokak ve insan ile ilişkisini anlamak için kesit alınarak analiz edilmiştir. Malzeme ise kent örüntüsündeki renk, doku farklılıklarının ortaya çıkarılması amacıyla fotoğraf ile belgelenmiştir. Bütün bu parametreler, ibadet yapılarının kent dokusunda kavranabilirliğini etkileyen faktörleri Antakya özelinde saptamak amaçlı yapılmıştır. Saptanan sonuçlar çizelgeler ve harita üzerinde işlenmiştir.

Silhouette ibadet yapılarının kavranması; 20.yy ve 21.yy'daki (günümüz) Antakya fotoğraflarının birbirleri ile karşılaştırılması ile saptanmıştır. Fotoğraf ile belgeleme yöntemi sayesinde ibadet yapılarının geçmişten günümüze kavranabilirliğine, kimliğin korunduğu ve bozulduğu noktaların tespitlerine ulaşılması hedeflenmiş, sonrasında öneriler geliştirilmiştir.

BÖLÜM 2

KENT-KİMLİK-İBADET YAPISI İLİŞKİSİ

Bu bölümde kent kimliği, kent imajı, işaret ögesi, bir işaret ögesi olarak ibadet yapısı (sinagog, kilise, cami) kavramları açıklanmıştır. Tezin amacına uygun olarak seçilen örnek inceleme alanı olan Antakya’da çalışmaya yönelik bilgiler tezin kavramsal altyapısını oluşturmaktadır.

2.1 Kimlik ve Kent Kimliği

Her bireyin bir kimliği olduğu gibi her kentin de bir kimliği vardır. Kentlerin kimliği zamanla oluşur ve sürekli bir değişim içerisindedir. Tarihsel süreç içerisinde farklı katmanlar ile şekillenen kentlerin kimliğinin varlığından söz etmek için öncelikle kimlik kavramı açıklanmalıdır.

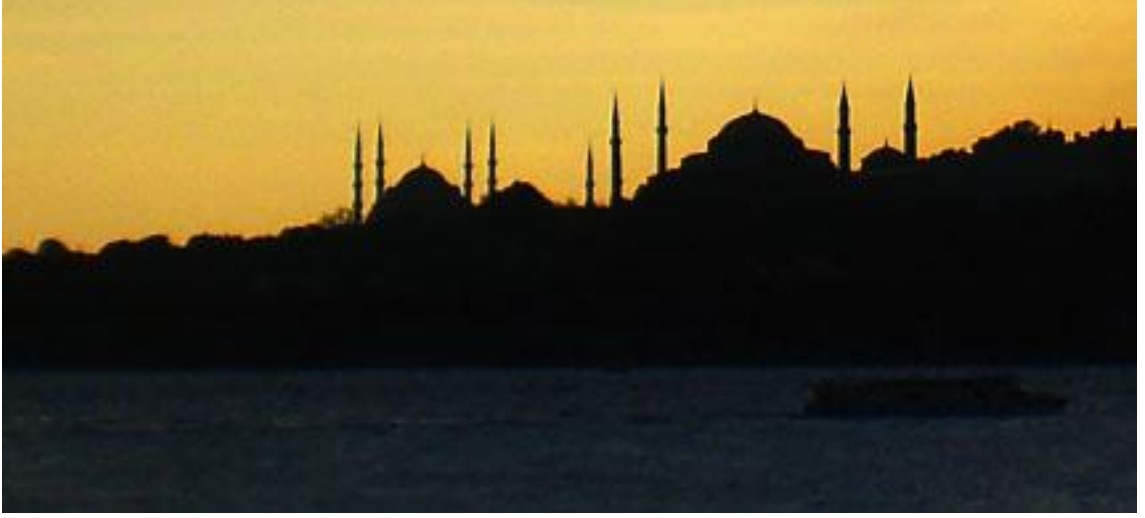
Kimlik, “Bir kişinin ya da nesnenin ayrımsanabilir karakteri ya da özelliği olarak tanımlanır.” [1]. Kimlik, Türk Dil Kurumu’na göre [2] ;

“1. Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü. 2. Kişinin kim olduğunu tanıtan belge, kimlik belgesi, tanıtma kartı, hüviyet. 3. Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü” olarak açıklanmaktadır.

“Kimlik, doğadaki herhangi bir canlıyı veya objeyi başka canlı ve objelerden ayıran, öncelikle onun görsel, işitsel vb. gibi duyularla algılanan, ‘kendine özgü’ olma durumudur. Kimlik eşitlik değil daha çok bireysellik, teklik, özgünlük anlamındadır” [3].

Lynch’e göre [4] kimlik; bir nesnenin tanımlanmasını, böylelikle diğer şeylerden ayrıştırılmasını ve varlık olarak kabul edilmesini sağlar.

Özetle kimlik bir varlığın; bireysel ve tek olması, kendine has olması ile tanımlanabilmektedir. Bu tanımdan yola çıkılırsa kentlerin kimliği, kentlerin öne çıkan özellikleri olmaktadır. Kentleri diğer kentlerden farklılaştıran, kentte insanları etkileyen her şey kimliği oluşturmaktadır. İstanbul'un kimliğini cami ve minarelerin belirlemesi (Şekil 2.1), Venedik'in kanalları ile tanınması, Manhattan deyince gökdelenlerinin akla gelmesi, Eiffel Kulesi'nin Paris'i simgelemesi buna örnek verilebilir.

Şekil 2.1 İstanbul kimliğinde cami ve minareler

Kent kimliği hakkında araştırmalar yapmış olan Camus ve Relph [5], kentin kimliğini oluşturan üç bileşenden söz etmektedir: Fiziksel yerleşim, aktivite ve anlam. Fiziksel yerleşimin alt bileşenleri; peyzajın fiziksel özellikleri, yerleşim dokusu, yapılar, iklim, topoğrafyadır. Fiziksel yerleşim doğrudan peyzajı deneyimleme ile aktiviteler ise yerleşmedeki sosyal hareketler ve yerleşmenin tarihçesi ile ilişkilidir. Anlam kişiden kişiye, beklentiye, kültürel özelliklere, ihtiyaçlara göre değişebilmektedir. Bütün bu bileşenlerin toplamı kent kimliğini oluşturmaktadır.

Kentsel kimlik yer kimliği olarak da yorumlanır. Yer kimliği, bir yerin diğer yerlerden farklılaşmasını, ayırt edilmesini sağlayan nitelikler bütünüdür.

Relph'e göre [5] yer kimliği, harita üzerinde basitçe bir yer tarif etmekten çok, kentte deneyimlerimiz sonucu bizim üzerimizde etki yaratan temel özelliklerden oluşur. Yani fiziksel olarak benzerlik ve farklılıklardan öte, insanların kentte deneyimlediği aktiviteler de yer kimliğini etkilemektedir.

Kentin yöresel özelliklerini koruyarak ve belirgin duruma getirerek kent kimliğini ya da yer kimliğini yansıtmak mümkündür. Schulz'a göre [6] kentsel kimliğin yerel özellikler

göstermesi, kentsel tasarımda “genius loci” veya “yerin ruhu¹” olarak adlandırılmaktadır. Her yerin bir ruhu vardır ve bu ruh mekâna ve orada yaşayan insanlara hayat vermektedir.

Yerin ruhunu korumak için, tarihsel bağlamda gelişen mekânın, kendine has niteliklerini ortaya çıkarmak gerekmektedir [6]. Yerin kendine has niteliklerinin ortaya çıkarılması, yöresel dokunun ve malzemenin korunması ile sağlanmaktadır. Akın’a göre [7] belirli bir yöreyi çağrıştıran biçimler kaynakçası olan yerel mimari ve geleneksel doku içinde üretilmiş çevreler kimlikli yer olma özelliğini daha fazla taşırlar.

Mardin, yerel mimari özelliklerini ve geleneksel kent dokusunu koruduğundan dolayı kent kimliğini yansıtan başarılı bir örnektir. (Şekil 2.2)

Şekil 2.2 Mardin’de geleneksel kent dokusu

Mardin evleri, topoğrafya göz önüne alınarak yapılmıştır. Eğimli bir yamaç üzerine yerleşen evler topoğrafya ile uyum içerisinde aşağıya doğru sıralanır. Alt kattaki konutun damı, üstteki konutun terasıdır [8]. Evler taş işçiliğiyle inşa edilmiş ve bezenmiştir. Mardin yapılarında sıkça kullanılan taş malzemesi kentte ortak bir mimari üslup, biçimleniş oluşturmaktadır. Kısacası Mardin’de kentte ve yapılaşmış çevrede yerel malzemenin kullanımı, yapıların topoğrafya ve iklime uygun yerleşim biçimi Mardin’in özgün bir dokusunun olduğunu ve kimlikli bir yer olduğunu göstermektedir.

¹ Yerin ruhu Roma konseptidir. Antik Romalılara göre her yer özgürdür ve her yerin bir ruhu vardır. Bu ruh insana ve mekâna yaşam verir. Doğumdan ölüme kadar onlara eşlik ederek onların karakterini belirler. [6]

Kentsel kimliği oluşturan elemanlar; doğal, beşeri ve insan eliyle yapılmış çevreden kaynaklanan elemanlar açısından değerlendirilebilir [9].

Doğal çevreden kaynaklı kimlik elemanları; kentin konumu, topoğrafyası, iklimi, bitki örtüsü, jeolojik durumu, su yüzeyleri, hâkim rüzgârı... gibi sıralanabilir. Doğal kimlik elemanların farklılığı kenti özgün kılar, kente bir kimlik kazandırır.

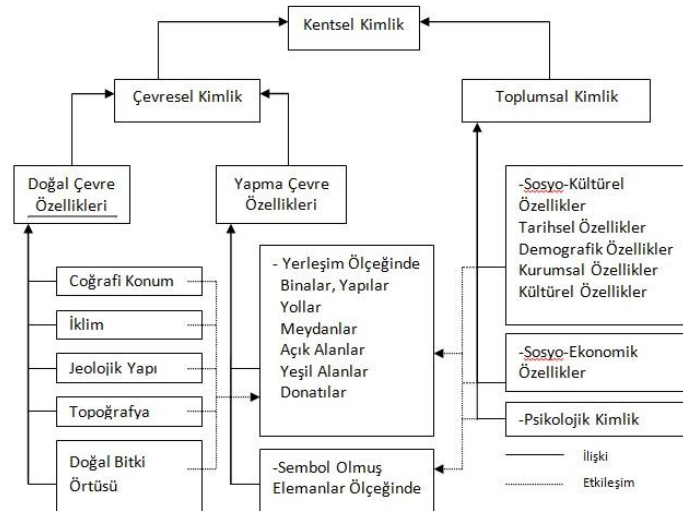
Beşeri çevreden kaynaklı kimlik elemanları; demografik yapı, kurumsal yapı, kültürel yapı, gelenek, görenek ve kentin içinde yaşayan birey kimliği ile ilgilidir. Kentin içinde yaşayan birey kente bir anlam yükler, kenti biçimlendirir.

İnsan eliyle yapılmış yani yapma çevreden kaynaklanan kimlik elemanları; yerleşmenin dokusu ve biçimi, yapıların; strüktürü, biçimi, oranları, malzemesi, insan eliyle yapılan objeler ve bu objelerin tarihsel süreci ve tarihsel süreç içinde yüklendiği işlevleri, sembolü ve anlamıdır.

2.2 Kentsel Kimlik Öğeleri

Kentlerin kimliğinden bahsederken doğal, beşeri, yapma çevre kaynaklarını birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Kent kimliğini sınıflandıran Ünügür [10], doğal ve yapma çevre özelliklerini çevresel kimlik altında toplamakta, sosyo-kültürel (tarihsel, demografik, vb.), sosyo-ekonomik ve psikolojik özellikleri de toplumsal kimlik başlığında değerlendirmektedir. (Şekil 2.3)

Kent kimliği, Ünügür'ün de ifade ettiği gibi çevresel ve toplumsal kimlik adı altında iki ana başlıkta değerlendirilmiştir.

Şekil 2.3 Kentsel kimlik oluşum şeması [10]

2.2.1 Çevresel Kimlik Öğeleri

Çevresel kimlik verileri; doğal ve yapma çevre özelliklerinden oluşmaktadır.

2.2.1.1 Doğal Çevre Özellikleri

Doğal çevreden kaynaklı olan ve kentleri birbirinden ayıran özellikler; konum, iklim, jeolojik yapı, topoğrafya, bitki örtüsü, su yüzeyleri gibi coğrafik özellikler olarak tanımlanmaktadır. Hem Asya hem de Avrupa Kıtası üzerinde bulunan ve boğaz gibi coğrafi bir oluşumla ayrılan İstanbul, konum olarak diğer kentlerden farklı bir kenttir. (Şekil 2.4) Bu durum İstanbul'a kimlik kazandıran doğal bir özelliktir.

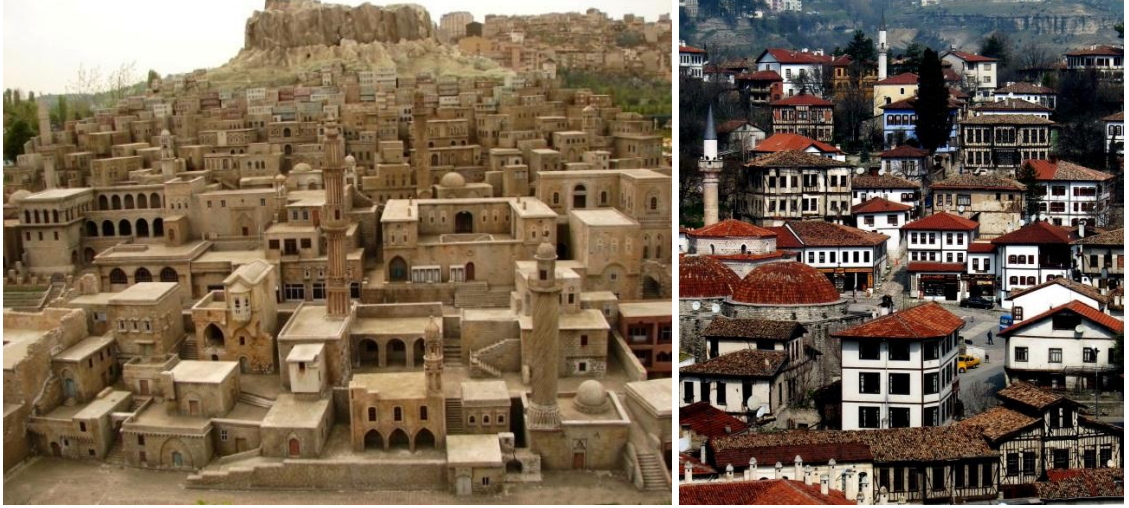
Şekil 2.4 Asya ve Avrupa Kıtası üzerindeki konumu ile İstanbul

İklim şartları, yerleşme dokusunun belirlenmesinde ve dolayısıyla kentlerin kimliğinin şekillenmesinde etkilidir. Mardin'in iklimi karasaldır; çok uzun ve sıcak yazlar yaşanır, kışı ise sert geçer. Bu sert iklimin etkisiyle konutlar birbirine yakın inşa edilmiş olup, yapılarda teras çatılar hâkimdir. Mardin'de sıkışık, dar sokaklarının üzerinde, genellikle akraba evleri olup "Kabaltı" denilen ve bireylere korunaklı mekânlar sunan ekler bulunmaktadır [11]. Şehrin kıvrımlı dar sokakları, kabaltılar ve evlerin yükselen dış duvarları kentte gölgelik mekânlar yaratmaktadır [11]. Mardin'in, iklimsel özelliklerinden dolayı yapılarında eyvan, revak gibi yarı açık mekânlar bulunmaktadır. Bu yapı birimleri doğu ve batı güneşine karşı gölgede kalacak şekilde konumlanmıştır. Yapıların pencerelerinin küçük olması Mardin'i yazın sıcak, kışın da soğuk havadan korumaktadır.

İklimin kent kimliğine yansıdığı diğer bir örnek olan Safranbolu'da ise iklimin yağışlı ve karlı olmasından dolayı, konut çatıları geniş saçaklı ve eğimlidir. Vadi yamaçlarına

yerleşen evler birbirini örtmezler. Karşı yamaçlardan evler tek tek seyredilebilmektedir [12]. Yapılar ayrık nizama sahip olup genelde bahçeleri vardır. (Şekil 2.5)

İklimsel özelliklere göre şekillenen yöresel mimari öğeler (yerleşmenin yönelimi, açık-kapalı mekânlar, sokak genişlikleri, yapı biçimi, çatı biçimleri, pencere boyutları) kentlerin kendine has dokusunu ortaya çıkartmakta ve kimliğini oluşturmaktadır.

Şekil 2.5 İklimin kent kimliğine etkisi; Mardin kenti [13], Safranbolu kenti [14]

İklimin farklı kent dokularının oluşmasında, 1. derece etken olduğunu söyleyen Aru'ya göre [15] Türk kentlerinde çok sıcak veya çok soğuk iklimlerde sık, kendi içine kapalı yoğun dokular varken, ılıman normal iklimlerde seyrek, açık, az yoğun yapı adaları içinde büyük boşlukları olan kent dokuları ortaya çıkmıştır. Yapı adaları içindeki dolu-boş oranları, sık veya seyrek dokular, her kentin farklı bir imajı ve kimliği olduğunu açıklamaktadır.

İklimden başka jeolojik yapı da kentin kimliğini etkilemektedir. Kapadokya, lav ve küllerin oluşturduğu yumuşak tabakaların, yağmur ve rüzgâr ile aşındırılmasıyla ortaya çıkan bir bölgedir. Bu coğrafi olaylar peribacalarını oluşturmuştur. Şekil 2.6' da görüldüğü gibi peribacaları; malzemesi, biçim ve boyutları ile kent dokusunda baskın bir öğedir. Yerleşimler peribacalarının etrafında ve içinde oluşmuştur. Bu örnek, jeolojik yapının, kentlerin özgün bir kimlik kazanması açısından doğrudan etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Bunun haricinde sert zemin ve yumuşak zemin üzerinde yapılan yapılar yükseklik veya işlev olarak farklı olabilmektedir. Zemini sağlam olmayan bazı bölgeler yeşil alana

bırakılmakta veya birkaç katlı basit binalar yapılmaktadır. Böylece kent kimliğinin fiziki yapısının jeolojik yapıya bağlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Şekil 2.6 Jeolojik yapının kent kimliğine etkisi; Göreme, Kapadokya

Jeolojik yapının dışında topoğrafya da kent kimliğinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Aru'ya göre [15] topoğrafyanın doku biçimine etkileri ova, vadi, yamaç ve tepe dokuları olmak üzere dört bölümde incelenmektedir. Bunun haricinde su kenarı yerleşmeleri ve semer yerleşmeleri de kentte gözlenen yerleşim dokularıdır. Genel bir sınıflama [15], [16] yapılacak olursa topoğrafik özelliklere göre kentler;

1. Tepelerde Kurulan Kentler
2. Eğimli Alanlarda Kurulan Kentler (Yamaç, Vadi, Semer)
3. Düz Alanlarda Kurulan Kentler
4. Su Kenarlarında Kurulan Kentler

olmak üzere dört bölümde incelenmektedir.

Tepe, yamaç, vadi, semer, ova ve su kenarı yerleşimleri farklı kent kimliklerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Su kenarına yerleşen bir kent ile yamaca yerleşen bir kent aynı imajı ve kimliği taşımamaktadır. Su kenarı yerleşimleri, manzara faktöründen dolayı suya yüzünü döner, yamaç yerleşimleri ise eğime göre manzaraya yönelir. Yani topoğrafya yerleşim morfolojisini etkilemektedir. Bundan dolayı kentlerin; yerleşim dokusu ile silüette etkisi ve yapıların; biçimleri, yükseklikleri, genişlikleri, yönelimleri farklı olmaktadır. Bu farklılıklar da her kentin kendine özgü olmasını sağlamaktadır.

Kısacası, kentlerin kimliğinin biçimlenmesinde, kentlerin özgün olmasında, üzerine yerleştiği topoğrafyanın önemi yadsınamaz bir özelliktir.

Her kentin farklı ikliminden ve topoğrafyasından kaynaklanan farkı bitki örtüsü vardır. Bu özellik de kentin kimliğinin tanınmasına yardımcı olmaktadır. Turgut'a göre [17] bitki örtüsü; kentin görsel etkisini belirleyen bir etmendir. İstanbul çoğu zaman erguvan rengi ile anılır. Batum'da okalıptüs bitkileri kente damgasını vurmuştur. Akdeniz bölgesi denince palmyeler, Bursa denince ise akla serviler gelir. Bitkilerin mevsimsel değişimleri, canlı ve cansız elemanlar ile oluşturdukları kompozisyonlar, kullanılış amaç ve şekilleri kent kimliğini değiştirmektedir.

2.2.1.2 Yapma Çevre Özellikleri

Yapma çevre; insan ve insan ilişkilerine bağlı ihtiyaçlardan kaynaklanan, insan eliyle yapılmış eylem alanları ve bu alanları çevreleyen objeleri kapsamaktadır [3].

Ocakçı'ya göre [3] ise yapma çevre; biçim ve görüntü faktörü (biçim, oran, strüktür, malzeme vb.), yer ve konum faktörü, anlam faktörü gibi açılardan da kimlik elemanı olarak değerlendirilebilmektedir. İstanbul, yer ve konum açısından değerlendirilirken, Çanakkale; savaşında uğruna mücadele edip şehit verenlerinden dolayı anlam faktörü ile tanınmaktadır.

Yapma çevre özellikleri; yerleşme ölçeğinde ve sembol olmuş elmanlar ölçeğinde iki bileşene ayrılmaktadır. Yerleşme ölçeğinde yapma çevre özellikleri; binalar, yollar, meydanlar, açık alanlar, yeşil alanlar ve donatılardan oluşmaktadır. Binalar; konumları, cephe özellikleri, malzeme ve strüktürleri, yükseklikleri ile kent mekânını şekillendirir ve kentlere bir kimlik kazandırır. Meydan ve sokak gibi kamusal alanlar kentlerin kültürünü yansıtan, kimliğin açıkça okunabildiği alanlardır. Şekil 2.7'de görüldüğü gibi İtalya, Siena'daki Campo Meydanı, etrafındaki yapıların malzemesi, rengi, cephe düzenlemesi, yükseklikleri, boyutları, donatıları ile kentin fiziki kimliğini yansıtmakta iken, insanların giyim kuşamları, davranışları, iletişim biçimleri ile kentin sosyal kimliği hakkında ipuçları veren kamusal bir alandır.

Açık yeşil alanlar ve kente özgü donatılar (kent sokak lambaları, kent mobilyaları, vb.) kent kimliğini okutan diğer yapma çevre öğeleridir. Londra'nın kırmızı telefon kulübeleri ve çift katlı kırmızı otobüsleri ile tanınması buna örnek verilebilir.

Kentsel kimlikte yapma çevrelerden bahsederken, ikinci bileşen de sembol olmuş elemanlardır. Kavramsal çerçevenin 2,2'nci bölümünde sembol elemanlar diğer bir deyişle işaret öğeleri ayrıntılı bir biçimde anlatılacaktır. Kentte simgesel olan, Lynch'in işaret öğeleri olarak tanımladığı yapma çevre elemanları; kentte bir referans noktası olarak adlandırılmakta, bellekte kolaylıkla kalmakta ve buluşma, randevulaşma yeri olarak anılmaktadır.

Şekil 2.7 Kamusal alanda kent kimliğinin okunduğu Campo Meydanı/İtalya

Edirne'de, Mimar Sinan'ın “ustalık eserim” diye adlandırdığı Selimiye Camisi kent dokusunda kubbesi, minareleri, boyut - malzeme olarak farklılığı ve Edirne'nin her tarafından görülmesi, tarihsel olarak önemi gibi özellikleri ile kente egemen olmuş, referans noktası olarak tanımlanan ve kent kimliğini etkilemiş önemli bir örnektir. (Şekil 2.8)

Şekil 2.8 Kentte sembol olmuş elemanlar: Edirne Selimiye Camisi [18]

2.2.2 Toplumsal Kimlik Ögeleri

Toplum ve birey birbiri ile sürekli bir etkileşim halindedir. Bireylerin kimliği ve diğer kimliklerle etkileşimleri o toplumun kimliğini oluşturmaktadır. Aynı şekilde bireylerin kimliklerinin oluşmasında da içinde bulundukları toplum yapısının etkisi büyüktür. Aynı kentteki toplumlar ortak istek ve beklentilerde bulunurlar, ortak hareket ederler. Bu hareketler çevreye yansır. Göncü'ye göre [19] toplumun kentten beklentileri ve kente atfettikleri doğrultusunda kolektif bir bilinç ile üretilen kent kimliği ortaya çıkar. Kent kimliği çevrenin algılanması ile başlamaktadır. Her bireyin tek başına oluşturduğu algı farklı olsa da bireyler toplumsal olarak karşılıklı etkileşimde bulunup ortak bir kimlik oluşturmaktadır.

Toplumsal kimlik; sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve psikolojik kimliği içinde barındırmaktadır.

2.2.2.1 Sosyo-Kültürel Kimlik

Toplum içinde yaşanan her şey, deneyimler, görüşler, inanışlar, davranışlar toplumun sosyo-kültürel yapısını oluşturur [20]. Toplumun sosyo-kültürel özelliklerine göre gerçekleşen bireyin davranışları kent kimliğine yansır ve onu şekillendirir. İnsanlar kente kendi sosyo-kültürel özelliklerine göre bir anlam yükler, kentler de insanları sahip olduğu toplum kimliği ile biçimlendirir. Bu durumda kişilerin kimliği, kentlerin kimliği ile özdeşleşir, daha sonra kişilere Paris'li, İsfahan'lı, Beyrut'lu, İstanbul'lu denir [21]. Buradan da anlaşılacağı gibi bireyler kimliğini çevre üzerinden yola çıkarak tanımlamakta, çevre ile kimliklerini bağdaştırmaktadır. Schulz'a göre [6] çevre sadece insanları yönlendiren mekânsal strükture sahip değildir, aynı zamanda çevre insanların kimliğini de oluşturmaktadır. Yani kent insanı, insan da kenti etkilemektedir.

Toplumun sosyo-kültürel özellikleri tarihsel, demografik, kurumsal, kültürel gibi alt başlıklar halinde incelenmektedir [3].

Kent kimliğindeki sosyo-kültürel özelliklerden biri olan tarihsel özellikler, kentlerin farklı dönemlerde farklı uygarlık katmanları ile biçimlendiğini ve bugünkü kent kimliğinin oluşmasında tarihte kente olan müdahalelerin önemini vurgulamaktadır. Doğruel'e göre [22] Asur, Hititler, Persler, Mısırlılar, Makedonlar, Romalılar, Arap Müslümanlar, Selçuklular, Haçlılar, Memlûklüler ve en son Osmanlı imparatorluğu gibi birçok uygarlığın etkisinde gelişen Antakya'da her uygarlık kent kimliğini etkilemiştir.

Demografik özellikler; kenti nüfus büyüklüğü, nüfus yapısı, etnik kökenleri, vb. olarak incelemekte ve kenti kullanan insanlar hakkında bilgi sağlamaktadır. Antakya’da farklı etnik kökene ve dine sahip insanlar kültürlerini kente fiziki ve sosyal olarak yansıtmakta ve bir arada hoşgörü ile yaşamaktadırlar.

Kurumsal özellikler; toplumsal öğreti olarak, insanların hayata bakışını biçimlendiren davranışlara yön veren düşüncelerden oluşmaktadır [23]. İlgar’a göre [20] kentlerin kimliğini belirleyen kurumsal özellikler kentlerin; politik, yönetsel, hukuksal, askeri, dini ve kültürel yapısı ile ilişkilendirilmesidir.

Din ideolojisi, öngördüğü ibadet şekli ve yaşam tarzı ile geçerli olduğu alanın çevresel ve toplumsal biçimlenişini etkilemektedir [23]. Şekil 2.9’da Kahire, Ortaçağ İslam Dünyası’nın merkezi olarak kabul edilmekte, İslam’ın etkisi ile kentte kubbe ve minareler baskın kent öğeleri olarak ortaya çıkmaktadır [24].

Kentler, sahip olduğu kültürel özellikleri, kent mekânına yansıtması ile kent kimliğine katkıda bulunur. Rio de Janerio; karnavalları, İspanya; boğa güreşleri, İznik çinileri, Antep ise yemekleri ile kendi kültürel özelliklerini kent kimliğine yansıtan kentlerdendir.

Şekil 2.9 Kubbe ve minareleriyle öne çıkan bir kent, Kahire [25]

2.2.2.2 Sosyo-Ekonomik Kimlik

Kentlerin sahip olduğu ekonomik faaliyetler kent kimliğinde etkilidir. Ekonomik yapı, kentlerin tarım kenti ya da sanayi kenti imajı kazanması açısından önem taşımaktadır [26]. Kocaeli bir sanayi kenti dendiğinde kentin işlevi kenti tanımlamaya yardımcı olmaktadır. Bu gibi kentler bölgedeki işlevi ile bir kimlik kazanmışlardır.

Kentlerin ekonomik yapısı fiziki mekânı şekillendirmektedir. Kentlerin sahip olduğu işlevlerin etkisi ile kentlerdeki yapı tipleri farklılaşmaktadır. Bu durum kentin silüetini etkilemektedir. Sanayi kenti dendiğinde sanayi yapılarının, depoların kent silüetinde baskın yapı tipi olduğu anlaşılmaktadır.

Kentin **psikolojik kimliği** ise insanların o kent hakkında düşündüklerinden oluşmaktadır. Örneğin Paris'in bir aşk ve sanat kenti olarak hafızalarda kalması kentin insanlar üzerindeki anlamını ve psikolojik gücünü yansıtmaktadır.

Bir yerin kimliği, fiziki görünümün yanında insanların kültürleri sonucu o yere bir anlam yüklemesi ile oluşur. Böylece kentte birey faktörünün önemi anlaşılmış olmaktadır. İnsanların kente bir anlam yüklemesi, kentte akılda kalıcı değerler sayesinde olmaktadır. Tekeli [27] kentin kimliğinin “kentte akılda kalan ve dikkat çeken” olduğunu vurgulamaktadır. Kentte dikkat çekip, akılda kalan ve kent kimliğinin görsel yanını en iyi yansıtan oluşumlar ise işaret öğeleridir. Bir alt başlıkta işaret öğeleri detaylı incelenecektir.

2.3 Kent kimliğinde İşaret Öğelerinin Yeri ve Algılanabilirliği

Bu bölümde kentte bulunan işaret öğelerinin kent kimliği ile ilişkisi irdelenecektir. İşaret öğeleri açıklanmadan önce kentin imajı ve kentte imaj-kimlik ilişkisine değinilecektir. Bunun nedeni ise: kent imajının, kentte işaret öğelerini yansıtmaları ve kimlik ile yakın ilişkide bulunmasıdır. Bir sonraki alt başlıkta kentin imajında işaret öğesinin yeri, işlevi ve önemi açıklanmıştır. Bu bağlamda işaret öğelerinin algılanabilir olması kent imajını net bir şekilde okutacağından dolayı önemli bir konudur ve ona ayrıca değinilmiştir. Kent imajında algılanabilen işaret öğeleri, bir kentin kimliğini tanımlamaktadır. Bu bölümde son olarak kent silüetinde işaret öğesinin önemi üzerinde durulmuştur.

2.3.1 Kentte Kimlik ve İmaj İlişkisi

Kentin kimliği ve imajı farklı kavramlardır.

Güvenç'e göre [28] kimlik varlığın kendisini tanımlaması, imaj bu varlığın dışardan algılanmasıdır. Tekeli'ye göre [27] kentin kimliği kentte yaşayanların onda buldukları değerler ve amaçlar kümesinden oluşmaktadır. Özetle kentin belirgin özellikleri ve insanlar tarafından taşıdığı anlamı kent kimliği için belirleyicidir.

Kent imajı hakkında çalışmalar yapmış olan Lynch, imajı 5 bölümde incelemektedir: sınırlar, bölgeler, yollar, düğümler, işaret öğeleri. Buradan da anlaşılacağı gibi kentin imajı görsel olarak kenti algılamakla ilişkilidir. Oysaki bir kentin kimliği dendiğinde o kentin imajı zihinde canlandırılır ve buna ek olarak kentin insanlar için taşıdığı anlam, kentteki aktiviteler göz önünde bulundurulmaktadır. Yani, kentin kimliği kentin imajını kapsamaktadır.

Kent kimliği, kent imajını içeren geniş ölçekte bir kavram olarak değerlendirilse de kent imajı; kent kimliğini yansıtan en önemli araçlardandır. Kent kimliği ve imajı birbiri ile etkileşim halindedir ve birbirini desteklemektedir. Erenoğlu'na [29] göre kent kimliğinin tanınmasındaki en önemli etken kent imajıdır.

2.3.2 Kent İmajı

Bir kentin kimliğini algılamada o kentin imajı ve kent imajını oluşturan öğeler önemli rol oynar. İmaj, algılanan nesnenin bilince yansıyan benzeri olmaktan öte; hatırlama, anlama, kavrama gibi süreçlerle kişinin birikimlerinin de katılımı ile kişiden ve geçmiş deneyimlerden etkilenmektedir [30]. Aydınli'ya göre [31] imaj, zihinde canlandırılan, yeniden üretilen herhangi bir şeyin benzeri, sureti olarak tanımlanmaktadır. Boulding'e (1961), göre imaj; duyuların, deneyimlerin, anıların ve davranışların ürünü olan zihinsel bir resimdir [5].

Kent imajı; bireyin dış dünyayı zihninde genelleştirdiği bir resimdir. Bu imaj, hem anlık duyguların hem de geçmiş deneyimlerin bir ürünüdür; edinilmiş bilgiyi yorumlamak ve hareketi yönlendirmek için kullanılır [4].

Kent imajı kişinin geçmiş ve bugünkü deneyimlerinin, amaçlarının, beklentilerinin, anılarının, davranışlarının etkisiyle dış çevreyi zihninde çizme şeklidir.

Her kentin belirli bir imajı vardır. Kent imajı oradaki yaşam biçiminden kesitler sunar. Bu kesitler çevrenin algılanma düzeyine göre kişiden kişiye değişmektedir. Nasar'a göre [32] biyolojik yapı, sosyo-kültürel deneyim, kişilik, adaptasyon seviyesi, amaç, beklenti, iç ve dış faktörler kent imajını etkilemektedir. Kent gözlemciye birçok farklılık sunsa da Lynch'e göre [4] gözlemci kendi uyum kabiliyeti ve kendi amaçları doğrultusunda gördüklerini seçer, düzenler ve anlamlandırır. Çöl ise [26] kent imajını; kent yaşantısının kişilerde bıraktığı duyuşsal ve düşünşel izler olarak tanımlamakta ve bu izlerin kent kimliğinin tanımlanmasında önemli olduğunu belirtmektedir. Buradan anlaşılacağı gibi kent imajının her biri algıda seçicilikten ve algıda benzersizlikten dolayı eşsizdir yani herkese göre değişir.

Her birey kent için kendi farklı imajını yaratmış olsa da tutarlı uzlaşan çoğunluk arasında ortak bir imaj oluşmaktadır. Yani çoğunluğun imajı kent imajı olarak kabul edilmektedir.

Kent imajı; kenti tanımak, öğrenmek ve doğal olarak o kentin kimliğini anlamak için önemli bir araçtır. Ayrıca kent imajı ne kadar güçlü okunursa kent mekânı o kadar tanınır, hatırlanır, hareket özgürlüğü ve yönelim sağlanır, davranışlar düzenlenir. Güçlü bir kent imajı, insan davranışlarını iyi bir şekilde organize ederek, kentin benimsenmesini ve sevilmesini sağlamaktadır.

Bir kentin güçlü bir imaja sahip olması için bazı özelliklerinin olması gerekmektedir. Bunlar [33] ;

- Anlaşılabilir Olması (Legibility)
- İmajın Anlamlı Olması (Building the Image)
- Yapı ve Kimlik (Structure and Identity)
- Algılanabilir Olması (Imageability) 'dır.

İmajın anlaşılabilir olması, imajın bireyin algı eşiğinin içerisinde olmasını, anlamlı olması akılda kalıcılığı, yapı ve kimlik ise yönelimi sağlayan imaj öğelerinin stratejik dizilimini ifade etmektedir. Algılanabilir olması ise çevreyi kavramak ve öğrenmek için gereklidir.

İmaj, dış dünyanın; izlenimler, hayat tarzı ve anılar ile insan zihninde oluşan zihinsel görüntüleridir. Osmanlı kent imajı, organik ulaşım ağı, kırılğan konut dokusu ile kırsal toplumun fiziksel özelliklerini sürdürmektedir [34]. Ortaçağ kenti denilince yüksek

katedral ile küçük mesken öbeklerinin sembolik ifadesi akla gelmektedir [35]. İstanbul'un imajı denildiğinde ise insan zihninde Kız Kulesi, Galata Kulesi, İstanbul Boğazı ve Boğaziçi Köprüsü, camiler, minareler, kentin topoğrafyası canlanmaktadır. İstanbul'u ifade eden işaret öğelerinin bazılarının bulunduğu imaj Şekil 2.10'da görülmektedir.

Şekil 2.10 İstanbul'un kent imajı

Yoğun kent dokusu, topoğrafya'ya uyumlu yerleşim, dar sokaklar, içe dönük avlulu yapılar, yöresel yapı, çatı ve zemin malzemesi Antakya'nın imajını oluşturmaktadır. Ayrıca Antakya'da farklı ibadet yapılarının yoğun doku içinde birbirine yakın yer alması dinlerin ve hoşgörünün buluşma noktası olarak kente anlam yüklemektedir. (Şekil 2.11) Hem fiziki yapısı hem de anlamı Antakya'nın kimliğini ortaya koymaktadır.

Şekil 2.11 Antakya kent imajları

Lynch [4] bir kentin imajının okunması için 5 ana öğe belirlenmiştir. Bunlar; yollar, sınırlar, bölgeler, düğümler, işaret öğeleridir.

Yollar; İnsanların ve araçlarının ulaşılabilirliğini sağlayan, üzerinden geçilen bir kanal mekândır. Kentin imajının oluşmasında baskın öğedir. Barbaros Bulvarı, İstiklal Caddesi, Bağdat Caddesi denilince akla İstanbul kentinin gelmesi, yolların kentin imajında baskın olduğunun bir kanıtıdır. Yollar; sokaklar, caddeler, kanallar, demiryolları, yürüyüş yolları, vb. olabilir.

Sınırlar; Sınırlar, iki bölgeyi birbirinden ayıran doğrusal elemanlardır. Kentte hem doğal hem de yapay sınırlayıcılar olabilmektedir. Bunlar; kıyılar, demiryolları, duvarlar, akarsular, yeşil alanlar, yamaçlar, surlar, çitler vs' dir. İstanbul Boğazı, İstanbul'da bir sınır ögesi olarak tanımlanabilir.

Bölgeler; ortak özellikler gösteren ve kent içinde kolaylıkla ayırt edilen alanlar olarak da tanımlanır. Konut bölgesi, sanayi bölgesi, ticaret bölgesi, hizmet bölgesi olarak örnek verilebilir.

Düğüm noktaları; toplanma-dağılma noktası olarak da bilinmektedir. Gözlemcinin yoğun olarak kullandığı, kente girişleri sağlayan önemli noktalardır. Düğüm noktaları; meydanlar, kavşaklar gibi alanlardır. Taksim Meydanı, Kadıköy Meydanı düğüm noktalarına örnek verilebilir.

İşaret öğeleri; İşaret öğeleri, bölüm 2.3.3'de ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2.3.3 İşaret Öğeleri

Bu kısımda tezin ana konularından birisi olan “İşaret Öğeleri” detaylı ele alınacaktır. İşaret öğelerini doğru anlamak için işaret 'in² tanımına bakmak gerekmektedir. İşaret; simge ve sembol gibi kavramlar ile ifade edilebilen ve anlam yükletilen bir şeyi belirten somut nesneler olarak karşımıza çıkmaktadır. “Simge³/sembol; insanların günlük yaşamda kullandığı ya da tükettiği nesnelerin pratik amacı dışında anlamını tanımlayan-zihinde çağrışımını yapan duysal bir ifadedir.” [36]. Aydınli 'ya göre [31] bir objenin simgesel anlamı kullanıma ilişkin yararları gösterdiği gibi onun çağrışımsal anlamını da yansıtmakta olduğundan zihinsel bir süreç içermektedir. Bu nedenle simge olan öğeler insanların hafızasında kolay kalmaktadır. Simgesel elemanların bellekte kolaylıkla

² İşaret: 1. (İsim) Anlam yükletilen şey, anlamlı iz, im 2. Belirti, gösterge, alamet olarak tanımlanmaktadır [2].

³ Simge ise 1. Duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret, alem, remiz, rumuz, timsal, sembol olarak açıklanmaktadır. Türk Dil Kurumuna göre “*Sembol*” tanımını “*Simge*” anlamı ile eş tutulmaktadır [2].

kalması, kent kimliğinin ve imajının simge yapılar diğer bir deyişle işaret öğeleri ile vurgulanmasını sağlamaktadır.

Simge yapılar; yerleşmenin tanımlanmasında, referans noktaları oluşturulmasında ve kişilerin daha sonra o yerleşmeyi anımsamalarında önemli rol oynamaktadır [37]. Referans noktası olan simgesel elemanların kente olan katkısı ise yadırganamaz. Çizgen'e göre [38] Paris'i Eiffel Kulesi, Pekin'i İmparatorluk Sarayı, Venedik'i gondollar, Fas'ı bedeviler, New York'u Özgürlük Anıtı, Antakya'yı Mozaik Müzesi her sözcükten daha çabuk çağrıştırır. Bu sayılan kent imgelerinden çoğu kentteki işaret öğelerini kapsamaktadır. Yani bir kenti tanımlamada kentte sembol olmuş işaret öğeleri zihinde canlanır ve kent ile ilişkilendirilir. Dolayısıyla işaret öğeleri kentin kimliğini yansıtan güçlü unsurlardır.

İşaret öğelerinin kentin tanınmasına yardımcı olmasının nedeni ise Lynch'e göre [4] işaret öğelerinin kolay tanımlanabilen fiziksel oluşumlar olmasıdır. Uluğ'a göre [39] simge elemanların anlamı biçim aracılığıyla sarmalanmıştır ve toplum içindeki önemi simgelerin tarihselliğinden kaynaklanmaktadır. Yani simge yapılar tarihi özellikleri ve biçim olarak farklılığı ile birey üzerinde etkilidir. Şekil 2.12 'de Kubbet-üs-Sahra'nın, dini ve tarihi geçmişe sahip bir işaret öğesinin, biçimsel olarak da farklılaşması ile Kudüs kimliğini yansıttığı söylenebilir. Biçime ek olarak; boyut, konum, malzeme farklılığı ile dikkat çeken işaret öğeleri çok uzak noktalardan bile algılanabildiği için kenti tanıtmaya yardımcı olmaktadır.

Şekil 2.12 Kubbet-üs-Sahra, Kudüs'ün kimliğini oluşturan işaret öğesidir [40].

Kent içinde sembol olmuş elemanlar kent dokusunda egemendirler. Egemenlik, kentte baskın diğer bir deyişle bir öğenin görünümünde egemen olması durumunu anlatmaktadır. Kentte tekrar eden biçimlerden bir ayrılma ve bir objeyi vurgulamak olarak ifade edilebilmektedir. İbadet yapıları kent dokusunda egemen olup dikkat çekmektedirler.

Nasar [32] işaret öğelerini görülebilen referans noktaları olarak tanımlarken, bu noktaların, geniş ölçekte kule, dağ olabileceği gibi, yerel ölçekte küçük objeler, işaretler, kapı tokmağı olabileceğini ifade etmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi işaret öğeleri ölçek bağlamında sınıflandırılabilir (mahalle ölçeği, kent ölçeği). Bunun haricinde kentteki işaret öğeleri; özellikli bir yapı, bir işaret levhası, anıtsal bir ağaç, bir anıt, ibadet yapıları vb. olabilir.

Şekil 2.13’de Büyük Antakya Otelı, Antakya’da her noktadan görülebilen, kenti tanımlayan önemli birer işaret öğeleridir. Bunun haricinde Antakya Mozaik Müzesi Antakya denince akla gelen işaret öğelerinden birisidir.

Şekil 2.13 Büyük Antakya Oteli ve Mozaik Müzesi, Antakya’da işaret öğeleridir.

Kenti görsel olarak en iyi tanıtan işaret öğelerinin yapıları çevrede üstlendiği işlevler bir alt başlıkta sınıflandırılmıştır.

2.3.4 İşaret Öğelerinin İşlevleri

İşaret öğeleri kentte fiziksel ve sosyal olarak çeşitli işlevler üstlenmişlerdir. Bunlar; fiziksel olarak; kent dokusunda egemen olma, yönlendiricilik, ölçeklendirme, kentin yapısını ve kimliğini yansıtma, sosyal olarak; aidiyet, güven duygusu oluşturma, tarihsel-kültürel-imaj değeri, simgesel çağrışımda bulunma, belli politikaları yansıtma gibi alt başlıklar halinde sıralanabilir.

Kent dokusunda egemen olma: İşaret öğeleri kent dokusuna hâkim olan oluşumlardır. Süleymaniye Camisi; tepedeki konumu, anıtsal boyutu ile kent dokusunda, bulunduğu bölgede egemen bir işaret öğesidir. (Şekil 2.14) Kent dokusunda egemen olan işaret öğeleri her noktadan görülebilen, bölgeyi tarifleyen, kentin fiziki dokusunda kavranıp dikkat çeken yapılardır.

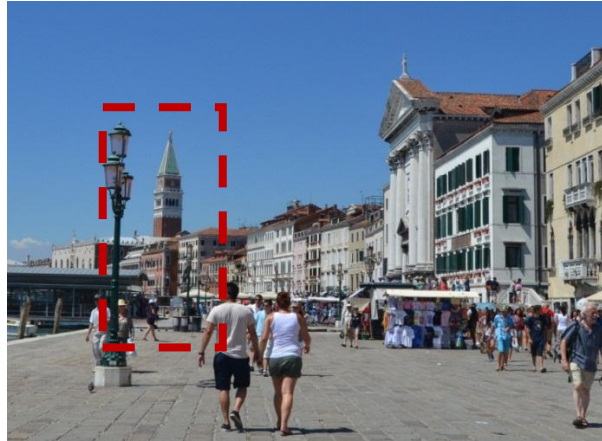
Yönlendiricilik: Lynch [4] yaptığı araştırmalarda “Kenti en iyi algılayan denekler arasında kenti bölgeler veya yollara dayanarak açıklamaktan çok, küçük işaret öğelerine başvurulması eğilimi öne çıkmaktadır.” demiştir. Bu durum işaret öğelerinin pek çok noktadan görülebilmesi, kolay hafızada kalması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Uzaktan görülen işaret öğeleri; yönün bulunmasında, doğru adrese ulaşımında, hangi tarafa doğru gidilmesi hakkında ipuçları vermektedir. İşaret öğelerinin biçim ve boyutsal özellikleri ile dikkat çekip yönlendirici olması kentte kaybolmadan dolaşımı sağlamaktadır.

Şekil 2.14 Süleymaniye Camisi bulunduğu bölgeye egemen olan işaret öğesidir. [41]

Şekil 2.15’de görülen Venedik Saat Kulesi; Venedik Meydanı’nı vurgulamaktadır ve her noktadan kavranabilecek şekilde konumlanmıştır. İnsanları, vapurdan indikten sonra boyut ve biçim farklılığı ile (ince ve uzun olması) etkileyen ve Venedik Meydanı’na yönlendiren bir işaret öğesidir.

İşaret öğelerinin yönlendirici olması kentte rahat dolaşımı sağlamakta ve kent kimliğinin rahat okunmasına yardımcı olmaktadır.

Şekil 2.15 İşaret öğelerinin yönlendiriciliği: Venedik Saat Kulesi

Yapı ve kimlik: Lynch'e göre [4] işaret öğeleri kentin yapı ve kimliğinin anlaşılmasında ipuçları olarak kullanılır ve hareketler esnasında mekân ne kadar tanıdık hale gelmeye başlarsa, kullanılabilirlikleri da o kadar artar. Surlarla çevrili bir ortaçağ kasabası olan San Gimignano'da (İtalya), çevredeki yapılara göre yüksek olan kuleler kentte kullanılan yöresel malzeme hakkında detaylar sunmaktadır. (Şekil 2.16)

Şekil 2.16 Yörenin yapısı hakkında fikir veren işaret öğeleri (İtalya)

Ölçeklendirme: Kentin kimliğini okutan işaret öğeleri kentteki yolların mesafelerinin anlaşılmasında, ya da ne kadar yol gidildiğinin fark edilmesinde bir referans olurlar. Başka bir ifade ile işaret öğeleri yolları ölçeklendirir [4].

Aidiyet: Çevrenin simge yapılarla tanımlanması; insanların o yerde ve toplumda aidiyet duygusu oluşturmalarını, yerin/çevrenin sahiplenilmesini sağlamaktadır.

Kentte aidiyet duygusunun; işaret öğelerinin, bölgesel kimliği yansıtan bir değer taşıması ve herkes tarafından tanınması ile ilgili olduğu düşünülmektedir [42].

Erkan'a göre [43] işaret öğeleri; o kent için “bizim kentimiz” düşüncesinin oluşmasında etken olan, unutulması güç, yabancıların kentte sembol olarak hatırladıkları, kente karakter veren, dolayısıyla kentin sevilip, benimsenmesini sağlayan kentsel elemanlardır. Kentte aidiyet duygusu oluşturan işaret öğeleri kentin sahiplenilmesini, korunmasını sağlamaktadır. Eyfel Kulesi, Parisliler tarafından benimsenen, sevilen, kentte aidiyet duygusu oluşturan ve kent kimliği ile bütünleşen bir işaret öğesine örnek verilebilir. (Şekil 2.17)

Şekil 2.17 Eyfel Kulesi, Paris ile bütünleşmiş bir işaret öğesidir. [44]

Güven duygusu oluşturma: Bir kenti öğrenmenin en etkili yolu kentte korkmadan, güvenle, yürüyerek dolaşabilmektir. Kenti öğrenmek, kentin kimliğini anlamak için önemlidir.

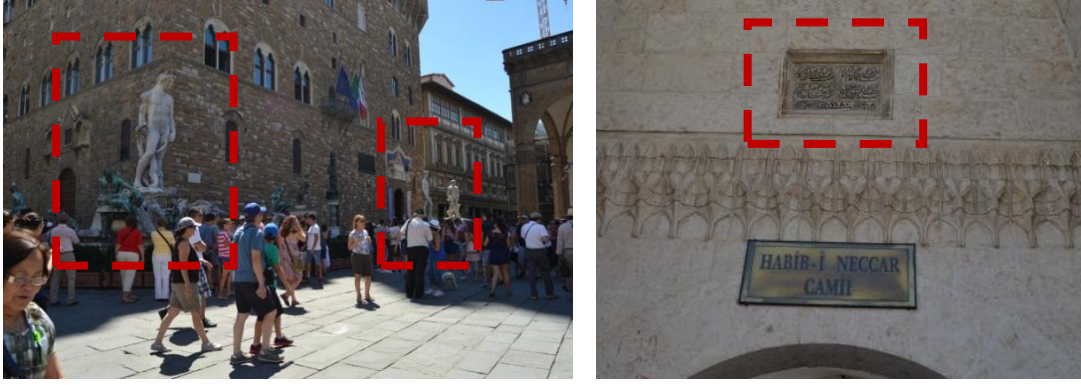
İşaret öğeleri, uzak noktalardan da görülebildiği için insanların kentte yürürken kentin görünmeyen yerleri hakkında fikir sahibi olmasına yardımcı olmaktadır. Şekil 2.18’de görüldüğü üzere işaret öğeleri, kulesi ve minaresi ile uzak noktadan görülebilmeleri sayesinde, sokağın devamında ne olduğuna dair ipuçları vermektedir. Gidilecek yerin ilerisinde ne olduğunu işaret öğeleri sayesinde algılayan birey, kent içerisinde korkmadan dolaşabilmekte ve kenti öğrenmektedir. İşaret öğelerinin algılanabilirliği; kentin neresinde olduğu konusunda fikir vermekte, kentte rahat yönelimi sağlamakta ve dolayısıyla güven duygusu oluşturmaktadır.

Şekil 2.18 Solda İtalya’dan, Sağda Antakya’dan işaret öğeleri

Tarihsel, kültürel, imaj değeri: İşaret öğeleri kentin sahip olduğu kültürel, sanatsal tarihi özelliklerini ve anlamlarını kendi bünyesinde barındırmaktadır. Floransa’da, Signoria Meydanı’ndaki Davud ve Poseidon heykelleri, bölgenin turistik çekim merkezini oluşturmaktadır. Ayrıca Floransalı heykeltıraşların sanat yapıları (Michelangelo – Davud Heykeli) olan işaret öğeleri, kentteki kültürleri fiziki mekâna yansıtmaktadır.

Bu duruma başka bir örnek ise cami kapılarının üzerinde bulunan kitabelerdir. Antakya’da bulunan Habibi Neccar Cami kitabesi de mahalle ölçeğinde bir işaret öğesi olup, Osmanlı Döneminden kalan bir tarihi ve kültürü yansıtmaktadır. (Şekil 2.19)

Şekil 2.19 Tarihsel ve kültürel değerleri ile işaret öğeleri İtalya, Antakya

Simgesel Çağrışımında Bulunma: İşaret öğeleri fiziki bir farklılıkla dikkat çektiği kadar simgesel çağrışımlar ile de öne çıkmaktadırlar. Caminin minaresinin üstündeki âlem, kilise kubbesinin ve çan kulesinin üstündeki haç, Magen David sembolü, işaret öğelerinin dini kimliğini vurgulayan, simgesel çağrışım yapan sembollerdir. (Şekil 2.20)

Şekil 2.20 İşaret öğelerindeki dini semboller simgesel çağrışımında bulunmaktadır.

Belli Politikaları Yansıtm: İşaret öğeleri kentteki yönetim biçiminin, kenti yönetenlerin devlet adamlarının politikalarını yansıtabilmektedir.

Kolay hafızada kalan işaret öğeleri, bireylerin zihinsel bir süreç sonunda oluşturduğu kent imajında etkili rol oynamaktadır. İşaret öğelerinin algılanabilir olması, kent imajının okunaklı olmasına, dolayısıyla kent kimliğinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

2.3.5 İşaret Öğelerinin Algılanabilirliği

Çevrenin Algılanması: Algılama, çevreden kaynaklanan uyarıcı etkilerin, duyu organları ve zihinsel işlemler yardımıyla kavranması -amaçlı bilgi alma- sürecidir [31]. Algılama, zihinsel bir süreç olduğu için kişiden kişiye değişmektedir.

Birey, yaşadığı çevreyi gözlemlemek, algılamak, öğrenmek ve bunun sonucunda davranışlarına yön vermek amacındadır. Her birey yaşadığı çevreyi algımlarken, o çevreye ilişkin bir imaj edinir. Lynch'in Çevresel/Kentsel İmaj Çalışmaları, insanların kenti nasıl algıladığını ve algı sonucu kentte nasıl bir davranış sergilediğini anlama üzerine kuruludur. O zaman kente ait bir imaj edinmede, o kentin algılanabilir olması önemli bir konudur. Nasar'a göre [32] algılanabilirlik; çevrede yönelimi sağlamakta ve yaşanılan çevreden keyif alınmasına yardımcı olmaktadır. Çevrenin algılanması, çevredeki hareket yeteneğini geliştirmektedir.

Çevrenin algılanmasında çevrenin görünüşü, fiziksel özellikleri şüphesiz önemlidir. Birey, çevreyi fiziksel görünüşüne ek olarak çevrenin kendinde uyandırdığı güçlü duygular ile hatırlamakta ve algılamaktadır [32]. Bu noktada çevrenin bireyde uyandırdığı hisler ve fiziki çevrede görünenler çevrenin algısını güçlü kılmaktadır. Çevrenin algılanabilirliğinden sonra işaret öğelerinin algılanabilirliği konusuna değinilecektir.

İşaret öğelerinin algılanması: İşaret öğelerinin algılanabilirliğini etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlar;

- Hareket ve ölçek
- Topoğrafya
- Zaman ve iklim
- Kent dokusunda işaret öğesinin kavranmasını sağlayan özellikler/farklılıklar'dır.

Üçüncü bölümde incelenen ibadet yapıları ana cadde üzerinde hareket ederek (yürüyerek) kavranabilen yapılardan oluşmaktadır. Dini yapılar yakınlık ve kent ölçeğinde incelenmiştir.

Algıda hareket ve ölçek: İşaret öğelerinin algılanabilir olması için ise öncelikle görünebilmesi gerekmektedir. Bu durum algıda hareket ve ölçek kavramı ile ilişkilidir. Algıda hareket kavramı, algılayanın hareket ederek farklı noktalardan işaret öğelerine bakarken her defasında farklı şeyleri görmesi ve algılamasıdır. Algıda ölçek kavramı ise yakınlık ölçeği, kentsel ve anıtsal ölçek olmak üzere değerlendirilir. Yakınlık ölçeğinde (30 m.) işaret öğesinin detay özellikleri (malzemesi, mimarisi, cephe düzeni) algılanabilir. Kentsel ölçekte (150 m.) işaret öğeleri algılanır, biçimleri (kulesi, kubbesi, minaresi) fark edilir ama detay algılanmaz. Anıtsal ölçekte (1300 m.) işaret öğeleri ve açık alanlar boyutsal farklılıkları ile ayırt edilir.

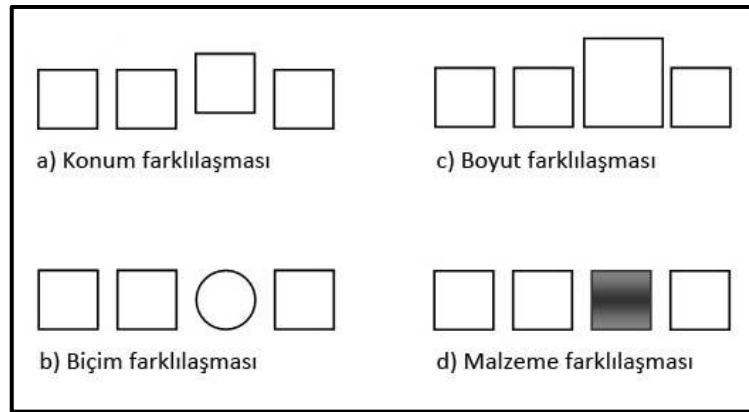
Farklı ölçeklerde işaret öğelerine bakarken, işaret öğelerinin üzerinde bulunan tabelalar, panolar, posterler, afişler görsel algıyı etkilemekte ve işaret öğelerinin fark edilmemesine neden olmaktadır.

Topoğrafya: İşaret öğelerinin algılanmasında topoğrafya da etkilidir. Eğimli topoğrafyası olan kentlerde işaret öğeleri üst kotlarda konumlanarak algılanabilirliği artırılabilir. İstanbul’da topoğrafya’dan yararlanılarak Sultan Ahmet Camisi bir tepenin üzerine konumlanmış ve her noktadan algılanabilirliği sağlanmıştır. Ya da Brezilya’daki Kurtarıcı İsa Heykeli tüm kenti aşağısına alacak şekilde bir tepenin üzerine konumlanmış kent dokusunda egemen olmuştur.

Algıda zaman ve iklim: Algıda zaman kavramına değinmek gerekirse zamanın gün (sabah, öğle, akşam), yıl (mevsimler) içerisindeki değişkenliği ile işaret öğelerinin algılanabilirliği değişmektedir. Sabah net algılanan bir işaret öğesi gece karanlıktan veya aydınlatma olmadığından ötürü algılanmayabilir. Bu durumda işaret öğelerinin gece de algılanması için aydınlatma önemli bir kavramdır. Ya da karlı bir kış mevsiminde işaret öğesinin algılanırlığı, güneşli bir yaz mevsimindeki gibi olmamaktadır. Güneşin geliş açısına göre yapının konumu, yönelimi de algılanabilirliği etkilemektedir.

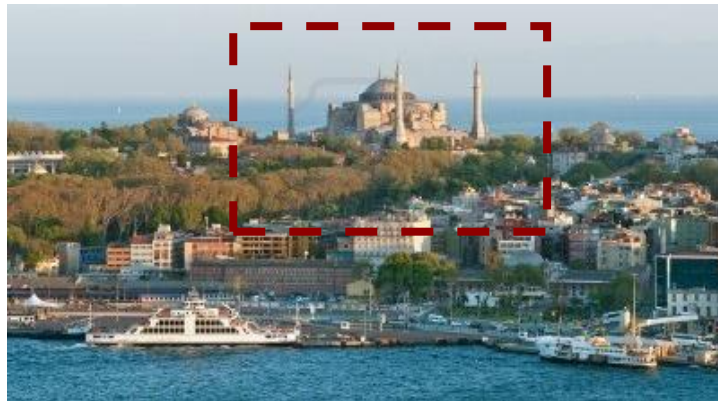
Kent dokusunda işaret öğesinin kavranmasını sağlayan özellikler: İşaret öğeleri; konum, biçim, boyut, malzeme gibi özellikler ile farklılaşıp, kent dokusunda öne çıkan ve kent imajında hatırlanan oluşumlardır. (Şekil 2.21) Tezin üçüncü bölümünde Antakya’daki ibadet yapılarının kavranabilirliği bu özellikler açısından fiziksel olarak irdelenecek ve kimliğe etkisi bu çerçeveye boyunca araştırılacaktır.

İçinde bulunduğu kent dokusundan farklı bir konuma, farklı bir kote yerleşmiş olan, öne çıkan veya geriye çekilen yapılar, dikkat çekmekte ve işaret ögesi olarak kavranmaktadır. (Şekil 2.21/a) Kentte çevresinden farklı biçimlere sahip olan yapılar işaret ögesi olarak göze çarpmaktadır. (Şekil 2.21/b) Kent dokusunda boyut (yükseklik, genişlik, vs.) olarak diğer yapılardan farklı yapılar işaret ögesi olarak dikkat çekmektedir. (Şekil 2.21/c) Geleneksel doku içindeki camiler, boyut ve biçim olarak farklı durmakta ve işaret ögesi olarak kavranmaktadır. Çevresinden yapısal olarak farklı malzemesi, rengi, yapım sistemi olan yapılar da kentte farklılaşıp işaret ögesi olarak tanınmaktadır. (Şekil 2.21/d)

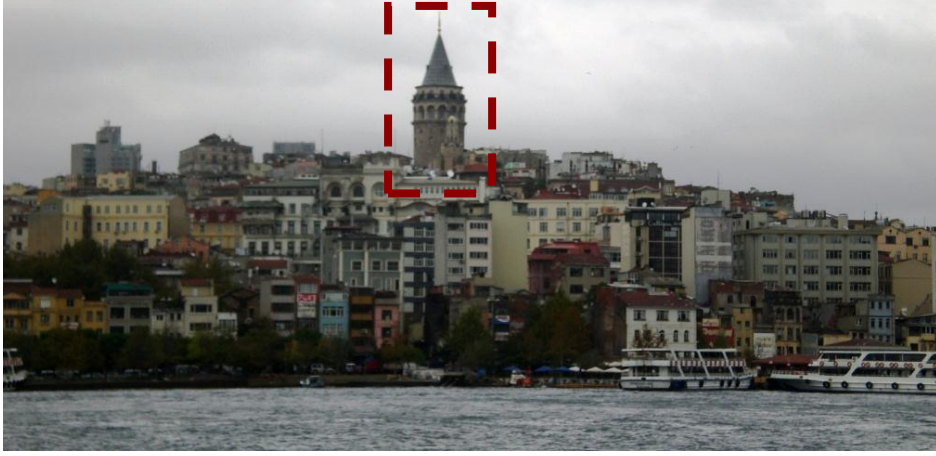
Şekil 2.21 İşaret ögelerinin konum, biçim, boyut, malzeme olarak farklılaşması. [45]

Kentte diğer yapılara göre farklı bir konumda yer alan işaret yapıları olabilmektedir. Bu simgeler; her noktadan görülebilen, kent silüetinde baskın öge olan elemanlardır. İstanbul'da Sultan Ahmet Camisi, Tarihi Yarımada'da konum olarak farklılaşan, çevresindeki yapılara göre üst kotta konumlanan bir işaret ögesidir. (Şekil 2.22) İşaret ögeleri Sultan Ahmet Camisi gibi sembolik anlamlarına uygun olarak göz alıcı, üstün, tepe bir noktada konumlanmıştır [46].

Şekil 2.22 Konum farklılığında öne çıkan işaret ögesi; Sultan Ahmet Camisi [47]

Galata Kulesi, kent dokusunda yüksekliği ile boyut olarak farklılaşıp, Galata bölgesini tanımlamıştır. Ayrıca diğer yapılardan farklı olan silindirik kulesi ve sivri külâhı ile biçim olarak farklılaşmakta ve bölgede görsel bir nirengi olmaktadır. (Şekil 2.23)

Şekil 2.23 Biçim ve boyut farklılığı ile öne çıkan işaret ögesi; Galata Kulesi

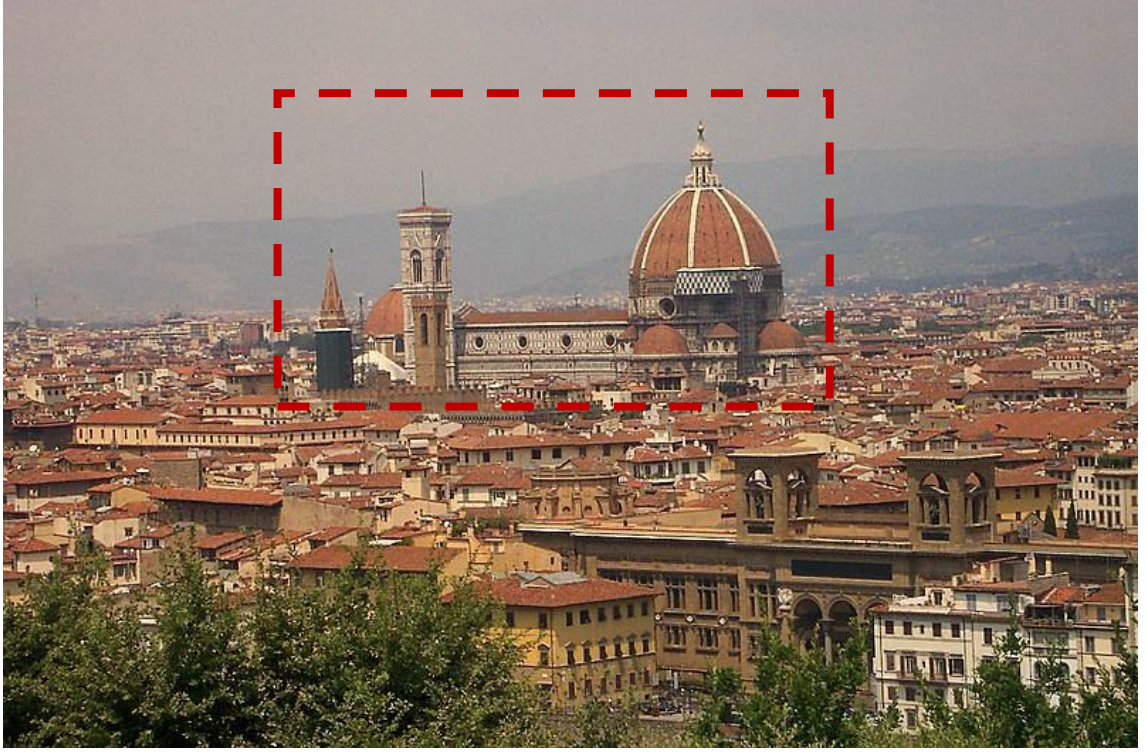
Kentsel işaret öğeleri malzeme ve renk açısından farklı olabilmektedir. Barselona'daki Sagrada Familia Kilisesi'nde yerel İspanyol malzemesi kullanılmış ve kilisenin malzeme, biçim, boyut açısından baskın bir işaret ögesi olması sağlanmıştır. (Şekil 2.24)

Şekil 2.24 Malzeme, biçim ve boyut farklılığı (Barselona) [48]

Özetle, kent kimliğinde işaret öğeleri; konum, biçim, doku, malzeme, yükseklik, renk, sembolik ifade olarak farklı özellikler yüklenip insanların belleğinde yer etmişler ve kenti tanımlamışlardır. Lynch'in “Kent İmgesi” adlı kitabında Floransa, kent imajı

açısından zengin bir örnek olarak gösterilmiştir. Erkan’a göre [43] yerleşmede katedral ve çan kulesi ile yarışmayan bir yapılaşma olduğundan merkezdeki katedralin kubbesi ve çan kulesi “işaret ögesi” olarak çok uzaktan bile fark edilmektedir. (Şekil 2.25) Floransa Katedrali biçim ve boyut olarak çevreden farklı olmasından dolayı kentte referans noktası olarak tanımlanmaktadır.

Şekil 2.25 Floransa’da katedralin kent imajında işaret ögesi olarak tanımlanması [49]

Kentte üslup birliği oluşturan benzer doku içerisinde biçim, boyut, konum ve malzeme özelliklerinin farklılaşması ile dikkat çeken işaret öğeleri kent silüetinde vurgulanmış olmaktadır.

Kent silüetleri bir kentin kimliğini tanımlamada önemli rol oynamaktadır. Silüette öne çıkan işaret öğeleri, kentin kimliğini fiziksel, sosyal ve anlamsal yönden sembolize eden oluşumlardır.

2.3.6 Siluette İşaret Öğeleri

İşaret öğelerinin pek çok noktadan görülebilmesi kent silüetinde⁴ işaret öğelerinin önemini vurgulamaktadır.

Siluet, yapıların gökyüzü ile kesiştiği hattır [51]. Kentte siluet kavramı kentin genel görüntüsü, portresi olarak tanımlanmaktadır. Kentin fiziksel ve sosyal yönünü yansıtan kent silueti; kentteki simgesel elemanları ortaya çıkarmakta, kentin tanınmasına, kent kimliğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Erses'e göre [52] simge elemanların siluet içindeki görsel üstünlüğünün korunması kent kimliğinin de korunması demektir.

Kostof'a göre [46] kentsel siluet, bir toplumun, tüm süreçlerini yansıtan ve kentin anlaşılmasına yardımcı olan bir oluşumdur. Bu durumda kentsel siluet tarihsel süreç içerisinde oluşan ve değişen bir kavramdır. Toplumsal yapı değiştikçe kent formu, kentin işlevleri, işleve bağlı olarak yapıların tipolojileri, kentin sembolleri değişmektedir [51]. Bu durumda kent silüetleri kentin kimliğindeki değişimleri ortaya koyan önemli oluşumlardır.

Kent silüetinde farklı biçimleri, boyutları ile öne çıkan işaret öğeleri kente aidiyet kazandırmaktadır. Şekil 2.26' da Sagrada Familia Kilisesi Barselona'yı tanımlarken, Kolezyum, Roma'yı tariflemektedir. Siluette Eyfel Kulesi'ni görünce o kentin Paris olduğu bilinmektedir. Bu durum işaret öğelerinin silüetten bakınca kenti nasıl tanımladığını bize açıklamaktadır.

Şekil 2.26 İşaret öğeleri kenti tanımlamaktadır [53].

Kentin, insanlarda olumlu bir imaja sahip olması için kent silueti etkili olmalıdır. Kostof'a göre [46] bir kent silüetini dikkat çekici hale getirmek için iki yöntem vardır:

1. İşaret öğeleri sıra dışı manzara özelliğine sahip noktalara konulabilir: Rio de Janeiro'daki İsa Heykeli gibi.

⁴ Fransızca kökenli **siluet** kavramı bir şeyin yalnız kenar çizgileriyle tek renk olarak beliren görüntüsü, gölgesi olarak tanımlanmaktadır. Siluet hattı genel olarak yeryüzü ile gökyüzünün buluştuğu çizgidir. [50]

2. İşaret öğeleri baskın konuma getirilebilir: Paris'teki Eyfel Kulesi gibi.

Özetlemek gerekirse kent silüetinde işaret öğelerinin baskın ve vurgulu olması, kentin kimliğini okutmasına yardımcı olmaktadır.

Kentteki işaret öğeleri, silüette kavrandığı sürece kent kimliğini yansıtmaktadır. İstanbul'da tarihi yarımada'nın silüetine bakılınca Kız Kulesi; konum, biçim ve boyutta farklılığı ile İstanbul'un sembolüdür. Silüet çizgisinde biçim ve boyut farklılıkları ile kavranan cami minareleri ve kubbeler de İstanbul'un kent kimliğini vurgulayan silüette etkili öğelerdir. (Şekil 2.27)

Şekil 2.27 Silüette Kız Kulesi, cami ve minareler İstanbul kimliğini yansıtmaktadır.

Kent kimliğini görsel olarak en iyi okutan işaret öğeleri içerisinde ibadet yapıları ayrıca değinilmesi gerekli konudur. Bir sonraki alt başlıkta birer işaret öğesi olarak ibadet yapıları detaylı anlatılacaktır.

2.4 Kentsel İşaret Öğesi Olarak İbadet Yapıları

İbadet yapıları biçim, boyut, konum, malzeme farklılığı ile kent dokusunda güçlü işaret öğeleridir. Kentteki büyük ibadet yapıları kentlinin bildiği, referans verdiği yapılardan oluşmaktadır. Mahallelerde ise semt camileri, mescidler, türbeler, küçük kilise ve sinagoglar; mahallenin merkezinde yer alan ve işaret öğesi olarak mahalleyi tanımlayıp, oraya isim veren yapılardır.

İbadet yapılarının kent dokusundaki genel özelliklerine girmeden önce din kavramı ve din-ibadet yapısı ilişkisi anlatılmaktadır.

2.4.1 Din Kavramı-İbadet Yapısı İlişkisi

İnsanlar var oldukları andan itibaren hep bir şeye inanma ihtiyacı içinde olmuşlardır. Eski toplumlar çok tanrılı dinlere inanırken, sonrasında tek tanrılı dinlere inanılmıştır. Toplumların olduğu her yerde her zaman inanış biçimleri olmuştur. İnanış biçimi veya diğer bir deyişle dini tanımlamak gerekirse:

Din; inanış ve davranış şekilleri ile insanlar arası ilişkileri düzenleyen ve insanların iyi işler yapmasını, barış ve huzur içinde bir arada yaşamasını sağlayan genel kurallar bütünüdür [54]. Türk Dil Kurumu'na göre [2] ise din; “Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet.” olarak tanımlanmaktadır. Dinin yani religare'nin anlamının birleştirmek olduğu bilinirse din, farklı kültüre sahip dönemlere ait insanlar arasında bir uzlaşma bağı oluşturmaktadır [55].

Din, kutsal yani ayrı ve yasak sayılan şeylere ilişkin olan ve kendisine katılan herkesi mabet/tapınak denilen manevi ortamda birleştiren tutarlı inanç ve eylemler dizgesidir [56]. Ayrıca din kavramı tapınak kavramından ayrı düşünülemeyeceği için dinin son derece ortaklaşa bir şey olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, Durkheim [56] dinin; toplumsal bir olgu olduğunu, tapınma törenlerinin ise o toplum içinde ortaya çıkan ortak hareketler olduğunu vurgulamaktadır. Yani dinsel inançlar bir topluma aittir ve ortak inanca sahip olan toplum kendini birbirine bağlı hissetmektedir. Toplumun bağlılığını gösterdiği ve inanca dayalı hareketlerini gerçekleştirdiği yerler ise tapınaklar yani ibadet yapılarıdır.

Bu durumda din ve ibadet yapısı birbirinden ayrı düşünülemez, çünkü insanlar Tanrı'ya inanma ve tapınma eylemlerini ibadet yapılarında gerçekleştirmektedir. İbadet yapıları, dini yapılar ya da dinsel mimarlık adıyla da anılmaktadır. Dinsel mimarlık; dinsel amaçla kurulmuş her tür yapının genel adıdır, Cami, Mescit, Mevlevihane, Cemevi, Tekke, Türbe, Kilise, Katedral, Manastır, Sinagog, Tapınak, Katakomp, Anıtmezar, Stupa, Pagoda, Vihara vb. bu sınıflamaya girer [57].

İbadet yapıları, yer, zaman, inanış farkı gözetmeksizin gök ile yer arasında köprü işlevi görürler [55]. İnancın fiziki mekânda somutlaşmış hali olan ibadet yapıları bu anlamda maddi ve manevi hayatı bir yapı altında birleştirmektedir.

İbadet yapılarında dinsel törenler, ritüeller gerçekleşmektedir. Durkheim 'e (1965) göre dinsel ritüeller tanrıya tapınma aracı olmanın yanı sıra, insanların evlilik, ölüm, doğum

deneyimlerini paylaşarak bir topluluk bilinci kazanmalarına yardımcı olur ve grubu bir araya getirir [22]. Buradan yola çıkılırsa ibadet yapıları; insanları bir araya getiren, topluluk bilincini güçlendiren, insanları sosyalleştiren mekânlardır.

2.4.2 Siluette İbadet Yapıları

Her kent sahip olduğu inancı yansıtan ibadet yapıları ile şekillenmiştir. Keleş'e göre [58] toplulukların değer sistemleri, insan yaşamının türlü yönlerini etkilemiştir ve bu gerçek İslam kentinde minareler, Katolik kentlerinde katedraller ile anlamını bulmuştur. Kamusal yaşamın çeşitli işlevlerinin mekân ve ideolojide birbirinin içine geçtiğini ifade eden Cerasi ise [59] İslam ibadeti için caminin, Hristiyan ve Yahudi cemiyetleri için ise kilisenin ve sinagogun çevresinde yerleşim birimleri oluşturularak birbiri içine geçme durumunu ifade etmektedir.

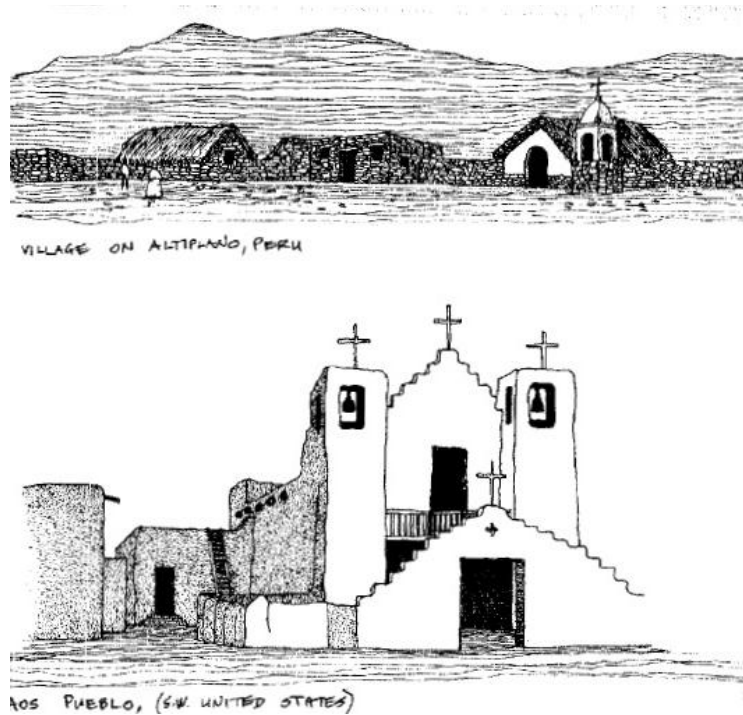
Toplumların yerleşim düzenlerini incelediğinde, dinî mekânlar, konut dokusundan farklılıklar göstererek yerleşimler içinde baskın öğeler olarak yer almaktadır ve yerleşimler bu mekânlara doğru yönelmektedir. Müslümanların yaşadığı kentlerde yerleşim yerlerinin camiler etrafında şekillenmesi bu duruma örnek verilebilir [60].

İbadet yapılarının kent silüetinde/görünümünde belirgin birer işaret öğesidir. Genel dokusunda beyaz kireç badanası olan Ostuni (İtalya) şehrinde, kiliseler farklı malzeme ve renk kullanılarak siluette ortaya çıkarılmıştır. Buna ek olarak kiliselerin boyutları yapı boyutlarına göre büyük ve yüksek bulunmakta, biçimleri ise kubbe ve çan kuleleri ile farklılaşmaktadır. (Şekil 2.28)

Şekil 2.28 Boyutu ve malzemesi ile ibadet yapıları güçlü işaret öğeleridir [61].

Rapoport, “The Meaning of the Built Environment⁵” adlı kitabında yapı çevrenin okunması hakkında bilgiler vermektedir. Şekil 2.29’da görüldüğü gibi genel olarak kerpiç kullanılan Peruvian Altiplano şehrinde beyaz kireç malzemesi, küçük bir çan kulesi, kemerli bir kapı burasının özel bir yer -kilise- olduğuna işaret etmektedir. Taos Pueblo’da yine aynı durum kiliseyi tariflemekte (malzeme, çan kuleleri) ve buna ek olarak düz çatılara göre eğimli çatı, kümelenmiş yapılardan zıt bağımsız duran yapı, yapıyı çevreleyen bir duvar ve giriş kapısı, kilisenin işaret ögesi olarak kavranmasını sağlamaktadır. Buradan anlaşılacağı gibi işaret öğeleri; malzeme, çatı (eğimli) ve yapı biçimleri (kubbe), konum olarak farklılaşarak kent silüetinde egemen olmaktadır.

Şekil 2.29 Silüette birer işaret öğeleri [61]

Fustel de Coulanges (1817) kent oluşumunu etkileyen en önemli faktörün dini faktörler olduğunu söylemektedir. Bu kurama göre kent, insanların ortak bir tapınak etrafında toplanmasıyla meydana gelmiştir ve dinsel faktörler kenti kuran en önemli etkidir. Bu görüşü savunan bir diğer araştırmacı olan Mieroop (1997) da ilk kentlerin tümünde mutlaka birer tapınak kompleksi olduğunu ve kent dokusunun buna göre şekillendiğini savunur [62].

⁵ Rapoport, çevreyi anlamada Semiyotik, Sembolik ve Sözsüz iletişim yaklaşımları olduğunu ve Semiyotik yaklaşımda işaretin bize çevre hakkında detaylar sunduğunu ifade etmektedir [61].

2.4.3 İbadet Yapıları

İlk çağlardan günümüze, kentlerde yaşayan uygarlıklar inanışlarını ibadet yapıları ile görünür kılmıştır. Antakya; sırası ile tarih öncesi çağlar, Helenistik, Roma, Arap, Bizans, Selçuklu, Haçlı, Memlûklü, Osmanlı, Fransız, Türk dönemlerini geçiren bir Anadolu kentidir. Antakya’da yaşamış uygarlıkların inanışları sonucu ortaya çıkan ibadet yapıları kent kimliği bağlamında genel olarak;

1. Tarih öncesi dönemlerdeki ibadet yapıları
2. Sinagog yapıları
3. Kilise yapıları
4. Cami yapıları

olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada ibadet yapıları tarihçe, konum, biçim, boyut, malzeme gibi özellikler yönünden genel hatlarıyla aşağıdaki bölümde açıklanacaktır.

2.4.3.1 Tarih Öncesi Dönemlerde İbadet Yapıları

Yapılan araştırmalar insanlık tarihinin ilk dönemlerinde (Paleolitik Dönem ile başlamaktadır) ibadet yapılarının olduğunu göstermektedir. Eliade’ye göre [63] Paleolitik⁶ Dönem’de **mağaralar**⁷ tapınak olarak kabul edilmiştir. Hem doğal hem yapay mağaralar çeşitli dinlerde tapınak olarak kullanılmıştır [64].

Neolitik Dönem’de (M.Ö.8000 - 5500) Eliade, ibadet yapıları olarak **sunaklar** ve **tapınaklardan** bahsetmektedir. Bu dönemde dünyanın merkezi ritüellerle ve dualarla kutsanmış meydandır çünkü insanüstü varlıklarla iletişim orada gerçekleştirilmektedir [63]. Neolitik kentlerden biri olan Çatalhöyük’te⁸ şaşırtıcı sayıda tapınak olduğundan bahsedilmektedir. Bu kadar çok tapınak yapısının olması kişisel ibadethanelerin söz konusu olduğunu göstermektedir [65]. Bu tapınaklar odalar ile aynı boyutlarda ve oldukça sade yapılarıdır. Ancak içerisindeki eşyalardan ve süslemelerden tapınak olduğu anlaşılmaktadır.

⁶ Paleolitik çağda bir tür Şamanizm’in varlığı kesin görülmektedir.

⁷ Leroi-Gourhan’a göre mağara kutsal bir yer, taş levhaların veya heykelciklerin de resimli mağaralarla aynı simgesel yapıya sahip, taşınabilir tapınaklar oluşturduklarına kuşku yoktur [63].

⁸ Çatalhöyük’teki tapınak yapıları tapınak olmayan yapılarıdaki dörtgen ev ve mutfak düzenine benzemektedir. Tek fark duvar süslemelerinin olmasıdır. Bu süslemeler: anıtsal kabartmalar, tanrıçalar, akbabalar, boğalar, geyikler, çiçekler olmaktadır [65].

Tunç Çağı'nda, bir örnek olarak Sümer kentleri gösterilmektedir. Sümerlilerin 7 katlı tapınaklarına Ziggurat denmektedir. Sümer kentleri tapınak kentler olarak tanınmaktadırlar. Her bir Sümer kenti bir tapınağa odaklanmakta, her bir kent Tanrı'nın vesayetine bırakılmaktadır [65]. Toprak hâkimiyeti tanrıya verilmiştir, dolayısıyla toprağı işlemek, araziye değerlendirmek, sulama yapmak gibi işler tapınağın görevleri arasındadır. Bu durumda Tapınaklar, yönetimi ellerinde bulundurmaktadır. Mierrop'da [66] Tapınakların, tanrıların evi olduğunu ve tarımsal ürünlerin tapınaklarda toplanıp buradan insanlara dağıtıldığını ifade etmektedir.

Sümer kentlerinde ana tapınağın yanında evler bütünü bulunmaktadır. Tapınaklar kentte hâkim ve merkezi konumdadır. Bunun haricinde kent dokusu ile bütünleşen, diğer yapılara benzeyen sade ibadethaneler de vardır. Bu dönemde ibadethaneler genel olarak kent içerisinde yer alan kentten tecrit edilmemiş ve dikkat çekmeyen yapılardır.

Eski tapınak yapıları kent dokusu ile sıkı sıkıya bütünleşirken daha sonra genelde anıtsal boyutlar almaya, kutsal alanın ortasında yükselmeye başlamıştır [65].

2.4.3.2 Sinagog

Tarihçesi

Yahudilik inancının ibadet yapısı Kudüs'teki Süleyman Mabedi idi. Süleyman Mabedi, Tevrat'a göre, Kudüs'teki ilk Yahudi Tapınağı'dır. M.Ö. 10. Yüzyılda (M.Ö 957) tamamlanmış, M.Ö. 586 yılında Babilliler tarafından yıkılmıştır. İkinci mabet M.Ö. 516 yılında tamamlanabilmiştir [67]. Sinagog kavramı M.Ö. 4.yy'da İkinci Mabet inşa edildiğinde devam etmiş ve kurumsallaşmıştır [68]. İkinci Mabet, Romalılar tarafından M.S. 70 yılında tahrip edilmiştir [67]. İkinci Mabet' in yıkılmasıyla (M.S.68-70) Sinagog, Musevi yaşamının odak noktası olmuştur [68].

Sinagog; Yahudilerin ibadet, dinsel eğitim ya da toplumsal amaçla toplandıkları yapıdır [64]. Sinagog sözcüğü eski Yunanca kökenli olup, syn=beraber ve ago=getirmek köklerinden oluşur ve “beraber olmak” kavramını ifade eder. Sinagog'un İbranicesi “Bet ha-Kenesset” olup “Toplanma Evi” anlamına gelmektedir. Ayrıca sinagog ibadet evi, eğitim evi, halkın evi gibi anlamlar da yüklenir [68].

Sinagogun İşlevleri

Sinagog, aynı mahallede oturan, aynı cemiyet veya loncanın üyesi olan kişileri bir arada tutan sosyal bir kurum olarak da işlev görmektedir [69]. Bunun haricinde sinagogun birçok işlevi vardır. Naeh' e göre [69], cemaat için sinagog: dini ritüellerin gerçekleştiği, toplantıların yapıldığı, mahkemelerin yer aldığı, kayıt ve belgelerin saklandığı, her tür beyanın yapıldığı, gençlerin bir araya geldiği, sosyal tabakanın ortaya çıktığı, eğitimin verildiği mekânlardır. Eskiden sinagoglar genellikle su kaynaklarının yanına inşa edilmişlerdir. Arınma havuzu mikve'nin suyunu temin etmek ve Yahudi yılbaşı (roş-ha-šana) bayramında günahları suya atmak amacının bunda etkin olduğu düşünülmektedir [70]. Buradan sinagogların su kenarına yerleşme isteği ve su ögesinin sinagoglarda önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Konumu

Sinagogların konumları; kent dokusunda yeri, yönelimi, yerleşimi, erişilebilirliği/girişleri ve sokakla ilişkisi bağlamında değerlendirilecektir.

Kent dokusundaki yeri: Sinagoglar, Yahudi yerleşimlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Her hastanede, her kurulan mahallede, her üniversitede mutlaka bir sinagog yapısı vardır [54]. Sinagog, Yahudi yerleşim bölgesinin merkezi bir yerinde kurulmaktadır [68]. Sinagog, yerleşim yerinin en yüksek noktasına inşa edilmeli, ondan yüksek başka bina olmamalıdır [70].

Yönelimi: Güteryüz [68] bir sinagogun hemen hemen değişmez kuralının, Ehal'in⁹ İlk Mabet 'in bulunduğu Kudüs'e dönük olması olduğunu ifade etmektedir.

Yerleşimi: Kudüs'e yönelen sinagoglar genellikle dörtgen planlıdır [71]. Enine veya boyuna dikdörtgen olabilmektedir.

Erişilebilirliği/Girişleri: Sinagog'a giriş, İbrahim Peygamberi ziyaret eden 3 meleği simgeleyen 3 basamakla olmaktadır [68].

Sokakla İlişkisi: Sinagog'un etrafında, duvarla çevrili avlu veya bahçe bulunmaktadır ve bu avluda ibadet öncesi el yıkamak için çeşme olduğunu belirtmektedir [68]. Sokaktan yeşil dokunun bulunduğu avluya, oradan da sinagog yapısına geçilmektedir.

⁹ Ehal, saray anlamına gelmektedir ve antik dönemde Sinay Dağı'nda verilen on emir levhalarını barındıran ahit sandığının simgesidir [68].

Biçimi, Boyutu

Kentteki kütleli etkisi/ Silhouette etkisi: Sinagog yapılarının biçimi ve büyüklüğü ile ilgili bir kural yoktur. Bazı durumlarda ve yerleşimlerde göze çarpmamak, aşırıktan kaçınmak ve fiziksel korunmayı sağlamak için gizlenen Sinagog yapıları, bazı durumlarda herkesin dikkatini çekmek için gösterişli ve büyük yapılabilmektedir [72]. (Şekil 2.30)

Şekil 2.30 Büyük Belz Sinagogu (Kudüs) [73]

Güleryüz [68], sinagoglar da dış cephede dikkat çekecek veya diğer din mensuplarını rahatsız edecek dekorasyonlardan kaçınıldığını ifade etmektedir. Sinagog yapımında dikkat edilecek bazı kurallara vardır. Talmud'a göre sinagogun pencereleri olmalıdır, pencereleri bulunmayan yerde dua etmek yasaktır [70]. Güleryüz [68], sinagogun Talmud' a göre 12 kavmi anımsatan 12 penceresi olması gerektiğini fakat pratik nedenlerle bu kurala her zaman uyulmadığını ifade etmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi sinagog cephesinde pencere açıklıkları olmalıdır, bu da biçim konusunda cephede dolu - boş ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. (Şekil 2.31)

Şekil 2.31 Bet İsrail Sinagogu (İzmir) [74]

Sinagoglarda dış cephede biçimi ile dikkat çeken, Magen David (Davud'un Kalkanı) diye adlandırılan simgesel bir öge kullanılmaktadır. Ersoy'a göre [76] Davud Kalkanı; evrendeki karşıtlıkların, kozmik birliğin ve onun akıl almaz ve karmakarışık ifadesinin bir sentezi olarak kabul edilir. Magen David, sinagogların cephesinde, avlusunda, giriş kapısında bulunan ve genelde yapının ibadet yeri olduğunu anlatan bir semboldür. (Şekil 2.32)

Şekil 2.32 Antakya Sinagogu'nun kapısının üstündeki Magen David sembolü

Malzeme

Sinagog mimarisinde yerel etkiler çeşitlilik sağlamaktadır [59].

Genellikle ahşap veya yığma taş olarak inşa edilen eski sinagogların nerdeyse tümünün ahşap çatısı bulunmaktadır [72].

2.4.3.3 Kilise

Tarihçesi

Yahudilikten sonra ortaya çıkan bir din olan Hristiyanlık, ibadet yapılarında kiliselerin de ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

İmparator Konstantinos'un 4. yy' da Hristiyanlığa tanıdığı özgürlük ortamından önce mimari birim olarak herhangi bir kilisenin varlığına dair delil yoktur. Hristiyanlar 1. yy' ın sonuna kadar sinagoglarda ibadet etmektedirler. Bu tarihlerde Yahudilerin onları sinagoga sokmama kararından itibaren ilk Hristiyanların evlerde toplanmış oldukları düşünülmektedir. 4.yy' dan itibaren oluşan serbest ortamdan sonra Hristiyanların toplu ibadet için özel mimari birimler inşa ettiği bilinmektedir [77].

Türkçe'de Hristiyan ibadet yapısını ifade eden kilise sözcüğünün kökeni olan Yunanca Ekklesia, Latinceye de aynen alınmış, önceleri demokratik halk toplantılarını nitelerken, daha sonra her türlü toplantı için kullanılmıştır. Ekklesia, “Tanrı'nın toplantısı”, “Hz. İsa'ya inananlar”, “seçilmişler” kavramını ifade ederken yapı anlamında cemaat ve Tanrı'nın mabedidir [78]. Hasol'a göre [79] kilise; Hristiyan tapınağıdır. Bazilika, Megaron, Katakomp, Katedral, Tapınak gibi çeşitleri bulunmaktadır

Antik dinlerin tersine dinsel ayini kapalı mekânda yapılan Hristiyanlığın sinagogdaki eylemle yakın bir ilişkisi vardır [78].

Kilise'nin İşlevi

Önceleri demokratik halk toplantılarının, daha sonra cemaat toplantılarının olduğu yapıdır. Hristiyan cemaati ibadet etmek için kiliseyi kullanmaktadır. Kısacası kilise, toplanma, ibadet etme, dinsel bayramları-ritüelleri kutlama, Tanrı uğruna ölen şehitleri anma mekânıdır.

Konumu

Kent dokusunda yeri: Sinagogların Yahudi kent merkezlerinde konumlanması gibi kilise yapıları da yerleşim merkezinde yer almaktadır. Cezar'a göre [80] kentin düzenlenmesi sırasında dini bir kuruluş (kilise veya manastır) merkez alınarak kent mahallelere bölünmüş, toplumsal ve sivil işleri büyük manastırlar yüklenmiştir.

Kostof'a [81] göre çoğu kıta katedralleri özellikle şehir dokusuyla sarmalanmıştır. Evler ve dükkânlar kiliselere duvar oluşturmaktadır. Buna örnek olarak İngiliz Katedralleri ve

Manastırlar verilebilir. Şekil 2.33’de kiliseyi saran şehir dokusu kiliseye duvar oluşturmaktadır.

Şekil 2.33 İngiltere Canterbury Katedrali, ev ve dükkânlarla çevrelenmiştir [75].

Yönelimi: Kiliselerde ayin, Kurtarıcı’nın geleceği doğuya yönelik olarak yürütülmektedir [78]. Dolayısıyla kilise girişi batıda, ayinin okunduğu yer olan apsis ise doğuda yer almaktadır. Kiliseler genel olarak doğu-batı doğrultusunda konumlanmıştır.

Yerleşimi: Dörtgen planlıdır. Haç planlı kiliseler de bulunmaktadır.

Erişilebilirliği/Girişleri: Kiliselere giriş yapının batı ucundan yapılmakta ve doğuya doğru uzanmaktadır.

Kiliselerin girişi yönünde büyük bir ön avlu (atriyum) bulunmaktadır. Daha çok anıtsallığı vurgulayıcı Antik Çağ uygulamalarından gelen bir mekândır. Bazı kiliselerde 3 ya da 4 tarafı arkadla çevrili atriyumun ayinden önce cemaatin toplandığı açık mekân olduğu belirtilmektedir. Ana mekânın girişinin önünde kapalı bir hol düzenlenirse bu Nartheks adını almaktadır [78].

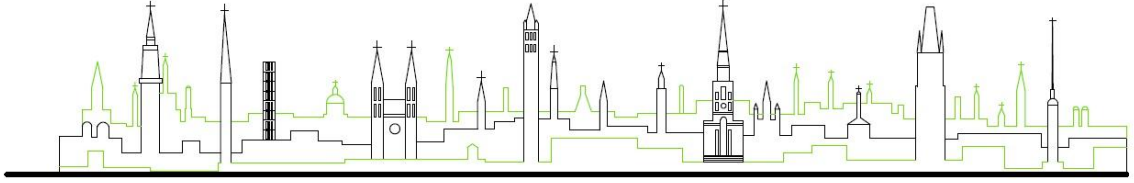
Sokakla İlişkisi: Bazı kiliselerde sokak’tan direk giriş alınırken, bazılarında arkadla çevrili atriyum’dan sonra kiliseye girilmektedir.

Bicimi, Boyutu

Kentteki kütleli etkisi/ Siluette etkisi: Kiliseler kent silüetinde kendini belli eden işaret öğeleridir. Cezar’a göre [80] Türkler Anadolu’ya geldiği zaman Bizans Şehri; konutlar, kilise, manastır, ticaret yapıları topluluğundan meydana gelirken en görkemli

yapılar kiliselerdir. Kiliselerin, çevredeki yapılardan yüksek olması, biçimsel olarak farklılaşması bu görkemi artıran unsurlardır.

Kilise mimarisinin klasik ve baskın öğeleri; çan kuleleri, kubbeler ve sivri kulelerdir. Kubbe ve sivri kuleler silüette kiliseleri belli eden yapı parçalarıdır [46]. Şekil 2.34’de ince, yüksek ve sivri kuleler ile kulelerin üzerindeki haç sembolleri, Batı’nın Hristiyan kent kimliğini tanımlayan önemli ve baskın öğeleridir.

Şekil 2.34 11. yy’ dan 19.yy’a kadar silüette kilise kulelerinden kesitler¹⁰

İbadet yapıları silüetten kavranan biçimsel ve boyutsal farklılıklar ile kentte kendini belli etmektedir. Şekil 2.35’deki resimde, kubbeler ve kilise kuleleri dini işaret sembolleridir. Biçim ve boyut olarak kentte kendini gösteren, dini kent kimliğini algılamamızı sağlayan bu yapı parçaları ibadet yapılarının yerini ifade etmektedirler.

Şekil 2.35 Silüette kubbeler, çan kuleleri, haç sembolleri ile tanınan kent, Roma.

Kentte dini bir işaret öğesi olan kilise, geçmişte çevre yapılardan boyut olarak yüksek olsa da günümüzde etrafındaki yapı yüksekliklerinden alçakta kalabilmektedir. Şekil 2.36’da İskenderun Ortodoks Kilisesi, etrafındaki yüksek yapılara göre daha alçak

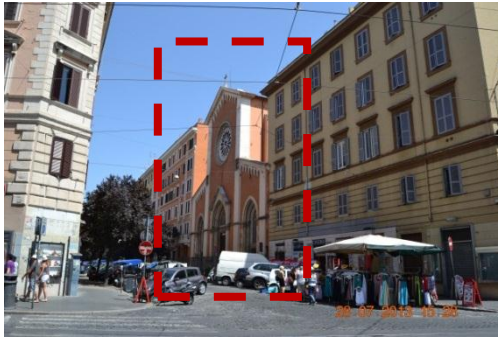
¹⁰ Çizim, Spiro Kostof’un çalışmasından uyarlanmıştır [46].

boyutta kalmıştır. Etrafındaki yapılar düz çatı iken kilise, beşik çatı olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca üçgen alınlık, çan kuleleri, kemerli pencereler ile kentin genelinde gözlenen yapı tipinden farklıdır ve kilisenin bir dini işaret ögesi olmasını, kentte dikkat çekmesini sağlamaktadır.

Şekil 2.36 İskenderun Ortodoks Kilisesi'nin kentteki konumu-boyutu

Şekil 2.37'de görüldüğü gibi kiliseler eğimli çatıları, pencere düzenleri ile biçimsel, bu çatı, pencereler ve giriş kapısının büyüklükleri ile boyutsal olarak etrafındaki yapıların dokularından farklılaşmaktadır. Soldaki resimde dini yapı sokağa bitişik konumlanırken, sağdaki resimde dini yapı sokaktan bir miktar geri çekilmiş, konumsal olarak farklılaşmıştır. Ayrıca iki resimde de kilise yapılarının yükseklikleri çevre yapılarla hemen hemen aynı olsa da farklı biçimleri ile kent dokusunda dikkat çeken işaret öğeleridir

Şekil 2.37 Roma'da ibadet yapıları

Kilisede haç sembolü kullanılmaktadır. İsa'nın kolları ve bacaklarının bağlanıp, üzerinde şehit edildiği haçvari dikilmiş darağacının şekli, Hristiyanlığın bugüne dek kutsal bir amblemi olarak Hristiyan ikonografisinin en yaygın figürü haline getirmiştir [76]. Aydınlı'ya göre [31] gotik kilise planları ve haç işaretindeki benzerlik simgesel (analojiye) benzetmeye bir örnektir. Latin haç sembollü planı olan kiliseler mevcuttur.

Buradan da anlaşılacağı gibi dini bir sembol ibadet yapısının planını belirlemektedir. Ayrıca Kilisedeki çan kulelerinde de haç amblemi bulunmaktadır.

Çan kulesi, binanın özellikle kiliselerin tepesinde yer alan konik ya da dikdörtgen yapılardır. Çan Kulesi, Kiliselerde çanın bulunduğu yerdir ve Hristiyanları ibadete ve ibadet yapılarına çağırın simgesel bir anlamı vardır.

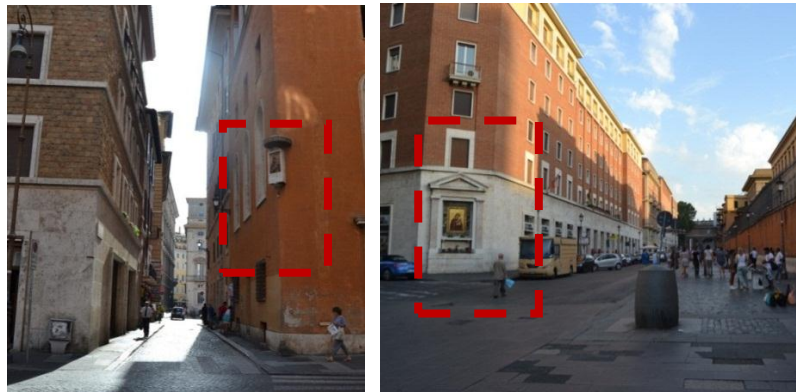
Kiliselerde genellikle kullanılan diğer bir öge kubbedir. Kiliselerde kubbe kullanılmasıdaki amaç; akustik nedenler ve iç mekânın genişlemesinin yanı sıra mabede görkemli bir görünüm kazandırmaktır. Ayrıca kubbe yeryüzünde yapılan ibadeti göğe yansıtan bir araçtır [76]. Kubbe, Tanrı ve insanın bulunduğu, konuştuğu kutsal mekânın sembolüdür [55]. (Şekil 2.38)

Şekil 2.38 Kent dokusunda kubbeleri ile beliren Kilise Yapıları (Roma)

Bunun haricinde Hristiyan kimliği ile öne çıkan Roma'da sokaklar boyunca dini semboller bulunmaktadır. Kent, dini kimliğini fiziki mekâna dökerek güçlendirmekte ve bunu her fırsatta insanlara hatırlatmaktadır. (Şekil 2.39)

Malzeme: Sinagoglarda olduğu gibi Kiliselerde de malzeme yöresel mimari geleneklere göre çeşitlilik göstermektedir.

Şekil 2.39 Kentte dini semboller, Roma

2.4.3.4 Cami

Tarihçesi

Cami; sözlük anlamında, içinde Cuma ve bayram namazları kılınan, gerektiğinde bazı dinsel törenlerin yapılabildiği büyük Müslüman mabedidir. Türkiye dışındaki İslam ülkelerinin çoğunluğunda, cuma ve bayram namazlarının kılındığı yer mescit olarak adlandırılırken, Türkiye’de mescit küçük camiler için kullanılmaktadır [82].

“Cami” sözcüğünün sözlük anlamının “halkın toplantı yeri”, “imam” sözcüğünün “yol gösteren” olduğu anımsanırsa Türk Kenti’nin kuruluş ve gelişme aşamasında cami; sosyal bir kurum, mahalle yönetim merkezi, oturma bölgesinin temel ögesidir [83]. Ayrıca Cami, İslam Ortaçağ’ında cemaatin birçok dini ve toplumsal işlevini yerine getirmekte, cemaatin toplanma noktası olmaktadır.

Caminin İşlevleri

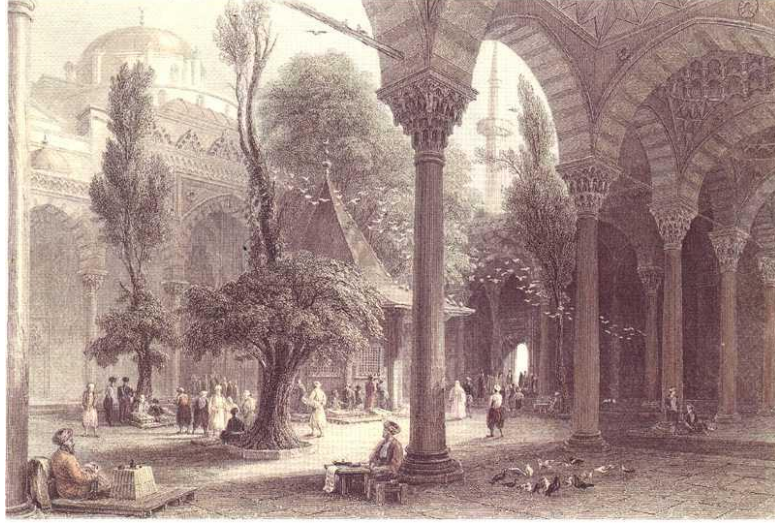
Eğitim: Cami, ibadet işlevinin yanı sıra eğitim işlevi de taşımaktadır. Bu duruma örnek olarak Zeytune Camisi verilebilir. Tunus’un merkez bölgesi, büyük Zeytune Camisi etrafında kurulmuştur [84]. (Şekil 2.40) Dini bir merkez olan bu cami, etkisi bütün Mağrip’ e yayılan bir eğitim kurumu olmuştur. Özetle cami, kendi içerisinde ibadetten başka (eğitim, toplanma, vb. gibi) işlevler barındırmaktadır.

Şekil 2.40 Zeytune Camisi, Tunus [85], [86]

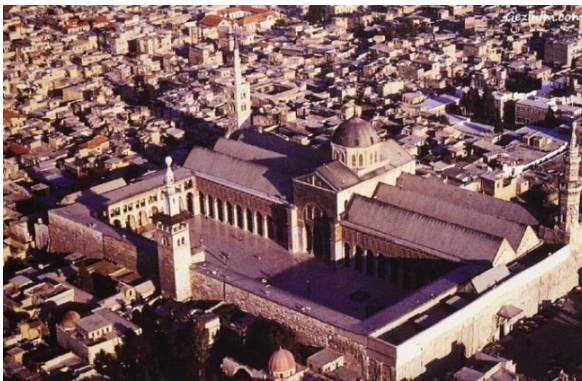
Sosyalleşme alanı: Camiler; sahip olduğu büyüklü - küçüklü avlu birimleri sayesinde kentte bir buluşma noktası, bir odak, bir sosyalleşme alanı yaratmaktadırlar. Camilerin birer işaret ögesi olduğu düşünüldüğünde, kentte insanların önünden geçilip, gidilen değil de içinde zaman geçirilen bir mekân olması diğer işaret öğelerine (ibadet yapıları olmayanlara) göre insan hafızasında daha fazla yer etmesini sağlamaktadır. Ayrıca cami yapıları insanların birbirleriyle iletişim kurduğu, haberleştiği mekânlardır. Şekil 2.41’de

Beyazıt Camii avlusunda satıcıların ve insanların birbirleri ile iletişim kurduğu görülmektedir.

Şekil 2.41 Beyazıt cami avlusundan bir görüntü, İstanbul [87]

Raymond'a göre [84] camiler, iç avlularını kent halkına buluşma yeri olarak sunmakta ve pek çok toplu hareket buradan doğmaktadır. Enderlein'e göre [24] İslam'ın ilk döneminde avlulu camiler bulunmakta, bunlar küfe tipi camisi olarak bilinmektedir. Geleneğe göre Hz. Muhammed'in Medine'deki evini örnek alarak tasarlanan bu camilerde bir kil tuğlalı duvarla çevrilmiş geniş bir kare avlu vardır. Üç tarafı revakla çevrili olan avlunun bir tarafı namaz bölümüne ayrılmıştır. Küfe tipi camilerin bir kasabadaki bütün İslam cemaatini alacak kadar büyük olması gerekmektedir [24]. Şekil 2.42'de Şam'da bulunan Emevi Camisi üç tarafında iki katlı revaklarla çevrili bir avluya sahip olup, küfe tipi camiye örnek gösterilmektedir.

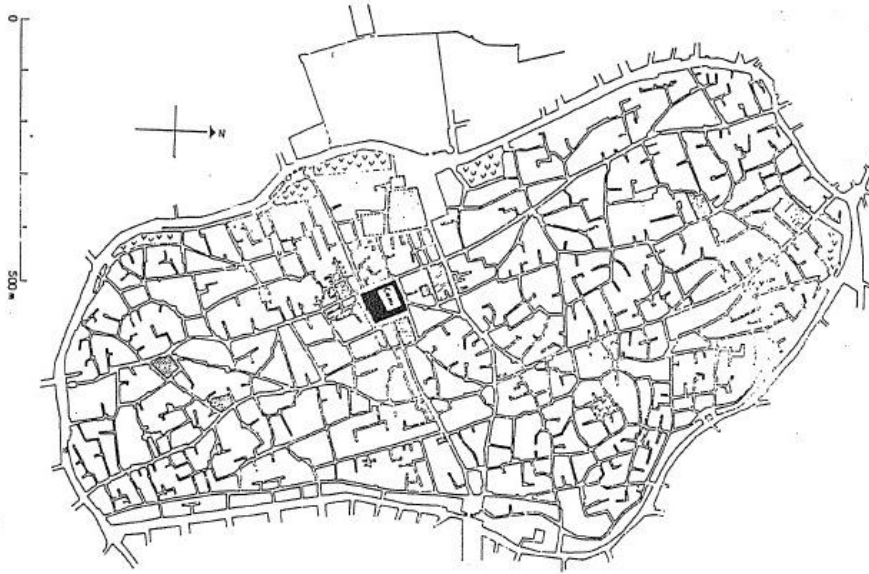
Şekil 2.42 Şam Emevi Camisi Küfe tipi camiye örnek gösterilmektedir [88], [89]

Mahalle büyüklüğünü belirleme: Camiler mahalle büyüklüklerinde ölçüt olabilmektedir. Yenen'e göre camilerin toplayıcı rolü, mahallelerin birbirini tanımasına,

mahalle büyüklüğünün belirlenmesine, günlük olayların paylaşımına, camiden duyurulan toplantı zamanlarının mahalle sakinleri tarafından işitilmesine olanak vermiştir [83]. Buna göre mahalle büyüklükleri, caminin minaresinden yapılan duyurularının işitilmesi esasına göre belirlenmiştir.

Konumu

Kent dokusunda yeri: Camilerin kent ile ilişkisini daha iyi anlamak için İslam kentlerini incelemek gerekmektedir. İslam Kenti'nin en önemli ögesi olan cami yapısı kentin merkezinde konumlanmaktadır. Grunebaum, İslam Kenti modelinde kentin, Cuma camisini merkez alarak kendi iç yapısını tanımlamaktadır [91]. İslam Kenti genişledikçe ve nüfus arttıkça cuma namazı kılınan cami sayısı artsa da, Can'a göre [92] şehir merkezini belirleyen eski cami (Ulucami), görkem ve büyüklükte her zaman ilk sırada yer almıştır. Merkezde yer alan camiden etrafa doğru ışınsal formda bir anayol şebekesi dağılmaktadır [92]. Şekil 2.43'de görüldüğü gibi cami, konum olarak hem kentin merkezinde, hem de yolların düğümlendiği noktada yer almaktadır.

Şekil 2.43 Eski Tunus [92]

İslam Kenti'nin üç temel öge (Cami, Pazaryeri, Hamam) üzerine oturduğunu söyleyen Keleş'e göre ise cami; yerleşme biriminin siyasal, dinsel, entelektüel yaşantısının özeği durumundadır. Caminin yakınında kitapçı, ciltçi, dericiler bulunurken daha sonra marangozlar, demirciler, bakırcılar gelir [58]. Buradan da anlaşılacağı gibi caminin etrafındaki çarşı işlevinin önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Müslüman kentlerinin çarşı fikri üzerine kurulu olduğunu söyleyen Massignon (1920), kentte çarşı ve cami yerleşim kararları hakkında detaylar vermiştir. Kentlerin etrafında kurulduğu ya da geliştiği büyük camiler, pazara ve özellikle de bu pazarın büyük ticarete ilişkin en temel bölümü olan para değişimlerinin yapıldığı kuyumcular çarşısına, sıkı sıkıya bağlı merkezi bir unsurunu oluşturmaktadır [84]. Cezar [80] öğle ve ikindi vakitleri, iş saatleri zinciri üzerinde bulunduğundan bu vakitlere ait ibadetin iş yerinin yakınında yer alması gerektiğini ve bundan dolayı, çarşı ve caminin iç içe olacak kadar yakın konumlandığını belirtmiştir. Kentin merkezinde bulunan caminin etrafındaki çarşı birimleri ile cami-çarşı birlikteliği öne çıkmıştır. (Şekil 2.44)

Şekil 2.44 Antakya’da kapalı çarşı içinde konumlanan Mahremiye Cami

Yönelimi: Cami, kent merkezinde yer almakta ya da merkezi oluşturmakta ve kibleye dönük olarak konumlanmaktadır. Bütün İslam ibadethanelerinin yerleşim düzenini belirleyen kible, Kâbe’ye doğru yönelmiştir.

Yerleşimi: Camiler, genelde kentte genelde yüksek kotlarda, her noktadan görülebilecek şekilde konumlanmaktadır.

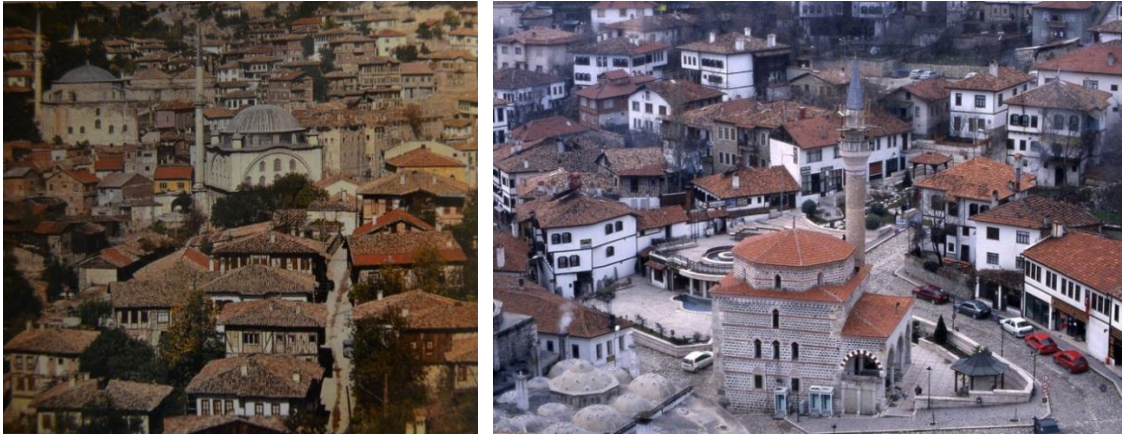
Erişilebilirliği/Girişleri: Genelde Anıtsal kapılardan veya taç kapılardan girilmektedir. Ersoy’a göre [76] caminin dış avlusuna açılan 3 veya 4 kapı şehrin farklı yönlerinden gelenlerin camiye girişlerini kolaylaştırmaktadır.

Sokakla İlişkisi: Caminin Kâbe’ye yönelmesinden dolayı kent dokusuna açılı bir yerleşimi söz konusudur. Bu nedenle camilerin önünde genellikle genişleyen sokaklar bulunmaktadır. Sokaktan, bir duvarla ayrılan caminin avlusuna girilmektedir. Caminin

girişinde revak¹¹ diye adlandırılan üstü kapalı yarı açık bir alan bulunur. Avlunun 4 kenarı revakla çevrili olabileceği gibi, sadece giriş cephesinde de revak kullanılabilir. Revaktan cami ibadet yapısına girilmektedir.

Biçim, Boyut

Kentteki kütleli etkisi/ Silhouette etkisi: Camiler, silüette ince-uzun minareleri ve kubbeleri ile biçimsel ve boyutsal olarak çevredeki yapılardan farklılaşarak kendilerini belli etmektedirler. Safranbolu’da geleneksel kent dokusunun içinde camiler biçim olarak kübbeli, boyut olarak büyük olduğundan dikkat çekmektedir. (Şekil 2.45)

Şekil 2.45 Safranbolu’da cami ve kent dokusu [12], [93]

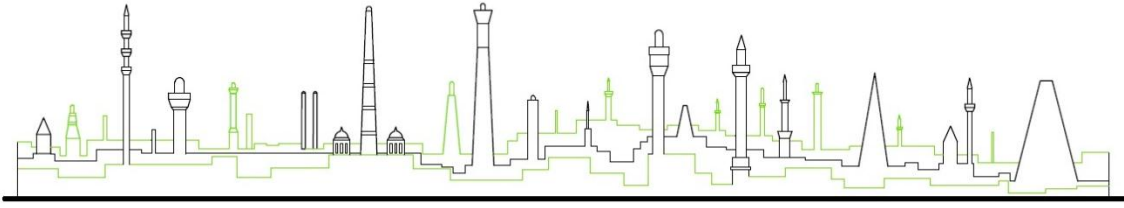
Kentlerde İslam dininin varlığının en büyük kanıtı minareler¹² olmaktadır. Grabar’a göre [24] İslam’ın ilk yüzyıllarında minare, öncelikle bir Müslüman cemaatin varlığına işaret eden ya da Mekke ve Medine’deki mabetlerde olduğu gibi, bir kutsal mecenin bulunduğu yerin olabildiğince uzaktan görülmesini sağlayan bir görsel nirengi olmuştur. Minareler¹³ kent dokusunun içinde ince uzun yapılarıyla uzaktan kavranmakta, bir caminin varlığının kanıtı olmakta, kentte bir işaret ögesini vurgulamaktadırlar. Şekil 2.46’da kentte işaret ögesi olan camilerin kent silüetinde -minarelerin biçim ve boyutu sayesinde- belirgin olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Camiler, silüette tekrar eden ve her yerden görülebilen minareleri ve kubbeleri, kent dokusunda kendini belli eden yükseklikleri ile akılda kalıcı işaret öğeleridir.

¹¹ Üstü örtülü, önü açık galeri, kemeraleti. Revakların genellikle ön yüzü kemerli ve açık, arkası duvarlı, üstü tonoz, kubbe veya düz tavanla örtülü olmaktadır [79].

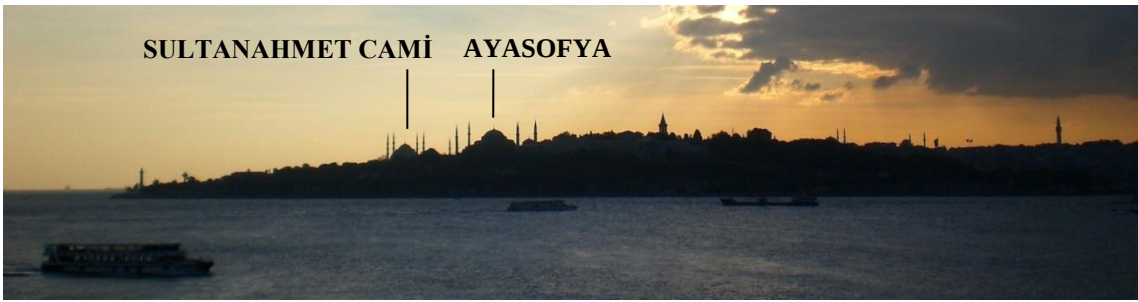
¹² Camilerde müezzinin çıkıp ezan okuduğu yüksek ve ince yapılı kule [79].

¹³ Minare; 20.yy’ın ilk yarısına kadar ezanın uzak yerlerden duyulmasına imkân sağlamak için yapılmıştır. Minarenin, İslam imajında geleneksel ve güçlü bir yeri bulunmaktadır [90] .

Şekil 2.46 Cami minareleri; ince, uzun biçimleriyle kent silüetinde hemen fark edilir.¹⁴

Şekil 2.47’de kubbelerin, minarelerin diğer yapılardan farklı biçimleri, boyutları ve tekrarı ile camilerin İstanbul’un kent imajı için güçlü birer işaret ögesi olduğu vurgulanmıştır.

Şekil 2.47 İstanbul’un kimliğinde camiler önemli yer tutmaktadır.

Caminin silüetten kavranmasını sağlayan minarenin sembolik anlamı bulunmaktadır. Minare yerden göğe doğru yükselip, tanrıya uzanan kollar gibi düşünülebilir [76]. Bir minarenin, maddi (yatay) ve manevi (dikey) önemi vardır. Manevi olarak; yer ile gök, insan ile tanrı arasındaki bağlantıyı vurgulamakta, maddi olarak boşlukta mekânın sınırını belli etmekte, insanların yönünü bulması için pusula görevi görmektedir [55].

Minarelerde; şerefe denilen balkonlar, minarenin üst örtüsü külah ve külahın üstünde bir sembol olan âlem bulunmaktadır. Âlem sembolü, cami kubbесinin üstünde de yer almaktadır. Bu durum, kilise kubbесinin üzerinde yer alan haç sembolü ile benzerlik göstermektedir.

Kubbe, camilerde kiliseler gibi insanın Tanrı ile buluşmasını sembolize eden, göklerinin sonsuzluğunu ifade eden bir kavramdır. Birlik ve bütünlüğün ifadesi olan kubbe kare veya dörtgen plan üstüne oturtulmaktadır. Dörtgen yeryüzünü ifade ederken kubbe gökyüzünü, sonsuzluğu ifade etmekte ve bu oluşum ibadet yapılarında bir anlam bulmaktadır [55].

¹⁴ Çizim, Kostof’un çalışmasından uyarlanmıştır [46].

Camilerde bulunan avlu; insanları toplayıcı bir görev üslenirken, avlunun etrafında camiye giriş cephesinde revaklar (yarı açık alanlar) bulunmaktadır. Avludaki revaklar; maddi dünyadan manevi dünyaya geçişi sembolize etmektedir.

Malzeme

Sinagog ve kilise yapısına benzer olarak malzeme yöresel bağlamda değişmektedir.

2.5 Bölüm Değerlendirmesi

Kimlik; ayrımsanan karakter, özgün olma, bireysel ve tek olma, farklılık gibi kavramlarla özdeşleşmektedir. Kentlerin kimliği ise kentlerin özgün, kendine has özelliklerinin ortaya çıkmasıdır. Bir kentin kimliğinden bahsederken o kentin fiziksel özellikleri (topoğrafya, iklim, kentsel açık ve kapalı alan ilişkisi, kentteki yapıların cephe düzenleri, yüksekliği), aktivitesi (kent ile özdeşleşen eylemler, kentte yaşayan insanların hareketleri), anlamı (kentin insanlar üzerinde ne düşündürdüğü, duygular) gibi 3 bileşen bilinmelidir. Çünkü bu özellikler kentin özgün olmasını açıklamaktadır.

Kent kimliği çevresel ve toplumsal olmak üzere iki bölümde incelenir. Çevresel kimlik doğal ve yapma çevre özelinde incelenirken, toplumsal kimlik sosyo-kültürel, ekonomik, demografik, psikolojik özellikleri açıklamaktadır. Topoğrafya, jeolojik yapı, konum, iklim gibi doğal çevre elemanları doğal kimlik öğelerini açıklamaktadır. Yapma çevreden bahsederken, meydanlar, yeşil alanlar, donatılar, yapılar, yollar kente kimlik kazandırmaktadır.

Çevresel ve toplumsal kimliğin yansıtıldığı bir araç olan kent imajı, insanın kenti zihninde deneyim, amaç, beklenti etkisiyle hayal etmesidir. Kent imajında işaret öğeleri; kentin tanınmasında görülebilen referans noktası olarak rol oynamaktadırlar. İşaret öğelerinin simgesel (işlevsel) ve çağrışımsal anlamı (uyandırdığı duygu) bulunmaktadır. Bu durum işaret öğelerinin kent kimliği hakkında detaylar vermesini ve kentte akılda kalıcı olmasını sağlamaktadır.

Simgesel anlamı ile işaret öğeleri insanların duygularına da hitap etmektedir. Örneğin Eiffel Kulesi'nin sevilmesi, Galata Kulesi'nin benimsenmesi ya da bazı işaret öğelerinin kentte sevilmemesi; insanların kent üzerindeki duygusal izlerini, kenti benimseyip benimsememelerini etkilemektedir.

Kentte sevilen ve aidiyet duygusu oluşturan işaret öğeleri kent imajında konum-biçim-boyut-malzeme farklılığı ile dikkat çekip kavranabilmektedir.

Bu noktada işaret öğelerinin kavranabilir olması kent silüetinde ortaya çıkmaktadır. Silüet kentin portresi gibi düşünülürse, işaret öğeleri bu portrede öne çıkan, kent imajında baskın olan ve kent kimliğini oluşturan elemanlardır.

Kent kimliğindeki güçlü işaret öğelerinden birisi de ibadet yapılarıdır. İbadet yapıları ilk çağlardan günümüze kadar hep var olmuştur. Bu çalışmada tarih öncesi dönemlerdeki ibadet yapıları kısa tutulacak şekilde sinagog, kilise, cami yapılarının kent silüetinde konum-biçim-boyut-malzeme farklılıkları ile kavranabilirliği, kent dokusunda ortaya çıkan özellikleri araştırılmıştır.

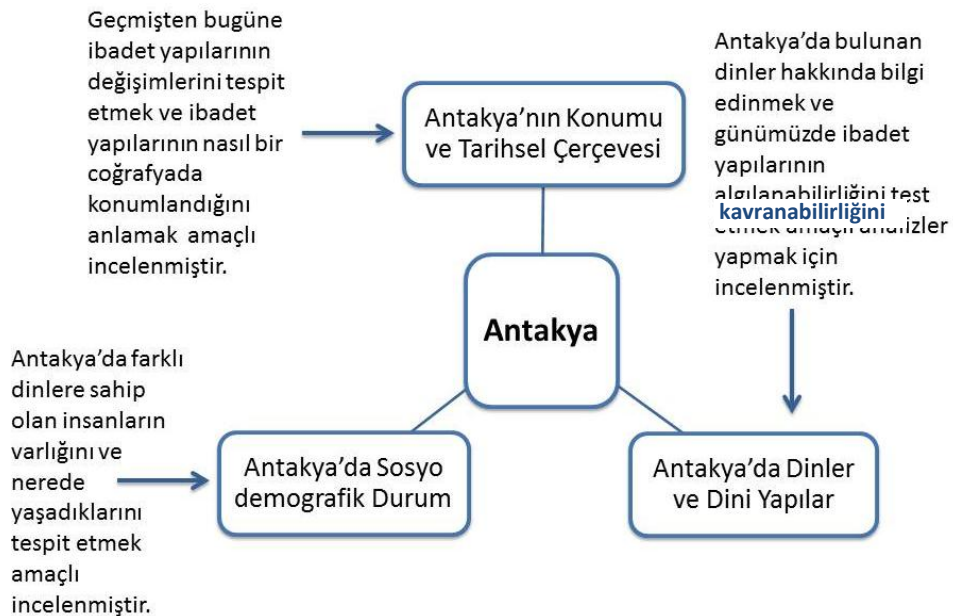
İncelenen ibadet yapıları üzerine bir genelleme yapılacak olursa;

- Kentin merkezinde, yerleşimin orta noktasında konumlanmıştır.
- Avlulu yapılardan oluşmaktadırlar.
- Yeşil dokuyu içinde barındırmaktadırlar.
- Diğer yapılardan farklı konumlanmaktadırlar. Boyut olarak dikkat çekerler. Kubbeleri, minareleri, çan kuleleri, sembolleri ile kolay kavranırlar. Bunun için kent kimliğinde kolayca hafızada kalırlar.
- Toplumu bir araya getirme, sosyalleşme, karşılaşma görevi üstlenmektedirler.
- Sıkışık kent dokusunda nefes alma noktası yaratmaktadırlar. (Avlu ve yeşiliyle)
- İnsanları psikolojik olarak rahatlatmaktadırlar.
- Adres vermede, yön bulmada referans olurlar.
- Mahalle büyüklüğüne ölçüt olurlar.
- Kent içinde dolaşırken yönelimi sağlamaktadırlar.
- Renkleri, boyutları ile kent imajında dikkat çekip kavranan ve kent kimliğine yansıyan yapılardır.
- Günümüzdeki yüksek yapı bloklarıyla kıyaslanınca; insanı ezmeyen bir ölçüğe sahiptir. Sokakta yürürken göz hizasından kavranmaktadır.

ANTAKYA’DA KİMLİK-İBADET YAPISI İLİŞKİSİ

Antakya sinagog, kilise, cami yapısını bir arada bulunduran farklı inanışları bünyesinde toplayan bir kimliğe sahiptir. Bu bölümde tarihsel süreç boyunca Antakya’nın kentsel gelişimi ve ibadet yapılarının kentle ilişkisi ele alınacaktır. Bir sonraki aşamada 2014 kesitinde Antakya’nın sosyo-demografik yapısı, hüküm süren dinleri ve ibadet yapıları incelenecektir. Demografik süreç, tarihsel süreçle birlikte Antakya’da farklı dine mensup kişilerin nerede yaşadıkları ve sayıca ne kadar olduklarını bilmek açısından önemlidir ve Antakya’da demografik yapı incelenmiştir. Ayrıca farklı dinlere ve etnik kökenlere sahip bireylerin Antakya’da yaşadığını bilmek; buradaki ibadet yapılarının faal olarak çalıştığını, Antakya’nın kozmopolit bir kent olduğunu, kimliğin din ve doğal olarak ibadet yapıları ile şekillendiği gerçeğini desteklemektedir. (Çizelge 3.1)

Çizelge 3.1 Antakya genelinde incelenen alt başlıklar ve gerekçeleri

Antakya’da tarihsel süreçte ibadet yapılarının kavranmasının kent kimliği bağlamında değişimleri, Antakya’da farklı inançlara sahip nüfusun var olmasının kent kimliğine etkisi, günümüzde (2014) ibadet yapılarının kent dokusunda kavranabilirlikleri ve kent kimliğini oluşturmadaki önemi gibi tüm araştırılan konular sonuçlar kısmında değerlendirilecektir.

Antakya’da tarihsel süreç anlatılmadan önce bir alt başlıkta tezin Antakya’da yazılma nedenleri açıklanacaktır.

3.1 Araştırma Yeri Olarak Antakya’nın Seçilmesinin Nedenleri

Antakya, 2300 yıl önce Yahudilerin Kudüs dışında Anadolu’da ilk yerleştiği kent iken; Helenistik, Roma, Bizans, Haçlılar Dönemlerinde Paganlık ve sonrasında Hristiyanlık dininin odağı olan, Arap, Selçuklu, Memlük ve Osmanlı Dönemlerinde İslamiyet’in hâkim olduğu bir kent olmuştur.

Birlik’e göre [23] din ideolojisi öngördüğü ibadet şekli ve yaşam tarzı ile geçerli olduğu alanın çevresel ve toplumsal biçimlenişini etkilemektedir. Doğal olarak üç dinin kesişim noktası olan Antakya’da çevresel biçimleniş bağlamında Yahudilik ortaya çıktığında sinagog, Hristiyanlık Dönemi’nde kiliseler, İslamiyet Dönemi’nde ise camiler inşa edilmiştir.

Antakya’da dinlerin fiziki mekâna yansımasının bir sonucu olan sinagog, kilise, cami yapıları günümüzde de dini işlevlerini yerini getirmektedir. Sarımiye Camisi, Katolik Kilisesi ve Antakya Sinagogu konum olarak birbirine yakın bulunmaktadır. Üç dinin ibadet yapısını kentte bu kadar yakın konumlanmış olarak görmek Antakya’da farklı inançların fiziki olarak kent kimliğine yansıdığını kanıtlar niteliktedir. Antakya’da; Yahudiler, Hristiyanlar, Müslümanlar bir arada yaşamakta, Sünni – Alevi, Katolik - Ortodoks gibi etnik olarak farklı insanlar birlikte barınmaktadır. Antakya üç dinin ve birçok farklı mezhebin bir arada bulunduğu ve doğal olarak çok kültürlülüğün kent kimliğini etkilediği ender örneklerden biridir.

Çok kültürlü yapısı bu kente Anadolu’daki diğer kentlerden farklı bir kimlik kazandırmıştır. Antakya; Türkiye’nin bir kültür kenti, ülkenin en kozmopolit kentlerinden birisidir.

Birçok topluluğa ev sahipliği yapan Antakya, farklı kültürleri bir arada ve hoşgörü çerçevesinde barındırması ile Unesco barış kenti seçilmiştir [94].

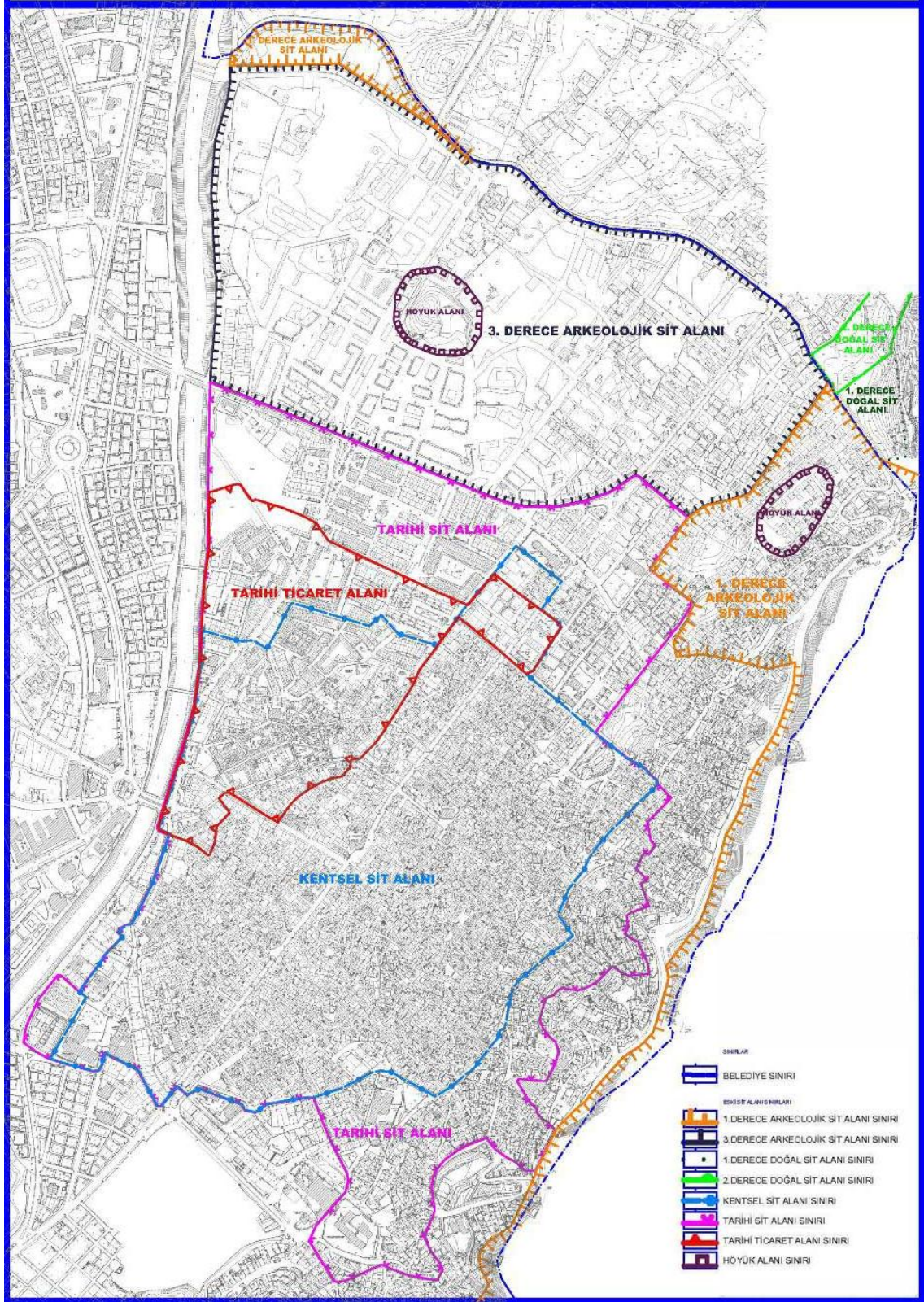
Sadece Müslümanlar için değil, Hristiyan ve Yahudiler için de önemli mekânları barındıran Antakya, inanç turizmi kavramının önemli noktalarından biridir. Bölgede yer alan kutsal mekânlar arzu edilen hedefler arasında yer almaktadır. Üç dinin mabetleri insanları gibi iç içe yan yana varlıklarını muhafaza etmiştir [95].

Kentin araştırma amaçlı seçilmesinin en önemli nedenlerinden birisi Antakya'nın tarihi ve kentsel sit alanı içinde kalan bölgesindeki geleneksel dokuda farklı dine mensup ibadet yapılarının mevcudiyeti, birbirleri ve kent ile ilişkilerinin gözlenmesine elverişli olmasıdır. Ayrıca Antakya'daki ibadet yapılarının kent kimliğine olan etkisinin araştırılması hakkında daha önce çalışılmamış olması, tezin bu alanda ve bu yörede yazılması için önemli etkenlerden biridir.

Antakya'daki ibadet yapılarının geçmişten bugüne kentte yansımaları, bugün fiziki olarak kentte kavranabilirlikleri (biçim-boyut-konum-malzeme bağlamında), bu ilişkilerin analizleri sonucu dini yapıların kent kimliğini nasıl biçimlendirdiği ulaşılmak istenen sonuçlardandır.

Günümüzde kent, Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kararı ile dört “sit” bölgesine ayrılmıştır. (Şekil 3.1) Bunlardan birisi Arkeolojik sit bölgesidir. Bu kesim Antakya'nın arkeolojik kalıntılar bulunan alanıdır. İkincisi doğal sit bölgesi olup, Habibi Neccar dağlarının eteklerini içine almaktadır. Saint Pierre kilisesi ve eski kale bu doğal sit sınırları içerisinde yer alır. Üçüncüsü Osmanlı Dönemi sivil mimarlık örnekleri olan yapıları ve dokuyu barındıran eski kent alanıdır. Bugün de canlılığını koruyan ve yerleşme olarak kullanılan bu bölge kentsel sit alanı ilan edilmiştir [96].

“Kent Kimliğinin Oluşmasında İbadet Yapılarının Yeri ve Önemi: Antakya Örneği” konulu bu tez çalışmasında tarihi ve kentsel sit alanının güneybatısındaki bölgede kalan dokuz adet ibadet yapısı incelenecektir. Kentin güneybatı bölgesindeki ibadet yapılarının seçilme amacı farklı dinlere mensup (sinagog-kilise-cami) yapıların bu bölgede bulunmasıdır. Bu bağlamda bir sinagog, üç kilise, beş cami (iki kent, üç mahalle camisi) yapısı incelenecektir.

Şekil 3.1 Antakya Koruma Amaçlı İmar Planı [97].

3.2 Antakya'nın Konumu, İklimi ve Tarihsel Çerçeve

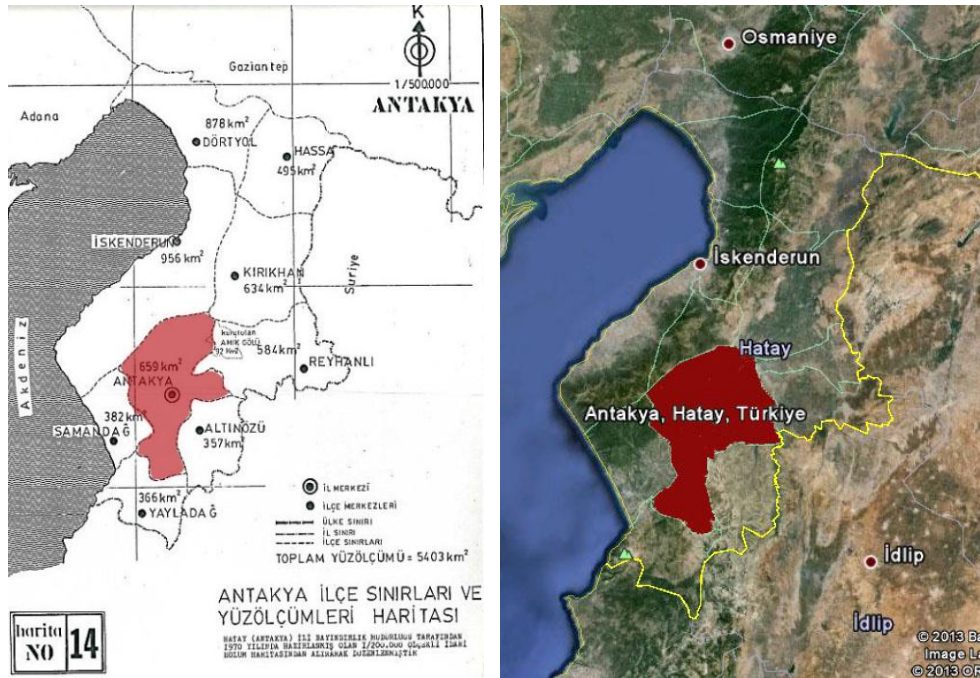
3.2.1 Kurulduğu Yer (Coğrafi - Topoğrafik Durum)

Antakya'nın merkez ilçe olduğu Hatay kenti, Akdeniz Bölgesi'nin doğu ucunda yer alır. (Şekil 3.1) İl, doğudan ve güneyden Suriye; kuzeydoğudan Gaziantep'in İslahiye ilçesi; kuzey ve kuzeybatıdan Adana'nın Osmaniye, Ceyhan ve Yumurtalık ilçeleri; batıdan ise İskenderun Körfezi'yle çevrilidir [96]. (Şekil 3.2)

Şekil 3.2 Hatay'ın, Türkiye içindeki konumu [98]

659 km² alan kaplayan Antakya, Hatay yüzölçümünün % 13'ünü oluşturmaktadır [99]. (Şekil 3.3) Antakya, Akdeniz Bölgesi'nin doğu ucunda, kıyıdan 22 km. kadar içerde olup, denizden yüksekliği yaklaşık 80 m'dir [100].

Şekil 3.3 Hatay'da Antakya'nın diğer ilçelere göre konumu [97]

Çalışma alanı olarak seçilen alan, Eski Antakya olarak adlandırılan tarihi ve kentsel sit alanının üzerindeki bölgedir. Bu bölgenin seçilme nedeni farklı ibadet yapılarının kent ile ilişkisinin gözlemlenmeye elverişli olmasıdır. Şekil 3.4’de çalışma alanının genel konumu ve Eski ile Yeni Antakya’nın yerleşimi gösterilmektedir.

Şekil 3.4 Antakya genel konumu ve çalışma alanı, Yeni ve Eski Antakya.

Antakya, kuzeyde Amanos Dağı ile güneyde Kel Dağı arasında kalan Aşağı Asî Vadisi’nin başlangıcında, Kel Dağı’nın kuzeydoğusunda, 440 m. rakımlı Habib-i Neccar Dağı’nın eteklerinde konumlanmıştır [100]. (Şekil 3.5) Kentte Habib-i Neccar Dağı, kenti güneybatı-kuzeydoğu istikametinde sınırlandıran bir dizi tepelerin oluşturduğu doğal bir engeldir [100].

Şekil 3.5 Hatay fiziki haritası içinde, Antakya [100]

Amik¹⁵ Ovası, Asi, Karasu ve Afrin vadi tabanlarının dolmasıyla ortaya çıkan geniş düzlüklerde oluşmuştur. Denizden yüksekliği yaklaşık 82 m. olan, Amik ovasının batısını Amanos Dağları, kuzeyini Karasu vadisi, doğusunu Afrin vadisi ve güneyini de Asi vadisi ile Kel Dağı masifinin çıkıntıları çevrelemiştir [96]. Amik Ovası'nın üzerinde bulunan Antakya'nın etrafı dağlar ve tepelerle çevrilidir.

Antakya'da bir sınır eleman olup kenti iki parçaya bölen Antik Çağ'ın Orontes'i yani Asi Nehridir. Asi Nehrinin¹⁶ Antakya içinden geçen ve bir kanal haline getirilmiş olan yatağı, yaklaşık 2 km. uzunluğunda ve 30-35 m. genişliğindedir [100].

Pamir'e [99] göre Antakya, Asi Nehri'nin doğu yakasında Habibi Neccar Dağının batı eteklerinde ve Asi Nehri ile dağ arasında kalan ova düzlüğünde inşa edilmiştir. Yani, Eski Antakya; Asi Nehri ile Habibi Neccar Dağı arasında konumlanmıştır. Yeni Antakya Asi Nehri'nin batısında çok katlı apartmanlar şeklinde gelişmektedir. (Şekil 3.6)

Şekil 3.6 Yeni ve Eski Antakya kent dokusu hava fotoğrafı

¹⁵ Amik ovası, il yüzölçümünün % 22,1'ini 1.193 km² ile kaplamakta olup Antakya, Kumlu, Reyhanlı ve Kırıkhan ilçe sınırları içerisinde kalmaktadır [99].

¹⁶ Amanoslar ile Keldağ arasında bir yatak oluşturan Asi'nin toplam uzunluğu 380 km. olup, nehrin büyük bölümü Suriye toprakları içinde bulunmaktadır [100]. İl sınırları içindeki uzunluğu 94 km. olan Asi Irmağı, yaklaşık 30 km olan Türkiye-Suriye sınırını oluşturacak şekilde aktıktan sonra batıya döner [96].

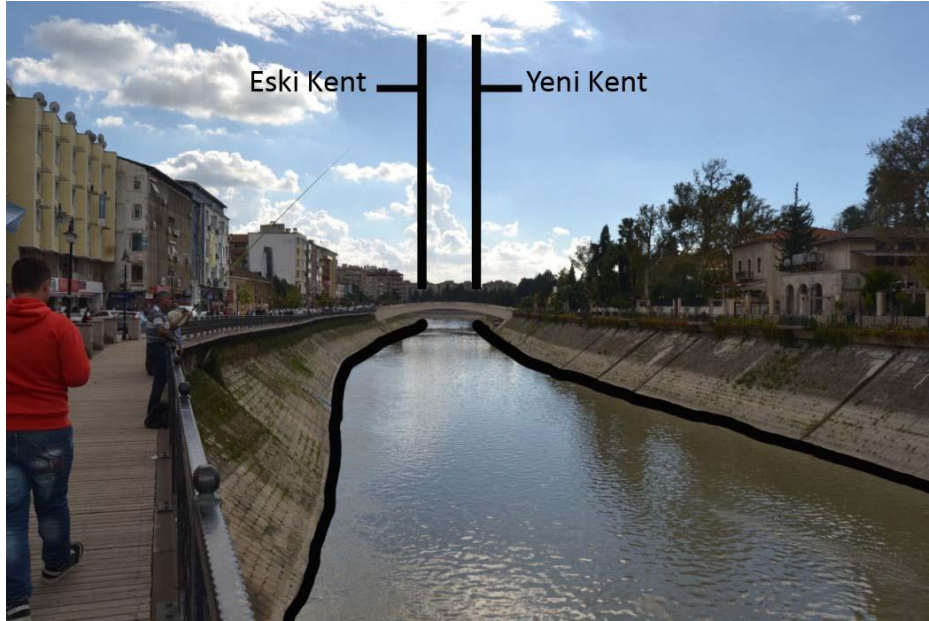
Özetle Antakya;

Habibi Neccar Dağı yamaçlarında ve dağ ile Asi Nehri arasındaki düz ovada yerleşim gösteren bir kenttir. Hem ova hem yamaç yerleşim özellikleri göstermektedir. (Şekil 3.7)

Şekil 3.7 Doğal bir sınır olan Habibi Neccar dağı ve yamaç yerleşimi

Asi Nehri ve Habibi Neccar Dağı kent gelişimi için doğal sınırlardır, kent bu sınırlar doğrultusunda gelişmiştir. Asi Nehri, Antakya'yı ikiye bölmektedir; Nehrin doğu kısmı Eski Antakya iken, batı kısmı Yeni Antakya'yı oluşturmaktadır. (Şekil 3.8)

Şekil 3.8 Antakya'da eski ve yeni kenti birbirinden ayıran Asi Nehri

3.2.2 Antakya'nın İklimi

Akdeniz ikliminin etkisinde olan Antakya'da kışları ılık ve bol yağışlı, yazları sıcak ve kurak geçer. Sıcaklık ve yağış ortalamaları yıllara göre değişmekle beraber ortalama yıllık sıcaklık 16–21 C° arasındadır. Ortalama yıllık yağış ise 570–1160 mm arasında değişmektedir [99]. Denizden esen hâkim rüzgârlar nedeniyle nispi nem ortalama % 69 civarında olup, yaz aylarında % 68, kış aylarında ise % 74 civarındadır [99].

Antik çağda kentin planına bakılınca, sokakların hâkim rüzgârı alacak şekilde güneybatı-kuzeydoğu yönünde konumlandığı görülmektedir [100]. Antakya'daki evlerin çatıları, yağış alan bir bölge olmasından dolayı eğimli ve çoğunlukla alaturka kiremitle kaplıdır. İbadet yapılarında ise ahşap ve üstü örtülü yarı açık şerefelerin iklimsel özelliklere göre Antakya'ya özgü geliştiği söylenebilir.

3.2.3 Antakya'nın Tarihsel Gelişimi

Antakya'da yaşayan her uygarlık kent kimliğini fiziksel ve sosyo-kültürel açıdan etkilemiştir. Bu uygarlıkların yaşadığı zamanlarda Antakya'nın gelişiminin incelenmesi bize Antakya kent kimliğinde ibadet yapılarının geçmişten günümüze olan durumu hakkında fikir sağlayacağından dolayı tarihsel süreci bilmek önemlidir.

1) Tarih Öncesi Çağlarda Antakya Yöresi

Antakya yöresinin bilinen ilk tarihi Orta Paleolitik Dönem'e kadar uzanır. Bölgede yapılan kazılardan edinilen bilgiye göre; Antakya yöresinde, Orta Paleolitik Dönemden M.Ö. 1800' lü yıllara kadar yerleşim merkezlerinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Antakya yöresi, M.Ö. 1800'lerden 1600'lere kadar merkezi Halep olan Yamhad Krallığı'na bağlı bir beyliğin hâkimiyeti altındadır. Tell Açana merkezli bu beylik içişlerinde bağımsız, dış işlerinde Yamhad Krallığına bağımlıdır [102].

Antakya yöresi, bu zamanda sırasıyla Hitit, Asur, Babil, Part İmparatorluğu egemenliği altında kalmıştır. Antakya yöresinde Part hâkimiyeti Makedon istilasına kadar devam etmiştir [102].

Tunç Çağında, Antakya yöresinin bilinen belli başlı yerleşme merkezleri, Tell Açana, Tell Tainat ve Çatalhöyük'tür. Bu yerleşmeler, kendilerine bağlı köylerle birlikte beylikler biçiminde yönetilmişlerdir. Her üç yerleşmenin de ortaya koyduğu gibi, asıl yerleşme Amik Ovası'nda yoğunlaşmıştır [96]. Amik Ovasının doğusunda, Antakya

Halep yolu yakınında bulunan Tell Tayinat ve özellikle Tell Açana’da 1934 yılından bu yana yapılan kazılarda ortaya çıkarılmış olan avlulu, dikdörtgen planlı ve çok odalı evler ile tapınaklar, ön avlulu saraylar ve savunma yapıları, İ.Ö. 18-11 yüzyıllar arasında inşa edilmiş binalardır [100].

Paganlık döneminde çok tanrılı dinlere tapılmaktadır ve Antakya’da Kalkolitik Dönem’de göğüsleri belirtilerek stilize edilmiş kadın figürleri bulunmuştur [96]. Büyük ihtimalle bu heykel Tanrıça heykeli olup ona tapılmaktadır.

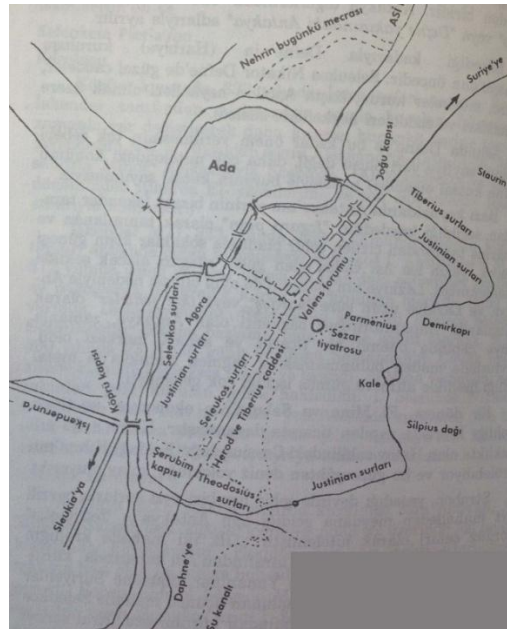
Tunç Çağı döneminde (İ.Ö 3200-1650) Tell Açana'daki ilk kazılarda 17 kültür katı belirlenmiş, bu kültür katmanlarında tapınak izlerine rastlanılmıştır [96].

2) Seleucuslar Döneminde Antakya (M.Ö.323 - M.Ö.64)

Antakya, Seleucus kralı I. Seleucus tarafından M.Ö. 300 tarihinde kurulmuştur. Yeni kurulan kente Seleucus'un babasının adı verilmiştir: Antiokheia [103].

Konum

Seleucuslar döneminde Antakya'nın yayıldığı alan yaklaşık 302 hektar olarak ölçülmüş ve öncelikli olarak kent surları inşa edilmiştir. Kent surları Akropolis'i¹⁷ ve düzlükteki şehri kuşatmıştır [99]. Bu dönemde yerleşme Asi Nehri ile Kurtuluş Caddesi arasında sınırlanmıştır. (Şekil 3.9)

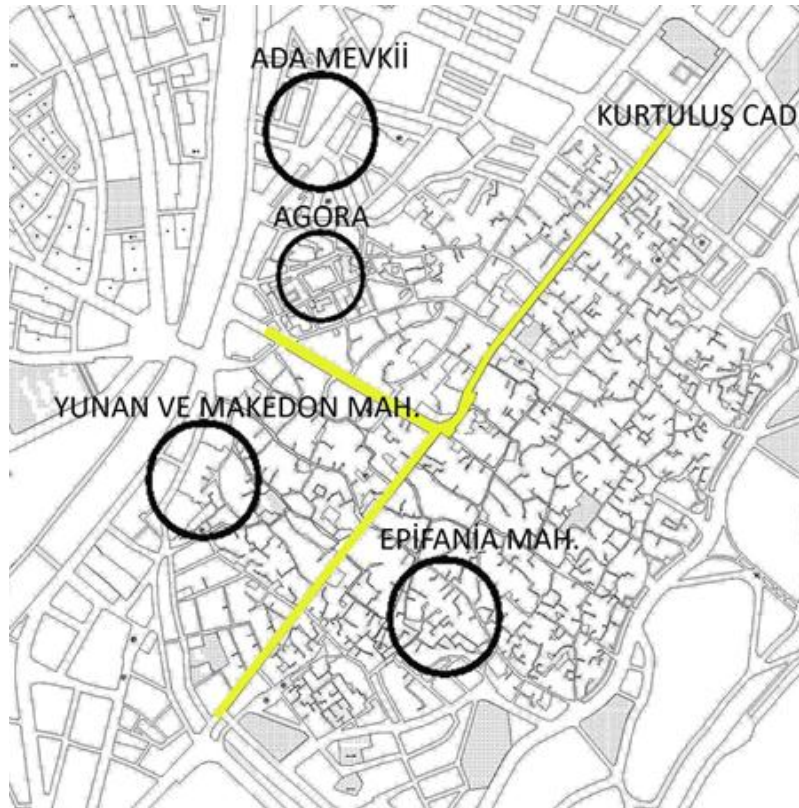

Şekil 3.9 Seleucus Döneminde Antakya [103]

¹⁷Antik yunan kentlerinde en yüksek noktada yer alan ve dinsel yapıları barındıran iç kale. [82].

Strabon'a göre kent başlangıçta iki mahalleden oluşmaktadır. Yunan ve Makedonların¹⁸ yerleştiği mahalle nehir kısmında ve surlar içinde yer almakta iken yerli halkın yerleştiği mahallenin sur içinde kalıp kalmadığı belli değildir. Daha sonra Ada mevkiinde ve Habibi Neccar Dağı'nın yamaçlarında olmak üzere kente yeni mahalleler eklenmiştir [96].

Özetle Seleucuslar Dönemi'nde Antakya kenti etrafı surlarla çevrili dört büyük mahalleden oluşmuştur. Bu nedenle halk, Antakya'ya Seleucus krallığı döneminde tetrapolis (Dört kent) adını vermiştir [104]. Şekil 3.8 de de görüldüğü gibi, İlk iki mahalle krallığın kurucusu Seleukos I. Nikator tarafından Asi kenarında kurulmuş, birine Makedonyalılar ve Yunanlılar, öbürüne Suriyeliler yerleştirilmiş, Asi Nehri içinde bulunan ve kral sarayının olduğu üçüncü mahalle Seleukos II.Kallikinos (MÖ 246-226) tarafından kurulmuştur. Epifania adı verilen dördüncü mahalle ise Habibi Neccar Dağı eteğinde şehre en parlak dönemi yaşatan Antiokhos IV. Epifanes (MÖ 175-164) tarafından kurulmuştur [105]. (Şekil 3.10)

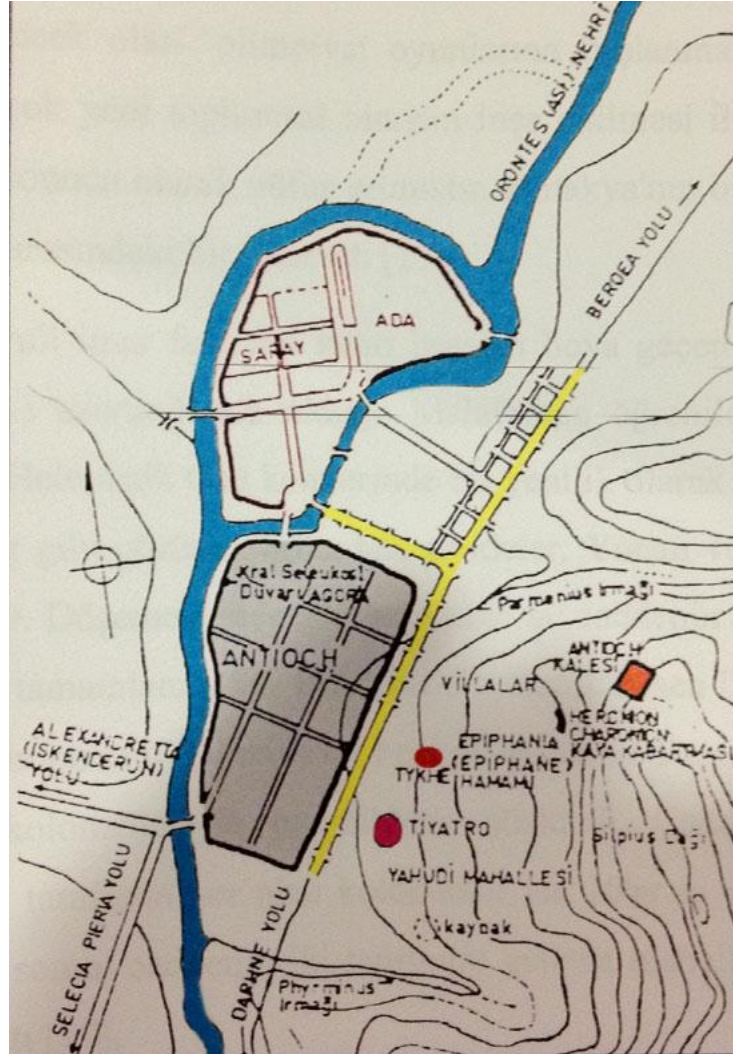

Şekil 3.10 Seleucus Döneminde Antakya'da kentsel gelişim bölgeleri

¹⁸Yunanlı ve Makedonlu yerleşimcilerin oturduğu mahallenin çevresi Libanius'un verdiği bilgilere göre 5 km'dir ve yaklaşık 150 hektarlık alana, yerli halkın oturduğu mahallenin çevresi 2.5 km olarak verilmekte ve 75 hektarlık bir alana yayılmaktadır [99].

Antakya’da yapılan Agora, Demir’in [100] ifadesine göre bugünkü çarşılar bölgesinde kurulmuştur ve boyutu 160 m. x 147 m. ölçülerindedir. Downey’de bunu doğrulamaktadır: Downey’e göre ticaret merkezi olan agora, nehir kenarında, bugünkü merkez (çarşı) ile aynı yerde (köprüden başlayıp nehirden itibaren kuzeye ve kuzeydoğuya doğru) uzanmıştır [99].

İlkçağlarda Seleucus Dönemi’nde Antakya ticaret merkezi olarak gelişmiştir. Seleucus I kentin etrafını surlarla, kentteki dört büyük mahalleyi yüksek duvarlarla çevirmiş ve kentin ulaşım sistemindeki güvenliğini sağlamıştır [106]. Asi üzerindeki Ada Mevkii’nde yerleşme başlamış, nehirle çizilen sınırlar boyunca duvarlar yapılmış, ada beş tane köprüyle kente bağlanmıştır [99]. (Şekil 3.11) Ayrıca şekil 3.12’de Ada Mevki, köprüler, kentin gelişim bölgesi görüldüğü gibi kentin güney bölgesinde Yahudi Mahallesi’nin olması o dönemde Yahudi nüfusunun burada yaşadığını kanıtlamaktadır.

Şekil 3.11 Seleucus Krallığı Döneminde Antakya’da yapılan yapılar [106]

O dönemde Antakya; Atinalılar, Makedonlar, Seleucus'ların emekli askerleri, Giritliler, Kıbrıslılar, Yahudiler ve yerel halktan oluşmaktadır. Downey, değişik kaynakların verdiği bilgilere dayanarak kentin ilk kurulduğunda nüfusun yerli halk ve esirler dışında 17.000-25.000 kişi arasında olduğunu söylemektedir [99].

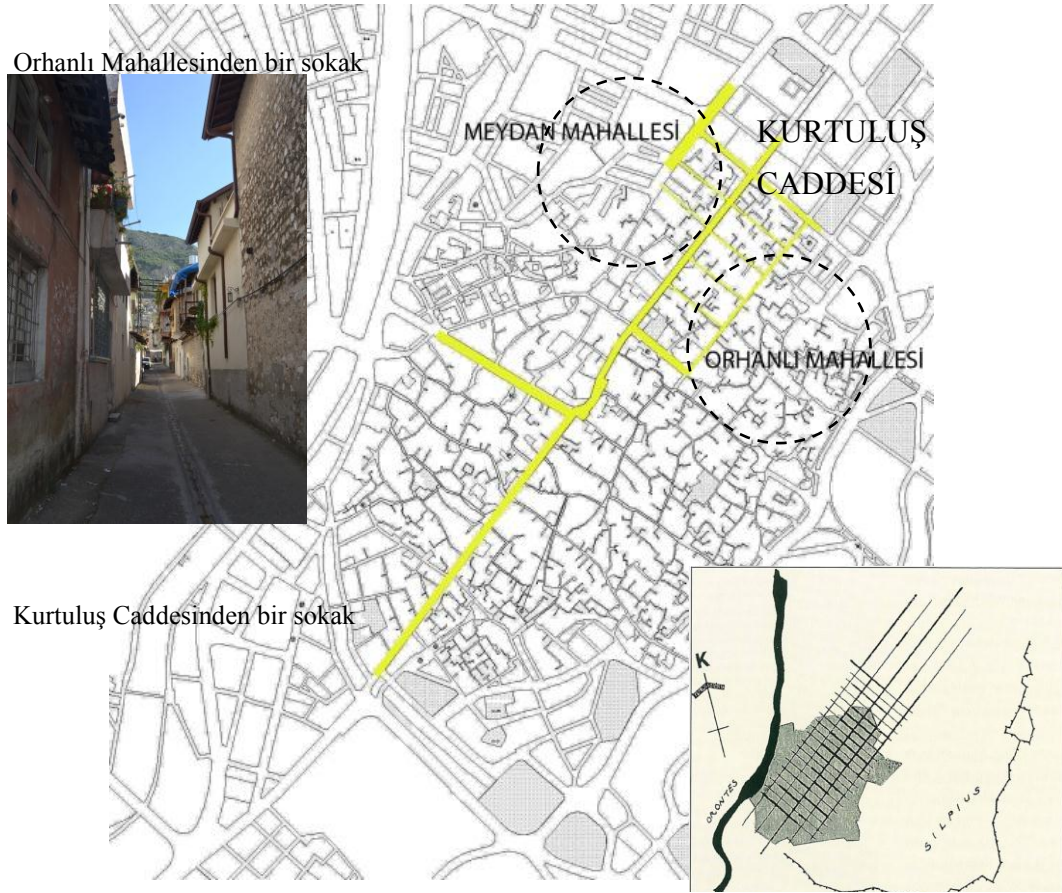
Şehircilik ve Doku

Antakya, Helenistik Çağ kentlerinin bir örneğidir. Hippodamos tarzı plan olarak isimlendirilen ve Antakya gibi, Helenistik Çağ'da kurulan birçok kentte uygulanmış olan bu şehircilik düzeni, birbirine dik ve paralel caddelerin meydana getirdiği yapı adalarından oluşan bir sistemdir. Izgara plan olarak da adlandırılmaktadır. Izgara planının uygulandığı kentlerde sokaklar kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda gelişmektedir. Fakat Antakya'daki topografik, iklimsel ve yönlenme ile ilgili koşullar, sokakların doğu-batı, kuzey-güney doğrultusu ile yerleşmesine el vermemektedir. Demir'e göre [100] Antakya'nın Antik Çağ'daki plan şeması incelendiğinde, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunun, sokakların hâkim rüzgârı alması yönünden en elverişli istikamet olduğu anlaşılmaktadır ve sokaklar bu şekilde konumlanmıştır.

Aralarında 112 m. mesafe bulunan sokaklara dik olmak üzere 56 m. aralıklarla gelişen diğer yollar arasında kalan yapı adaları, kent planının ana şemasını oluşturmaktadır [100]. Şekil 3.12'de kentin kuruluşunda uygulanmış olan şehircilik düzeninden günümüze izleri kalmış olan Orhanlı ve Meydan Mahallelerindeki sokaklar görülmektedir.

Seleucuslar döneminde, krallığın başkenti olan Antakya'ya yunan usulü hamamlar, jimnazyumlar, Habib-i Neccar Dağı eteklerinde villalar, agora ve mabetler, kentin sayfiye yeri olan Harbiye'de eğlence yerleri ve mabetler yapılmış, M.Ö. 148'de meydana gelen deprem sonucu bu eserlerin birçoğu günümüze ulaşamamıştır [106].

Agora'nın etrafında dini mekânlar, hamamlar, Jimnazyumlar inşa edilmişken, Habib-i Neccar Dağı eteklerinde ise villalar bulunmaktadır.

Şekil 3.12 Günümüze kalan Helenistik akslar: Orhanlı ve Meydan Mahallesi

İbadet Yapısı

Seleucuslar Döneminde İbadet Yapılarının Genel Özellikleri

Helenistik Dönem kentlerinde dini yapı olarak tapınaklar bulunmaktadır. Tapınak yapılarının, yerleşimin merkezinde ve agora etrafında konumlanması konutlara olan uzaklığı gidermek amaçlıdır [107].

Düz alanda ızgara biçiminde kurulan Helen kentlerinde, tapınak yapıları kentin merkezinde, agoranın yanında kamu yapıları ile birlikte konumlanmıştır. Yamaca kurulan Helen kentlerinde ise, Priene gibi, Athena Tapınağı bir üst kotta yer alırken, Zeus Tapınağı merkezi konumda agoranın yanında yer almaktadır. Athena ve Zeus tapınağının önünde stoalar bulunmaktadır. Zeus Tapınağı Priene agorasının doğu stoası ile bitişiktir. Tapınak yapılarını içine alan kamu yapıları, arazinin en düz, geniş alanına yapılırken, herkese eşit uzaklıkta olması için merkezi alanda konumlanmıştır. Helenistik dönemdeki tapınaklar; yükseltilmiş tabana oturan, simetri ekseninin hâkim olduğu, anıtsal boyutlarda olmayan yapılardır.

Seleucuslar Döneminde Antakya'da İbadet Yapısı

Seleucuslar Dönemi'nde Antakya'da Paganlık vardır ve daha sonra o dönemde çok gelişmemiş olan tek tanrılı Yahudilik dini ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Antakya'da paganlığın ibadet yapısı olarak tapınak yapıları bulunmaktadır. Antakya'da günümüzde Seleucus Dönemi'nden ve diğer dönemlerden kalma bir tapınak yapısı mevcut değildir. Sinagog yapısı ise daha geç bir tarihte inşa edildiğinden bu bölümde anlatılmayacaktır. Seleucuslar Dönemi'nde insanlar birden çok tanrıya inanmakta, tanrılar adına tapınaklar yaptırmaktadır. Demir'e göre [100], Antakya'da bu dönemde Zeus adına bir mabetten başka diğer Tanrılar için mabetler vardır. Ayrıca Seleucus I Nicator tarafından dikilen bolluk ve refah Tanrıçası olan Antakya Tyche'si ünlüdür [100].

Seleucuslar döneminde; Zeus Tapınağı, Habibi Neccar Dağı'nın üstündeki diğer tapınaklar ve agoranın etrafında konumlanan dini yapılar Antakya'da ibadet yapılarının varlığını kanıtlamaktadır.

3) Antakya'da Roma Dönemi (M.Ö. 64- M.S. 395)

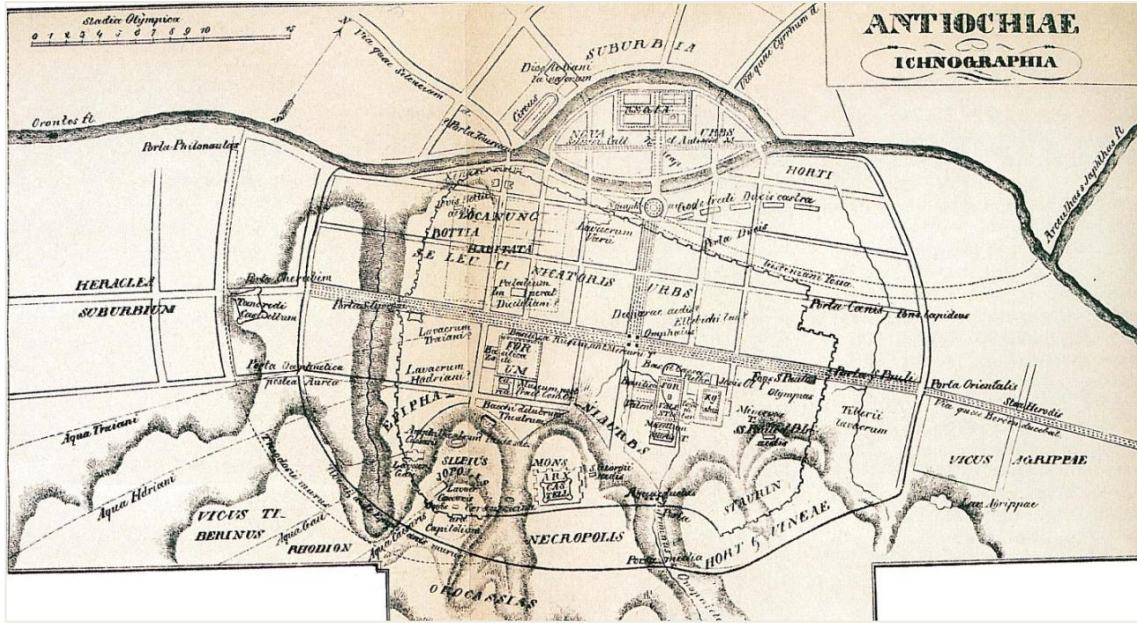
Konum

M.Ö.64 yılında Antakya Romalıların eline geçmiştir. Bahadır'a göre [102] Antakya Seleucus Krallığı'nın başkenti olduğundan dolayı bu şehirde meclis binası, senato ve belediye meclisi bulunmakta iken Roma Dönemi'nde de Antakya'da eski yönetim şeklini devam ettirilerek buraya ek olarak yeni bir meclis binası inşa edilmiştir.

Roma döneminde Antakya, Asi Nehri ile Kurtuluş Caddesi arasında daha geniş bir yerleşime ulaşmıştır. Kurtuluş Caddesi bugün olduğu gibi Roma Dönemi'nde de önemli bir ticaret aksı olmuştur. (Şekil 3.13) Daha önce yerleşimlerin hepsi surların içinde yer almakta iken Roma Dönemi'nde nüfusun artması ile sur dışına yerleşilmeye başlanmıştır.

2.yy'a doğru Antakya, Roma ve İskenderiye'den sonra 200.000-300.000 kişilik nüfusu ile imparatorluğun üçüncü büyük metropolisi¹⁹ durumunda olmuştur [100].

¹⁹ Roma Dönemi'nde kırsal eyalet başkentleri metropolis adını almıştır [78].

Şekil 3.13 Antik Çağ Antakya planı, Müller [97]

Roma Dönemi'nde, nüfusu yüzbinleri bulan Antakya, imparatorların gözdesi haline gelmiş ve Doğu'nun Kraliçesi lakabıyla anılmıştır. Şehrin, ticaret ve ihracatla zengin olması, saray, köşk, hipodrom, hamam, ibadet yapılarının olması, kanalizasyon sistemine sahip olması, Kolonadlı Cadde'nin heykeller ile donatılması, nüfusu, ekonomisi ve mimarisi ile gözde olması, ayrıca doğu-batı arasında köprü olması sonucu Doğu'nun Kraliçesi unvanını taşıdığı çıkarımı yapılabilir.

Şehircilik ve Doku

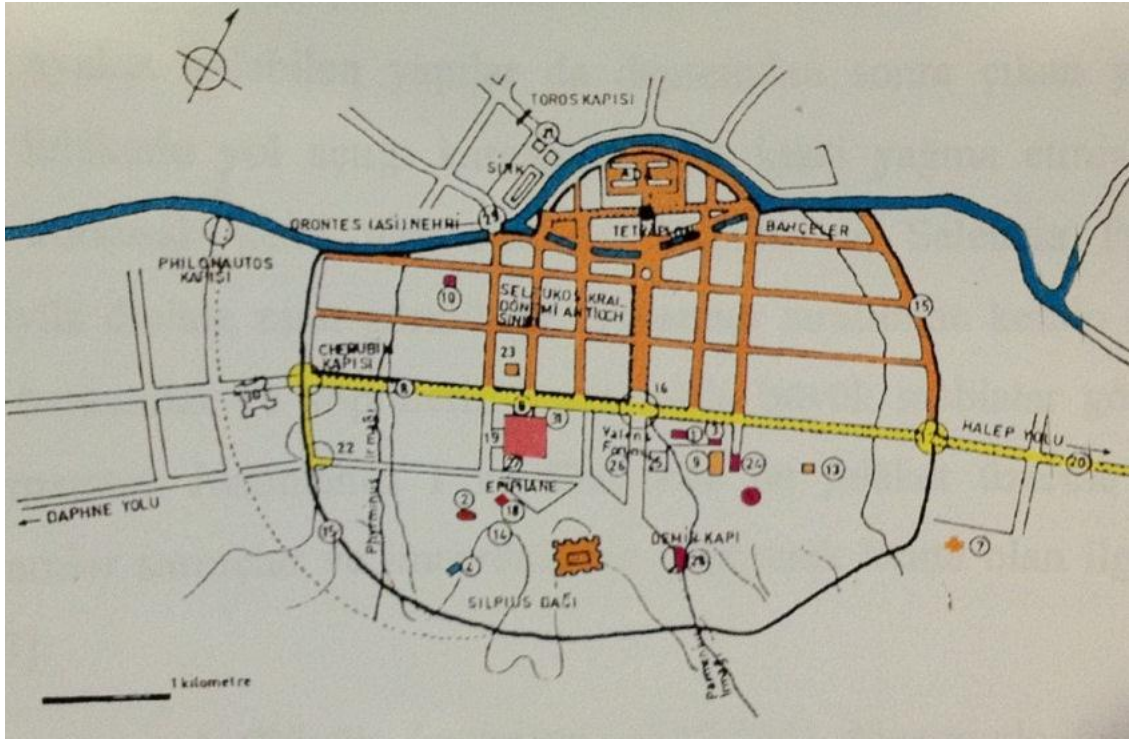
Demir'e göre [100] bu dönemin en önemli imar faaliyeti kenti boydan boya geçen ünlü “*Kolonadlı Cadde*”nin²⁰ inşasıdır. Caddenin yol kısmının genişliği 9.60 m., iki tarafında yer alan kolonadlar ise 10’ar m. genişliğindedir. Bugün Kurtuluş Caddesi olarak bilinen cadde, o dönemde ticaretin merkezini oluşturmakta ayrıca kent planını bağlayıcı bir omurga görevini görmektedir. Bu caddenin inşasından sonra, caddenin iki tarafında gelişen mahalleler sayesinde kent büyümüş ve nüfus artmıştır.

İ.Ö 31-İ.S 14 dönemleri arasındaki en önemli olay, bundan sonra her dört yılda bir sürececek olan Olimpiyat Oyunları’na başlanmasıdır. Bu olayın sonucunda bu dönemde birçok yeni toplumsal bina inşa edilmiştir [100]. Asi Nehri’nin kenarında circus ve saray, dağın eteklerinde bir tiyatro, bir amfi tiyatro, daha yüksek kısımlarda oturan

²⁰ Kolonadlı cadde, Malalas’a göre iki roma mili (bir roma mili=1478 m.) uzunluğundadır [100]

halkın ihtiyaçlarını karşılayacak bir su kemeri ve yeni bir halk hamamı inşa edilmiştir [99].

Surlarla güvenliğini sağlayan Antakya'da Sütunlu Cadde'nin kuzeydoğu ucunda, Halep yoluna açılan Doğu Kapısı, caddenin ortasından dağa doğru giden yolun kesişme noktasında Orta Kapı, köprünün başında Boğa kapısı, kentin batısında Seleucia'ya çıkışı sağlayan Köprü Kapısı, kentin güneyinde Cherubim Kapısı bulunmaktadır [99]. (şekil 3.14)

şekil 3.14 Roma Dönemi'nde Antakya'da yapılan yapılar [106]

İbadet Yapıları

Roma Dönemi İbadet Yapısının Genel zellikleri

Roma İmparatorluğu, nceden Paganlık inancına sahip olduğundan dolayı önce tapınak yapıları inşa etmişlerdir. Hristiyanlık yasal hale geldikten sonra kentte kilise yapıları oluşmaya başlamıştır.

Roma tapınakları bir eksen üzerinde hizalanmış şekilde tanımlı bir açık mekânın sonunda yer almaktadır [108]. Tapınakta girişi tanımlayan bir cephe bulunmaktadır. Yüksek bir platformda konumlanan Roma tapınağında; merdivenli bir giriş cephesi ve sütunlar bulunmaktadır. şekilde görülen Roma tapınak yapısında, yol direk giriş noktasını tanımlamaktadır. (şekil 3.15)

Şekil 3.15 Maison Carree Nimes, Fransa'daki Roma Tapınağı [109]

Dikdörtgen roma tapınakları haricinde kubbeli roma tapınakları da bulunmaktadır. Hasol'a göre [79] Roma Mimarlığında kemer ve kubbenin kullanılması, dev boyutlu bir üsluba, yuvarlak kemerli büyük yapılara yol açmıştır. Roma'da bulunan kubbeli tapınağa verilebilecek en iyi örneklerden biri şüphesiz Panteon Tapınağı'dır. Mutlu'ya göre [110] Panteon Tapınağı, yunan düşünce ve inşa tekniğinin ürünü olan sütunlu, alınlıklı ön galeri, saf roma buluşu daire biçimindeki kubbeli mekânla kaynaştırılmıştır.

Roma Dönemi'nde Tanrılar günlük işlerle ilgilenir duruma geldiğinden tapınak yapısı da Roma sivil yaşamının odağı olan Forum'un belirleyici bir ögesi olmuştur [64]. Roma tapınakları genel olarak Forum'un etrafında yer almıştır. Şekil 3.16'da, Roma'daki Panteon Tapınağı, bir meydanı tanımlamaktadır. Dört bir taraftan gelen yollarla ulaşılan bu boşluğun en görkemli cephesi Panteon Tapınağı'nın sütunlarının olduğu giriş cephesidir. Yani işaret ögesi olan Panteon, hem kent boşluğunu tanımlamakta, hem de insanlara görsel bir estetik sunmaktadır.

Panteon Tapınağı'nın önündeki meydanın etrafında restoranlar, pastaneler gibi ticari birimleri dizilmiştir ve burada oturup vakit geçirenler, Panteon Tapınağı'nı izleme şansını bulabilmektedir. Tapınağın, kentte genişliği ve büyüklüğü ile dikkat çeken bir yapısı vardır. Çok sütunlu giriş kapısı ve üçgen alınlığı ile diğer yapı cephelerinden ayrılmaktadır. Özetle Roma tapınak yapısı diğer yolların kesiştiği bir noktada konumlanarak önündeki meydanı tanımlayan dini bir işaret ögesidir.

Hristiyanlığın Bizans'ta resmi din olarak kabul edilmesinden sonra (4.yy) roma tapınak yapısı yerini bazilika, kilise gibi ibadet yapılarına bırakmıştır [64]. Kilise yapıları Bizans Dönemi'nde incelenmiştir.

Şekil 3.16 Roma’da kubbeli Panteon Tapınağı [111]

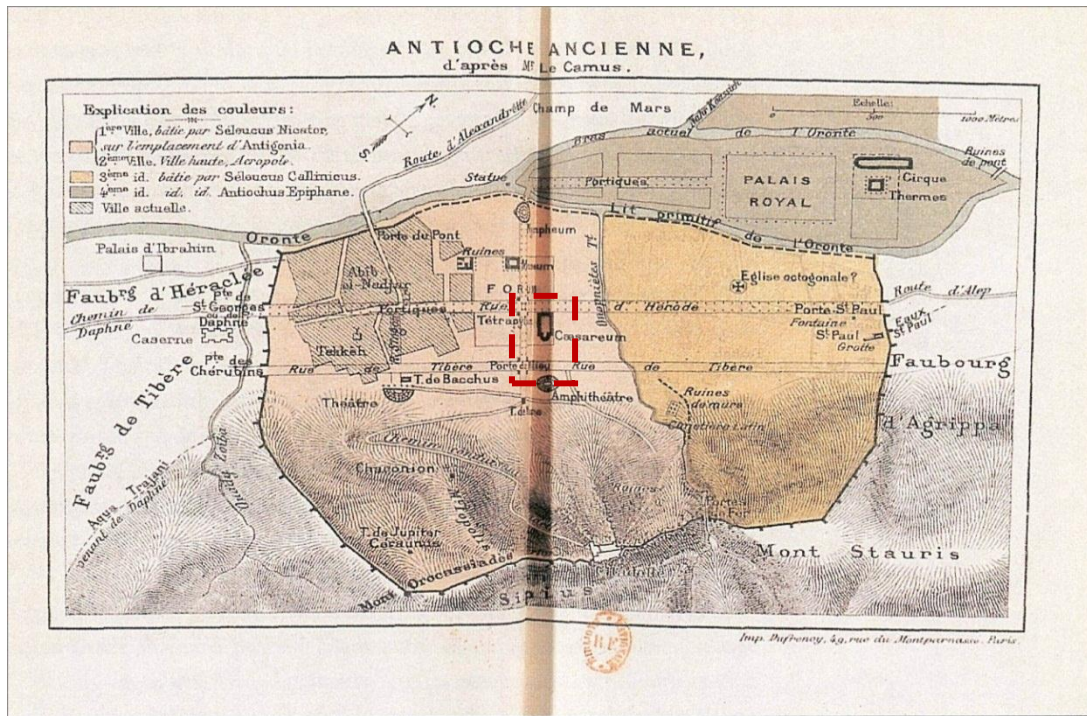
Antakya’da Roma Dönemi İbadet Yapıları

Helenistik Dönem ’den itibaren farklı dinler ve inançlar (Paganlık-Yahudilik-Hristiyanlık) birlikte saygılı yaşamaya başlamıştır, bu ilişki Roma Dönemi’nde de devam etmiştir. Roma Döneminde Antakya’da Yahudilik ve Paganlık dinleri yaygındır. Yahudiler kendi ibadetlerini rahatlıkla yapabilmıştır. Paganlığın hâkim bir din olduğu bu dönemde Yahudilik gibi tek tanrılı bir din, Antakya halkını etkilemiş ve Paganlıktan Yahudilik dinine geçiş yaşanmıştır. Bu durum, Antakya’da, dinler ve kültürler arası bir etkileşim olduğunu kanıtlamaktadır.

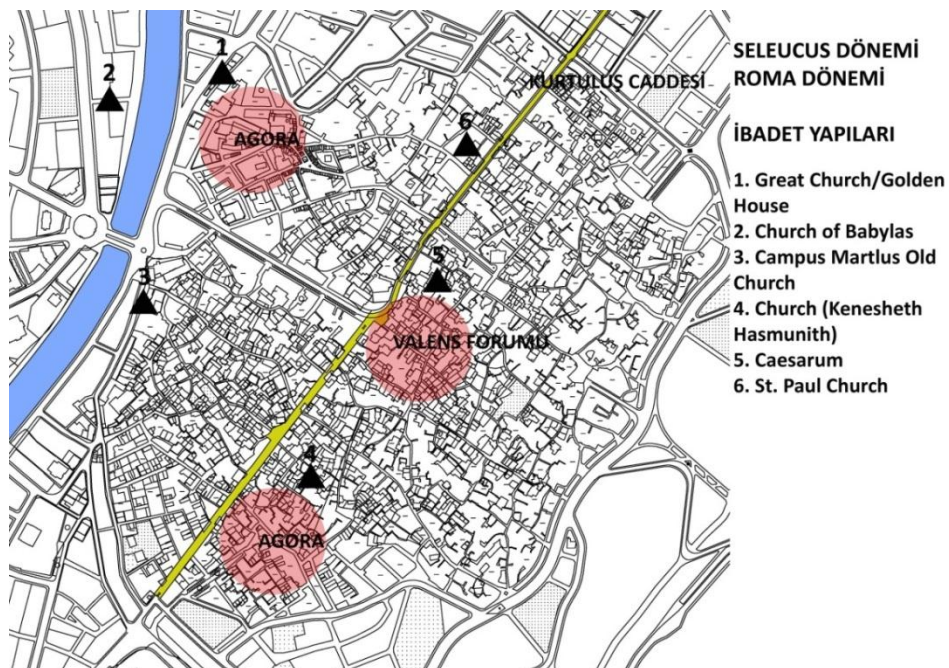
Demir’e göre [100] M.Ö. 47 yılında Antakya’ya gelen Caesar, Caisarion (Caesareum) adıyla anılan büyük bir tapınak yaptırmıştır. Şekil 3.17’de forum içinde konumlanan Caesareum ibadet yapısı, büyük boyutu ve Kolonadlı Cadde’nin hemen üstündeki yerleşimi ile görülmektedir.

İmparator Domitian (81-96) ise Afrodite ve Asclepius Mabetlerini; İmparator Commodus (180-192), kendi adına bir mabedini yaptırmış, İmparator Trajan (98-117) zamanında Daphne’de Zeus ve Artemis adına Mabetler yapılmıştır [100]. Bu yapılar depremler ve yangınlar sonucu yıkılmıştır. Antakya Arkeoloji Müzesi’nde bu tanrıların resmedildiği birçok mozaik bulunmaktadır.

İmparator Konstantin 313 yılında Hristiyanlığı resmi din olarak kabul ettikten sonra kiliseler inşa edilmeye başlanmıştır. Demir’e göre [100] İmparator Büyük Konstantin Antakya’da inşaatı, 327 yılında başlayıp, 341 de tamamlanmış olan, sekizgen planlı, iki katlı “Altın Kilise” olarak da bilinen büyük bir kilise yaptırmıştır. Günümüzde bu kilisenin herhangi bir izi kalmamıştır.

Şekil 3.18’de Antik Dönem ’de (Seleucus ve Roma) Antakya’da bilinen ibadet yapıları işaretlenmiştir. Agora ve forum gibi kamusal açık alanlarda ve Kurtuluş Caddesi üzerinde ibadet yapılarının yerleşim gösterdiği gözlemlenmiştir. Kurtuluş Caddesi ve Asi Nehri çevresi antik dönemde ibadet yapılarının konumlandığı önemli bir aks olmuştur.

4) Antakya’da Bizans Dönemi (395 – 638), (968 - 1085)

Konum ve Şehircilik

Roma İmparatorluğu 395 yılında ikiye ayrılınca, Antakya Doğu Roma (Bizans) sınırları içinde kalmıştır [96]. Antakya, Bizans egemenliğinde kaldığı 395-396’da başlayan yoğun nüfus artışı nedeniyle kentli halk şehir duvarlarının dışına yerleşmeye başlamıştır. Güneyde, Cherubim Kapısı’nın dışında, yaklaşık 1 mil kadar bir alanda yeni bir mahalle oluşmuştur [99].

Demir’e göre [100] 458 yılında gerçekleşen şiddetli bir deprem ve sonrasında çıkan yangın felaketi sonucu kent terk edilmeye başlanmış; 525 yılında çıkan yangın 526, 528 ve 588 yıllarındaki şiddetli depremler Antakya’yı etkilemiştir. Bunun sonucunda hemen hemen bütün yapılar ve surlar yıkılmış, birçok insan ölmüştür. Antakya’nın Helenistik ve Roma Dönemi’ndeki ihtişamı, bu dönemde nüfusla birlikte azalmıştır. Antik kentin yerleşim çekirdeği, 526 ve 528 depremlerinin ardından Ada Mevkii’nden güneye modern Antakya’nın bulunduğu alana kaymıştır [99]. Bizans İmparatorları, deprem ve yangınla harap halde olan Antakya kentini yeniden inşa etmişler, kiliseler, hamamlar, sarnıçlar, kemerler yapmışlar, yolları tamir etmişlerdir. 6. yy başlarında, doğudaki Sasanlı saldırıları yeniden yoğunlaşınca, 540’ta Sasanlı Kralı Anuşviran Kuzey Suriye’ye saldırarak Antakya’yı ele geçirmiştir [99].

Antakya 613 yılında kent Perslerin saldırısına ve işgaline uğramış olsa bile, 628 yılında tekrar Bizanslıların eline geçmiştir [100]. Depremlerle ve yangınlarla harap olan kent Pers saldırıları ile Doğunun Kraliçesi imajını kaybetmiştir. Daha sonra Antakya 638 yılında Arap, 968 yılında ise tekrar Bizans hâkimiyetine girmiştir.

968 yılında, üç asırdan fazla bir süredir (638-968 yılları) Müslüman hâkimiyetinde kalan ve Hristiyanlığın 5 patriklik merkezinin en önemlilerinden biri olan Antakya, tekrar Bizans hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemde Antakya, eski ihtişamlı günlere döndürülmesi amacıyla büyük ilgi görmüştür.

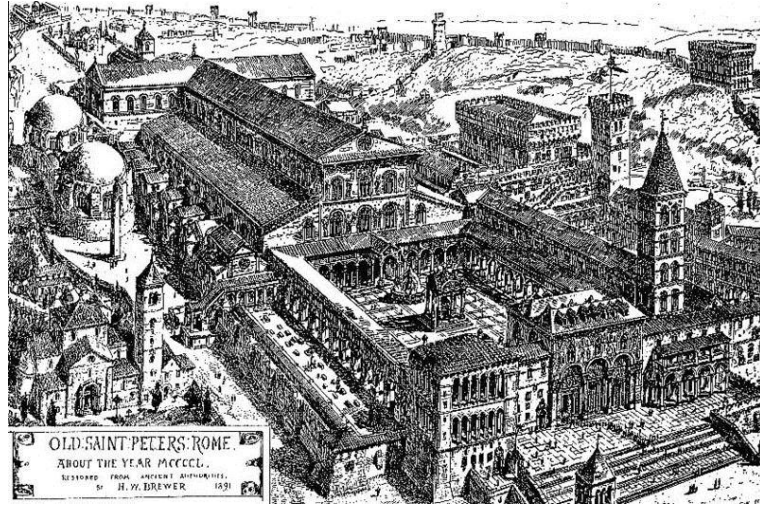
İbadet Yapıları

Bizans Dönemi İbadet Yapılarının Genel Özellikleri

Paganlık’ tan tek tanrılı din olan Hristiyanlığa geçen Romalılar, Hristiyanlığı imparatorluğun resmi dini kabul edince tapınmaya uygun yapı aramışlardır. Seçtikleri yapı tipi bazilikadır [108].

Bazilika²¹; Erken Hristiyan, Bizans ve Avrupa Ortaçağ Mimarlığındaki dinsel yapı tipidir. Batıda ve doğunun büyük bir bölümünde kullanılmış ilk Hristiyan kilise biçimidir [82]. Hasol'a göre bazilika; Romalılar da adaletin uygulandığı dikdörtgen planlı yapı iken sonraları bazilikal planlı kiliselere örnek olmuştur [79].

Bazilikal planlı kiliselerin girişi batı ucundaki avludan sağlanmakta, doğu ucundaki Apsis'e doğru yönelmektedir. Kilise doğu-batı doğrultusunda konumlanmaktadır. Kiliselerde çan kulesi, çoğu kez cepheye bitişik olarak yükselmiş ve geç dönemde ortaya çıkmıştır [82]. (Şekil 3.19)

Şekil 3.19 Eski Saint Peter bazilikası ve bazilikal plan. M.Ö 319-329 [112]

İtalya'da bazilikal planlı kiliseler gözdeyken, doğuda merkezi planlı kiliseler gözdedir [108]. Dolayısıyla Bizans İmparatorluğu bazilikal plandan daha çok kiliseler için merkezi plan şemasını benimsemiştir. Merkezi planlı bina tipi daire, kare ya da çokgen planlı bir orta mekân çevresinde gelişen üstü bir ya da daha çok sayıda kubbe ile örtülü olan plan türüdür [79]. Kubbe, Bizans mimarlığının karakteristiğidir. Kemer ve kubbeler tuğla ile inşa edilmiştir [79].

Bazilikal planla merkezi planın birleşiminden kubbeli bazilika oluşmuştur. Bunun en iyi örneği İstanbul'da Ayasofya'dır [82]. Boşlukta dengelenmiş kütleler ve taş donatıyla karıştırılmış tuğla kabuklardan oluşmuştur [108]. (Şekil 3.20) Ayasofya; konumu, boyutu ile dikkat çeken işaret ögesidir.

²¹ Hristiyanlık, resmi din olunca, bu inancı kabul eden insanları barındıracak, kamusal tapınmaya uygun yapılara (kapalı mekânlara) gereksinim duyulmuştur ve bazilika yapı tipi seçilmiştir. Bazilika, kamusal toplantı alanı ve adil yönetimin simgesi olması nedeniyle, kilise için olumlu bulunmuştur ve kilise olarak kullanılmaya başlanmıştır [108].

Şekil 3.20 İstanbul Ayasofya Müzesi [113]

Antakya’da Bizans Dönemi İbadet Yapıları

Doğu Roma Dönemi’nde resmi din Hristiyanlıktır. Bu dönemde kiliseler kent dokusunda ortaya çıkmaya başlamış, pagan mabetleri yıkılmıştır. Demir’e göre [100] Bizans Dönemi’nde Antakya’da Daphne’ye (Harbiye) giden yolda “Altın Kapı” adı ile yeni bir kapı, kent içinde bazilikalar, bir stoa, St. Ignatius Kilisesi, Archangel Kilisesi yaptırılmıştır. 528 yılında gerçekleşen depremle bu yapılar yıkılmıştır. Kentte birçok kilise yapılmış fakat bu yapıların yerleri haritalardan tespit edilememiş ve günümüze ulaşamamıştır.

Arap hâkimiyetinden sonra tekrar Bizans hâkimiyetine (968-1085) giren Antakya’da 865 yılındaki depremle yıkılan surlar, tamir edilmiştir. Demir’e göre [100] 1053 tarihinde şiddetli deprem ile bütün kent sarsılmış, St. Peter Kilisesi ile beraber şehirdeki diğer yapılar büyük hasar görürken on bin kadar insan ölmüştür.

Antakya’da Roma ve Bizans Dönemi’nde Hristiyanlığın yayılması ile kilise yapıları dini birimler olarak incelenmiştir. Daha sonra İslam’ın doğması ve Antakya’nın Müslümanların eline geçmesi sonucu kentte İslam ibadet yapıları olan camiler incelenmiştir. Antakya’da yaşayan uygarlıklardan Selçuklu ve Osmanlı camileri ve camilerin kentle ilişkileri araştırılmıştır.

5) Arap Dönemi (638 – 968)

Konum ve Şehircilik

Antakya 638 yılında Ebu Übeyde bin Cerrah kuvvetlerine karşı kısa bir direnmeden sonra teslim olmuştur.

Bu durum sonucunda Antakya’da, Roma ve Bizans kültürü sayesinde Hristiyanlık ile yoğrulmuş mahalli özelliklerin, İslam medeniyeti ile karışması sonucunda bugünkü İslam Kenti karakterinin oluşmasına neden olacak bir dönem açılmıştır.

Hippodamus şehir planı Arap dönemine kadar korunmuştur. Bu dönemde dükkânlar Kolonadlı Cadde’nin kolonları arasına ve Seleucuslar tarafından inşa edilen, kentin ilk ticaret merkezi olan, agora etrafında konumlanmıştır [114].

Demir’e göre [100] 865 yılında meydana gelen depremle birlikte 1500 bina tahrip olurken, surlar üzerindeki 90 kule yıkılmıştır.

İbadet Yapıları

Önceleri bir roma mabedi olan Habibi Neccar Camisi’nin kilise olarak kullanımı sonrasında camiye dönüştürülmesinde ilk inşaat Arap Dönemi’nde olmuştur. İkinci inşaat Memlûkler Döneminde olmuştur. Depremlerden zarar gören cami ve minaresi birçok kez yenilenmiştir.

6) Selçuklular Dönemi (1085 - 1098)

Konum ve Şehircilik

Bizans hâkimiyetinden sonra Antakya, 1085’te kısa süreliğine Selçuklu hâkimiyetine girmiştir. 1091’deki deprem kentte büyük tahribat yapmış, surların büyük kısmı ve birçok ev yıkılmıştır [99]. Selçuklular, ılımlı politikası ile Antakya’da yaşayan gayrimüslimlere iyi davranmışlardır.

İbadet Yapıları

Selçuklular Dönemi İbadet Yapısının Genel Özellikleri

Anadolu’ya gelen Selçuklu Türkleri; Hitit, Mezopotamya, Pers, Yunan sanatlarının kalıntılarıyla karşılaşmışlardır. İran, Mezopotamya ve Orta Asya ile ilişkileri bulunan Selçuklular, Bizans ile de ilişki kurmuşlardır [79]. Kısacası Anadolu’ya gelen Selçuklular, Bizans kent kültürü üzerine İslam kültürünü eklemişler ve Selçuklu Kenti’ni oluşturmuşlardır.

Selçuklu kentlerinin mekânsal kurgusunun, vakıf kurumu kapsamında yapılandırılan cami-medrese ya da cami-medrese-türbe kompozisyonlarından oluşan yapılar eşliğinde örgütlenmiş olduğunu ifade eden Özcan'a göre [115] Selçuklular fethettikleri kentlerdeki kilise, şapel ya da bazilika gibi Hristiyan-Bizans kurumlarının, cami ve mescit gibi Türk-İslam kurumlarına dönüştürmektedirler.

Selçuklu Kenti'nin oluşumu için cami, mescit gibi dini kurumların inşa edilmesi önemlidir. Tankut [116] Selçuklu Kenti'nin oluşması için iki yol olduğundan bahsetmektedir;

- Birinci yol Bizans kent dokusuna Müslüman kurumları dâhil etmek (Bazilika'yı camiye çevirmek ya da kentin en görkemli noktasında mevcut yapıları kaldırıp Ulu cami inşa etmek)
- İkinci yol ise mevcut kent çeperindeki açık alanlarda sosyal kurumlar inşa etmektir. (Cami veya mescit kentin bundan sonraki gelişiminin ağırlık merkezi olur, tek başına medrese inşası yetmez cami ya da külliye gelirse konut yerleşmektedir.)

Bu açıklamadan anlaşılaçağı üzere Selçuklu Kenti'nde, cami haricindeki sosyal yapılar kentte var olsa da asıl yerleşim cami veya külliye birimlerinin konumlanması ile gerçekleşmektedir. Cami, pazaryerine yakın konumlanmakta ve kent surları içerisinde pazaryeri ile kent merkezini oluşturmaktadır.

Selçuklu Kenti'nde camiler çok gösterişli yapılar değillerdir. Selçuklu Kenti'ndeki Merkez Cami'yi de içine alan anıtsal yapılar konut dokusuna göre (düz ve sık dokulu), mütevazı ölçülerde, insan ölçeğini koruyarak büyümektedir [116]. Bu anlamda konut dokusunu ezmeden ona uyum sağlayarak kent dokusunu ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Selçuklu camileri, kent dokusu içinde çok dikkat çekmese de girişteki taç kapılar üzerindeki süslemeler, bezemeler, kabartmalar, taş oyma yazıları görkemlidir.

Selçuklu Kenti'nde, mahallelerde; dini ve etnik homojenlik farklı yaşam alanlarını tanımlamaktadır [116]. Farklı dinlere sahip olan insanlar farklı mahalleleri oluştursa da yan yana semtlerde yaşayabilmekte, duvar ile mahalleler ayrılmamaktadır.

Ayrıca Selçuklu Kenti'nin imajı sert ve dengelidir, minareler ve dairesel hatlar Osmanlı kentinde ki kadar fazla değildir. Cami minareleri hariç dikey yükseklik yerine yatayda bir hareketlilik vardır.

Antakya’da Selçuklular Dönemi İbadet Yapıları

Selçuklular Antakya’ya İslamiyet’i getirmiş, camiler kent dokusunda belirmeye başlamıştır. Kentteki en büyük mabet olan Kawsyana (Mar Cassianus) Kilisesi bu dönemde camiye çevrilirken, Hristiyan halkının ibadet edebilmeleri için Meryem Ana ve St. George adlı iki kilisenin inşasına izin verilmiştir [100]. Buradan da anlaşılacağı üzere Antakya Kenti’nde İslam inancına sahip Selçuklu Uygarlığı, burada yaşayan Hristiyan halka hoşgörülü yaklaşmış ve ibadet edebilmeleri için kilise inşalarına izin vermiştir.

Haçlılar Dönemi’nde bulunan; Büyük Rum Kilisesi, Kusyana Kilisesi, Meryemana Kilisesi, George ve Marsawna Kiliseleri’nin bu dönemde mevcut olduğunu bilinmektedir [100].

Şekil 3.21’de kent dokusunda cami yapılarının kubbe ve minareleriyle ortaya çıktığını, biçim ve boyutlarıyla çevre yapılardan daha fazla kavrandığı, 1098 yılına ait bir kartpostalından anlaşılmaktadır.

Şekil 3.21 1098 yılına ait bir kartpostalından şehrin görünümü ve ibadet yapıları [97]

7) Haçlılar Dönemi (1098-1268)

Konum ve Şehircilik

Antakya, Haçlıların ele geçirmek istediği bir kenttir. Bunun nedenleri;

- Kentin zenginliği (Zengin villaların ve sarayların bulunması, İmparatorların gözdesi olması)

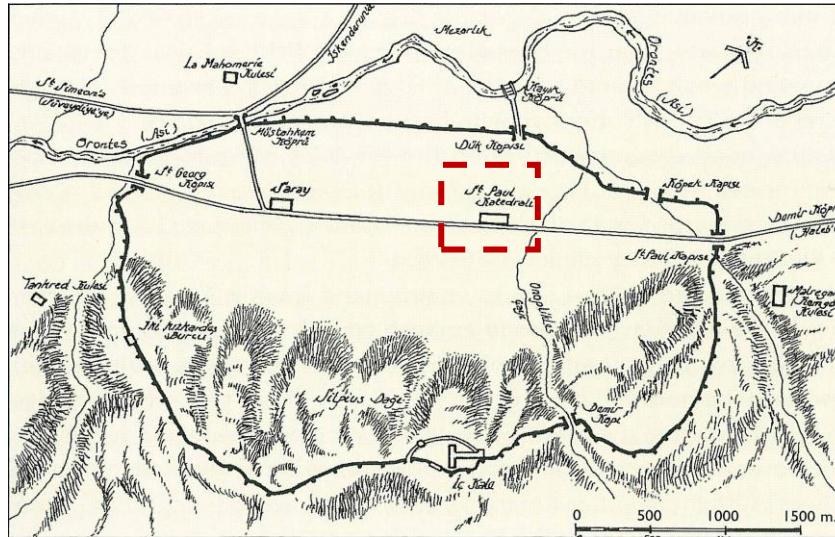
- Kentin güzelliği (Habibi Neccar Dağı'ndan Asi Nehrine kadar inen İstanbul'dan sonra en uzun ve 400 kule ile destekli en güzel surların bulunması)
- İlk kilisenin konumlandığı kent olması (St. Pierre Kilisesi'nin bulunması)
- Hristiyanlığa inananların İlk kez Hristiyan adını burada almış olması' dır.

Haçlılar sur kapılarına yerleşip, kenti kuşatmışlardır. Bu dönemde; doğudan kervanlarla gelen ipek-baharat-porselen eşya, gemilerle Avrupa'ya gönderilmiş, ticaret canlanmış, nüfus artmış, yeni yapılar inşa edilmiştir [103].

1157, 1169 yılındaki şiddetli depremler sonucu Antakya harap olmuştur [103].

İbadet Yapıları

Kentin en eski yapılarından olan St. Peter kilisesi 1112 yılında yani bu dönemde bulunmaktadır [100]. 1169 yılında olan depremle birlikte Büyük Rum Kilisesi, Kusyana Kilisesi zarar görürken, Meryemana, George ve Mar Sawma Kiliseleri yıkılmadan kurtulmuştur [100]. Şekil 3.22'de Haçlılar Dönemi'nde kent surlarının kapıları ve Kurtuluş Caddesi üzerinde St. Paul Katedrali yer almaktadır. Haçlılar uzun olmasa da bir dönem Antakya'da hüküm sürmüşlerdir. 1268 yılında ise kent Memluklerin eline geçmiştir.

Şekil 3.22 Antakya planında 1098 yılında St. Paul Katedrali görülmektedir [97].

8) Memlûkler Dönemi (1268-1516)

Konum ve Şehircilik

Antakya'nın merkez ilçe olduğu Hatay ili, Memlûk Sultanı Baybars'ın eline geçtikten sonra Şam Memlûklerine bağlı, ama iç işlerinde bağımsız bir eyalet oldu. Memlûk

yönetimi Antakya için bir barış dönemi olmuştur. Bu yönetim sırasında Moğol istilaları Antakya'yı etkileyememiştir [96].

Memlüklerin Antakya'yı kuşatması ile kentte Hristiyan hâkimiyeti son bulmuş ve kent bir daha el değiştirmemek üzere İslam hâkimiyetine girmiştir. 15. yüzyılın ilk yarısında kenti ziyaret etmiş olan Bartenon de la Broquiere, Antakya'nın 300 haneden fazla olmayan ve hemen hemen tamamı Türkmen ve Araplardan ibaret, hayvancılıkla geçinen bir nüfusa sahip bulunduğunu söylemiştir [100]. Antakya, Osmanlı yönetimine girene kadar Memlük idaresinde kalmıştır. Bu dönemde surlar tahrip edilmiş, kent yağmalanmış, saraylar, şatolar yıkılmıştır. Cündi Hamamı, bu dönemde Baybars tarafından yaptırılan bir vakıf eseridir [103].

İbadet Yapıları

İlk Osmanlı tahrirlerinde yer alan camilerin de Memlükler zamanına ait olmaları mümkündür. Demir'e göre [100] bu dönemde St. Paul Kilisesi, St. Pierre Kilisesi yakılıp yıkılmıştır.

Antakya bu dönemde Kudüs ve İskenderiye ile birlikte Memlüklerin topraklarında bulunan üç Ortodoks patriklik merkezinden biridir [99]. Hristiyanların patriklik merkezi olan, kiliselerin bulunduğu Antakya, İslam hâkimiyeti sonucu camilerin yapılması ile hem Hristiyanların hem Müslümanların ibadet yapılarının olduğu bir kent görünümüne ulaşmıştır.

Antakya'da bulunan Ulu Cami, Memlük Döneminde yapılmış camilerden biridir. Minaresinin büyüklüğü, Antakya'ya giriş noktasında konumlanması ile kentte kavranabilirliği yüksek bir işaret ögesidir. (Şekil 3.23)

Şekil 3.23 Antakya'da Memlük Dönemi Camisi: Ulu Cami

9) Osmanlı Dönemi (1516-1918)

Konum

Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim, 1516'da, Halep'in işgalini takiben Güney Doğu Anadolu'da, içlerinde Antakya'nın da bulunduğu ve o zamana kadar Memlüklerin elinde olan kentleri birer birer Osmanlı topraklarına katmıştır [100]. Antakya, 1522 yılında Şam Beylerbeyliği 'ne bağlı bir sancak olarak idare edilmiştir [84]. Demir'e göre [100] 1523'ten sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar dört asır Osmanlı hâkimiyetinde kalan Antakya, Halep vilayetinin, Halep merkez sancağına bağlı bir "kazamerkezi" olarak yönetilmiştir.

Antakya, Osmanlı döneminde kuzeyde Hacı-kürüş Deresi, güneyde Hemşen Deresine kadar yerleşim göstermektedir [99]. Batıda Asi Nehri, doğuda Habibi Neccar Dağı yerleşimi sınırlayan öğelerdir.

Antakya, Osmanlı Dönemi'nde 1615, 1822, 1872 yıllarında şiddetli depremlerle sarsılmış, şehrin surları kısmen yıkılmış, köprü çatlamıştır [70].

Şehircilik

Roma Dönemi'nin 'Sütunlu Yolu' olarak bilinen ana aks, bu dönemde sütunları yıkılmış ve genişliği azalmış olsa da varlığını korumaktadır [99]. Roma Dönemi'nde yapılan ızgara doku, yerini bugünkü dar, dolambaçlı Antakya sokaklarına bırakmıştır. Evler, mahremiyet açısından yüksek avlu duvarlarıyla içe dönük olarak konumlanmış, sokağa cephe vermemiştir. Mahallelerde sokakların kesişme noktasında camiler, çeşmeler ve küçük meydanlar oluşmuştur.

16. yy' da Antakya'da hamamlar, bedesten, dükkânlar bulunmaktadır. Bu dönemde Antakya'da Meydan Hamamı, Cündi Hamamı, Beyseri Hamamı bulunmaktadır [70].

17.yy'da camiler, hamamlar, saraylar yapılmıştır.

18.yy'da Antakya evleri; üst katlarda bazen çıkma biçiminde tek ya da iki katlı, avlulu, cepheleri kemerli ve sütunlu olan, kiremit kaplı çatılardan oluşmaktadır [99]. 1832-1840 yılları arasında Saray inşa edilmiş, bu saray Hükümet Konağı'na çevrilmiştir. Hükümet Konağı'na giden Saray Caddesi bu dönemde yeni işlevler (otel-lokanta-sinema) üstlenmiş ve genişlemiştir [99].

19.yy'da kentte depremin neden olduğu saray, mabet, tiyatro kalıntılarıyla karşılaşmıştır [100].

İbadet Yapıları

Osmanlı Dönemi İbadet Yapılarının Genel Özellikleri

Osmanlı dönemi kenti dendiğinde kubbeli anıtsal camiler, sık sık tekrarlanan minareler insanın hafızasında canlanmaktadır. Osmanlılarda Cuma namazı kılınan cami; mescit, hamam, ticaret yapıları, medrese birimleri ile kentin merkezinde yer alıp şehri yöneten odak noktalarıdır [117]. Etrafındaki çarşı birimleri ve avlulu yapıları ile merkezdeki camiler kentte toplanma-buluşma noktası oluşturmuşlardır.

Osmanlı dönemi kentinde topoğrafya ve yol dokusu kendi ihtiyaçlarına göre yerleşmiştir. Cansever'e göre [118] camiler; mescitler, anıtsal ağaçlar, hamamlar, sosyal-kültürel değerlerle meydanlarda, üç yol ağzlarında yer almaktadır. Şehrin yamaçlarındaki ovaların ve dağların manzaraları şehrin ortak mekânlarını, yolların sonlarını tamamlamaktadır.

Osmanlı dönemi kentlerinde konut, dini ve kültürel etkinlikler, ekonomik etkinliklere göre üç mekânsal ayrışma bulunmaktadır [59]. İşlevsel bölünme kent mekânına yansımış olsa da Cerasi'ye göre [59] bazen bir cami yapısı kahvehane²² ile birlikte tek bir konut mahallesinin kalbini oluşturabilmektedir. Konut mahallesi içerisinde, iki katlı evlerin yanında kubbeli ya da kiremit çatılı ve küçük bir minaresi olan mahalle mescidi çevresine egemen olur. Minare işlevsel ve simgesel bir öğedir [119].

Osmanlı dönemi kentinde mahalleler; aynı etnik, dini, toplumsal, mesleki gruplara göre genelde homojen oluşmakta ise de farklı etnik-dini grupların bir arada yaşadığı mahalleler de bulunmaktadır. Selanik ve bazı Anadolu kentlerinde farklı dini grupların aynı mahallede bir arada yaşadığı örneklerle rastlanılmaktadır.

Osmanlı dönemi kenti; kubbesi ve minaresi ile ünlü olan, minare ve kubbenin oranlarını cami ile bütünleştiren bir mimariye sahiptir [120]. Silhouette kubbe ve minarelerin dengeli görünümü Osmanlı camilerinin göze hoş gözükmelerini sağlamaktadır. Camiler, İslam kimliğini kent kimliği ile bütünleştiren fiziki işaret öğeleridir.

Şekil 3.24'de Antakya'da Osmanlı Döneminde yapılan Affan ve Sarımiye Camisi görülmektedir. Bu camiler silindirik kalın minareleri, ahşap şerefeleri ile kent kimliğinde kendini belli etmektedir.

²² Kahvehane, geç dönemde kente dahil edilmiş bir öğedir.

Şekil 3.24 Antakya’da Osmanlı Dönemi’nden kalan Affan ve Sarımiye Camileri

Osmanlı camileri kent dokusunda kubbeleri, minareleri, boyutta farklılaşmaları ile kolayca okunmaktadır. Minare ve kubbelerin, silüette sıkça tekrarlanması ile dini inancın kent kimliğine yansıdığı görülmektedir. (Şekil 3.25)

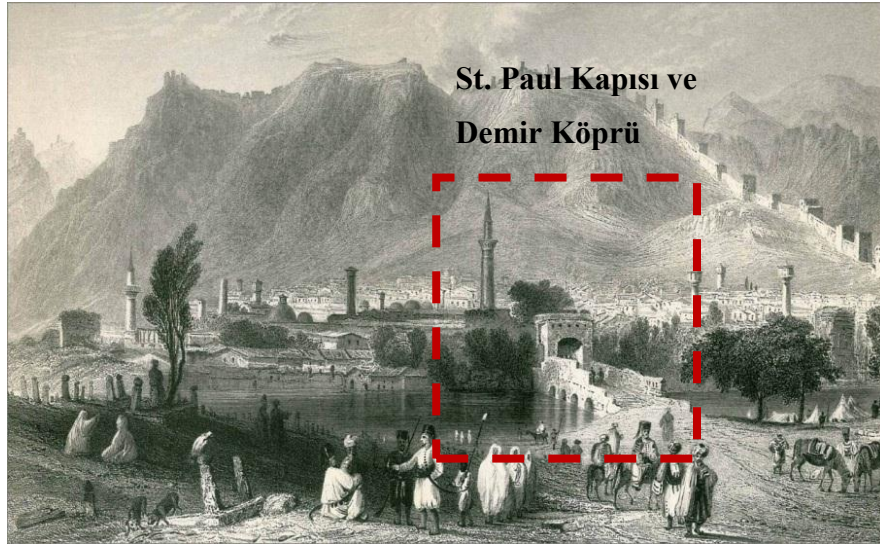
Şekil 3.25 Antakya’da Osmanlı Dönemi camileri ve kent dokusu ilişkisi

Osmanlı Döneminde Antakya İbadet Yapıları

17. yy’ ın sonlarında Antakya’da vakıfları yirmi sekize ulaşan cami ve mescitler arasında Habib-i Neccar Camii ve zaviyesi ile Cami-i Kebir (Ulu Cami) en büyük yapılardır. Diğerleri mahalle isimlerini taşıyan mescitlerdir [100]. Osmanlılar

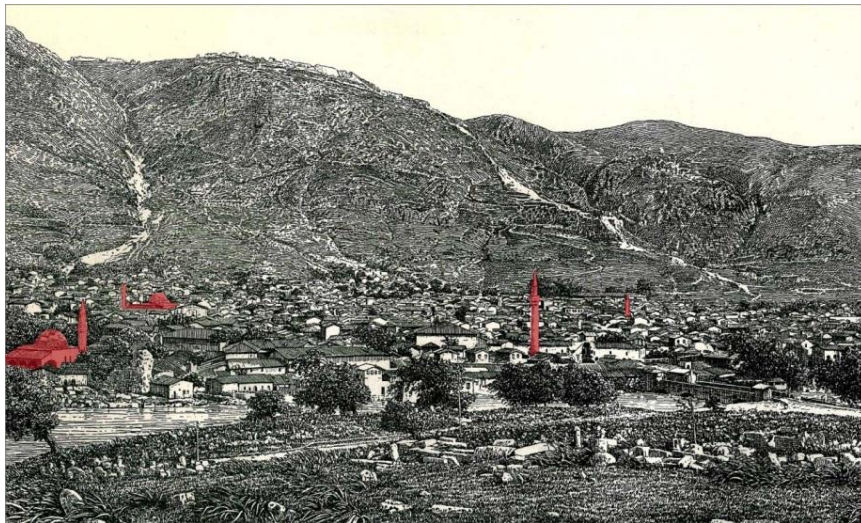
Dönemi’nde cami ve mescitlerin sayısı artmış ve kent İslam Kenti kimliğine bürünmeye başlamıştır.

Şekil 3.26’da Osmanlı Dönemi’nde Antakya silueti gözükmemektedir. Bu siluette, Haçlılar Dönemi’nden St. Paul Kapısı, Demir Köprü; Osmanlı Dönemi’nden ise minare ve kubbeleriyle camiler kavranmaktadır. Hem Hristiyan hem de Müslüman uygarlıkların kalıntıları Antakya’da mevcut olmuştur. Yani farklı inanışlar döneminde yapılan yapılar kent kimliğini etkilemiştir.

Şekil 3.26 19. yy’da Antakya, [97]

Antakya; Habibi Neccar Dağı’nın eteklerinde ve Asi Nehrinin kenarındaki düzlükte konumlanmış, Osmanlı Dönemi’nde siluette camilerin biçim ve boyutları ile baskın olduğu bir kent görünümüne ulaşmıştır. (Şekil 3.27)

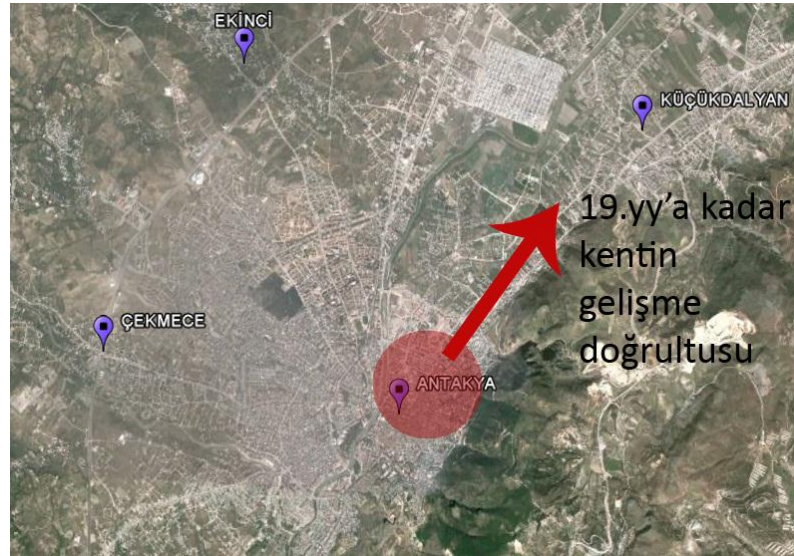
Şekil 3.27 Hatay-Antakya: İskenderun tarafından görünüş, Lee Petit, 1890 [97]

10) Fransızlar Döneminde Antakya (1918-1939)

Konum

Antakya, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kısa bir dönem İngilizlerce işgal edilip daha sonra Fransızlara terk edilmiştir. 1921 Ankara Antlaşması uyarınca bölgeyi, Suriye sınırları içinde, yönetsel özerkliği bulunan İskenderun Sancağı adı altında, 1938'e değin Fransızlar yönetmiştir. 1938'de Fransa ve Türkiye'nin sorumluluğu altında yönetilmek üzere Hatay Devleti kurulmuş, 1939'da bu devletin Türkiye'ye katılma kararı almasıyla, Antakya ilçesi Türkiye Cumhuriyeti yönetimine geçmiştir [96]. Bütün bölgeye Hatay adı verilmiş ve Antakya Hatay'ın merkez ilçesi olmuştur.

Antakya şehri, Antik Dönem 'den 19.yy'a kadar tamamen Asi Nehri'nin doğusunda, günümüzde Küçükdalyan'ın olduğu alanda gelişim göstermiştir. (Şekil 3.28) 19.yy.'a kadar olan sürede şehrsel alan önemli ölçüde daralmıştır. Bunun nedeni olarak şehrin özellikle deprem, sel ve taşkınlar gibi büyük zarara neden olabilecek doğal afetlere ve yoğun istilalara uğramış olması gösterilmektedir [121].

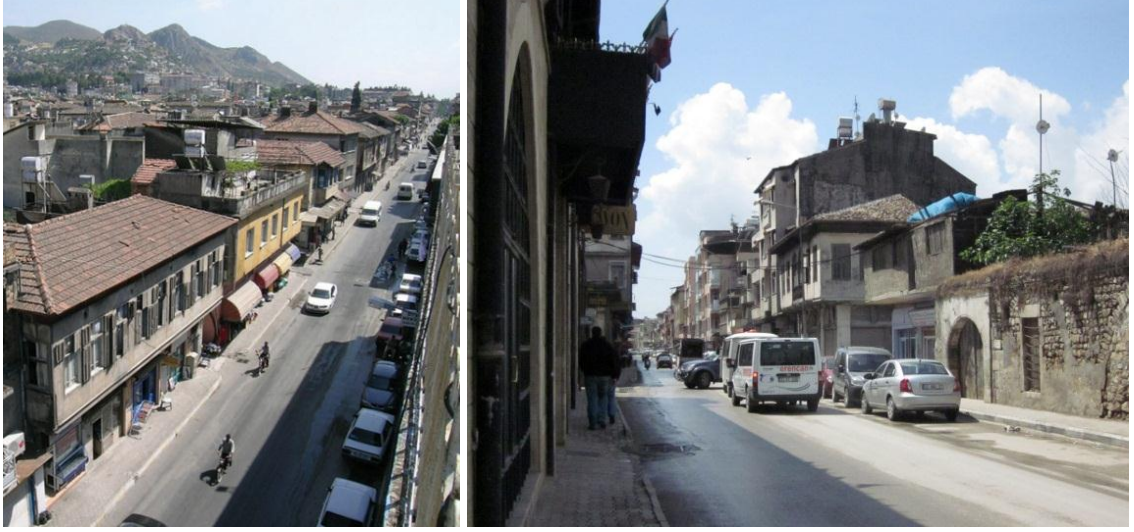
Şekil 3.28 Antik Dönemden 19'yy a kadar Antakya'nın kentsel gelişme yönü

Antakya kent alanı, 19. yy'dan sonra Hatay'ın anavatana katıldığı 1939 yılına kadar Habibi Neccar Dağı yamaçlarında, 19. yy'a kadar olan yerleşim gösteren alanın (Asi Nehri'nin doğusu) güneyinde ve Asi Nehri'nin batısında gelişim göstermiştir [121].

Şehircilik

Ömeroğlu'na göre [122], Antakya'nın Fransız egemenliğinde olduğu dönemde kenti kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda kesen ve kentin en önemli ulaşım aksını oluşturan

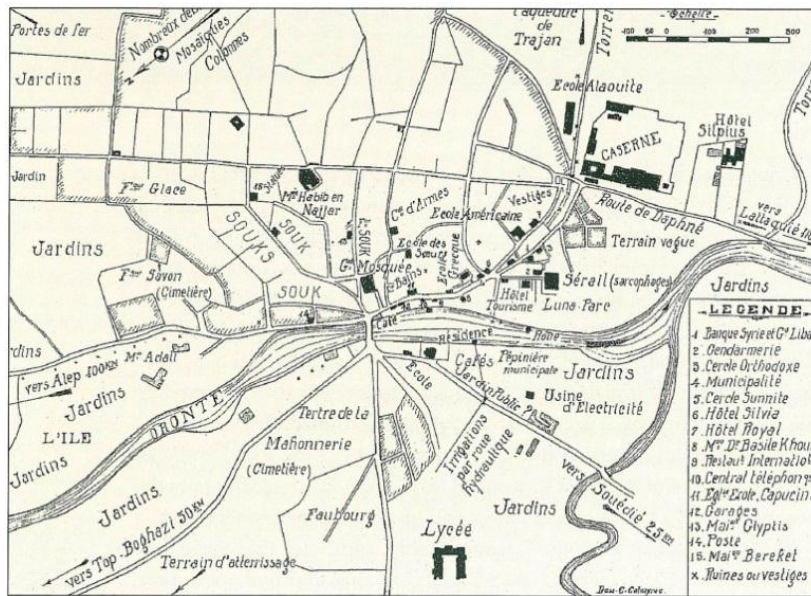
Kurtuluş-Dörtayak Caddesi 1935 yılında ulaşımına açılmıştır. Kurtuluş Caddesi'nin açılmasından sonra burada bitişik düzende yapılar yapılmıştır. Büyük çoğunluğu 2 katlı inşa edilmiş ve zemin katları ticari amaçlı değerlendirilmiştir [99]. Kurtuluş Caddesi'ndeki yapılarda neoklasik üslup, bölgesel mimari ile birleşerek eklektik bir üslup halini almıştır. (Şekil 3.29)

Şekil 3.29 Fransızlar Dönemi'nde ulaşımına açılan Kurtuluş Caddesi [123]

İbadet Yapısı

Antakya'nın Fransız Dönemi'nden kalma haritasında bugünkü ibadet yapıları gözükmemektedir. Habibi Neccar Cami, Ulu Cami planda boyutlarıyla hemen fark edilmektedir. (Şekil 3.30)

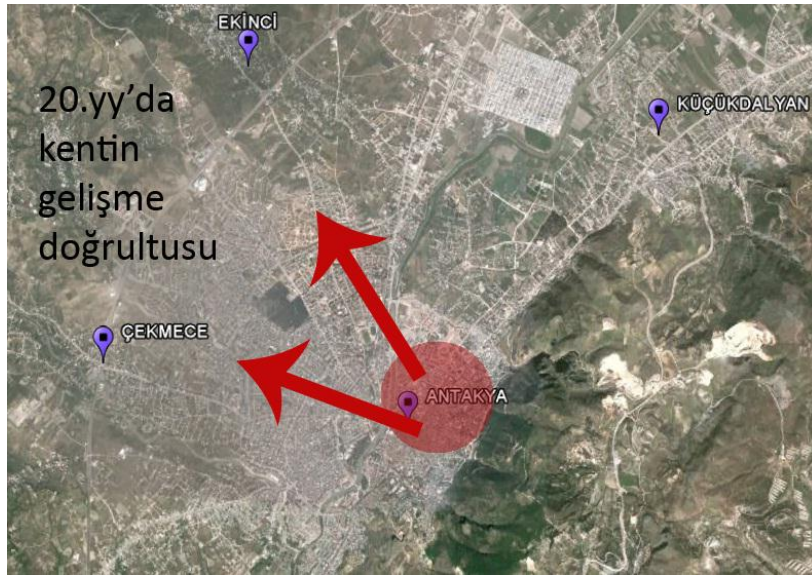

Şekil 3.30 1931 yılında Antakya [97]

11) Türkiye Cumhuriyetine Katıldıktan Günümüze Kadar Antakya (1939-2014)

Konum ve Şehircilik

1939-1945 yılları arasında kent; daha çok Habibi Neccar Dağ yamaçlarında, bu tarihlerden sonra, 1960 yıllarında Asi Nehri'nin batısında yerleşmeye başlamaktadır. 1987 yılına kadar batıya, 2000'e kadar kuzeybatıya doğru büyüyen kent; 2000'den günümüze kadar ise Ekinci ile batıdaki Çekmece Belediye'lerine doğru gelişmeye devam etmektedir [121]. (Şekil 3.31)

Şekil 3.31 Antakya'da 20.yy'da kentin genişlemesi.

1978 yılına kadar Antakya için yapılan üç imar planından, ilki 1948 yılında Asım Kömürcüoğlu'na, ikincisi 1957 yılında Gündüz Özdeş'e yaptırılmıştır. Bu planların esas ağırlığı Asi Nehri'nin karşı tarafındaki yeni Antakya'nın gelişimi, eski kentin imarı ve bu kesimin kuzeydoğu-güneybatı yönünde büyümesi şeklindedir. Eski kentin kuzeydoğusunda hafif, ağır sanayi ve otobüs terminali tahsis edilmiştir. Eski kent yoğun ve kendine has dokusunu büyük ölçüde değiştiren, sokak-avlu-ev ilişkisini zedeleyen, ihtiyaca zamanla cevap veremeyen bu planlardan sonra 1978 yılında Yavuz Taşçı'ya plan hazırlatılmıştır. 1978 yılındaki imar planında kentsel, arkeolojik ve doğal sit alanlarının tespit edilmesi yönünde korumaya yönelik ilk adımlar atılmıştır.

Tezde çalışma bölgesi olarak seçilen Tarihi ve Kentsel Sit Alanı için; mevcut yol-cephe hatları, yol dokusu, malzemesi olduğu gibi korunacak, bina yükseklikleri ve taban alanı yüzdesi çevre yapılardan fazla olmayacak, harap yapılar eski malzeme ile onarılacak gibi şartlar getirilmiştir.

1987 yılında Antakya Koruma Amaçlı İmar Planı yürürlüğe girmiştir. Bu plan tarihi-kentsel sit alanındaki mevcut dokuyu korumayı hedeflemiş, fakat bazı girift yolları uygun olmayan ölçekte genişletip-düz hatlar haline getirince Antakya'nın özgün kentsel ve mimari karakterini bozmuştur. 1990 yılında plana bazı ek maddeler ile Kurtuluş Caddesi'ndeki tescilli yapılar dışındaki binaların gabarisi H: 13.50m. ve 4 kat olarak belirlenmiş ayrıca Kurtuluş Caddesi'ndeki yapılar ile aynı cephe hattı korunmuştur. Böylece caddenin dokusu korunmuştur. Koruma Amaçlı İmar Planı'nda tarihi-kentsel sit alanındaki kent nüfusunun sabit kalması için yeni nüfusun Asi Nehri'nin batı tarafına yönlendirilmesi, burada toplu konut teşvik edilmesi ile ilgili hüküm vardır. Böylece sit alanındaki nüfus yoğunluğu önlenabilir.

Koruma Planında Kentsel-Tarihi Sit Alanı içinde geleneksel dokuya uygun avlulu yapılaşma düzeni oluşturulması, TAKS/KAKS (TAKS: 0.50, KAKS:1) oranlarının geçilmemesi, kullanım bütünlüğü sağlanması, avlu kaplamalarının, bahçe duvarlarının ve bahçe şekillerinin aynen korunması maddeleri vardır [100].²³

Koruma Amaçlı İmar Planı'na göre eski sokak dokuları malzemesi ile korunmalı iken bazı sokaklara beton dökülmüş ve özgün sokak dokusu tahrip olmuştur.

XIX. yüzyıl sonu, XX. yüzyıl başlarında dışa dönük bir mimari ortaya çıkmakta, bitişik ya da ayırık düzende, cepheleri; sokakları ya da sokak köşelerini sınırlayan yapılar inşa edilmektedir. Geleneksel avlulu evlerden farklı olarak cepheleri caddeye bakan, caddeden girilen, tek ya da iki katlı, zemin katları çoğunlukla ticari işlevli evler yapılmıştır [99]. Ayrıca geleneksel dokudan farklı, yüksek yapı tipleri 19.yy'dan sonra Asi Nehrinin batı yakasında gelişen Yeni Antakya'nın kent dokusunu oluşturmuştur. Yani Antakya'nın kendine özgü geleneksel dokusu, dar ve dolambaçlı sokakları, iç içe girmiş avlulu evleri Yeni Antakya'da bulunmamaktadır. Özetlemek gerekirse, yeni gelişen Antakya bölgesinde Antakya'nın kendine has dokusu devam etmemektedir.

İbadet Yapısı

Antakya; Hristiyanlığın İlk kilisesi olan St. Pierre Kilisesi'ni, Anadolu'da yapılan ilk cami yapısını (Habibi Neccar Camisi) ve Anadolu'ya gelen Yahudilerin Türkiye'de ilk yerleşim noktasını oluşturduğundan ve geçmişten günümüze de bu kültür mozağini taşımasından dolayı özgün bir kenttir.

²³ Demir Ataman'ın Çağlar İçinde Antakya Kitabından Yararlanılmıştır.

Antakya kentinin geçmişteki ihtişamı; istilalar ve şiddetli depremler nedeniyle günümüze geldikçe azalmıştır. Buna rağmen Antakya’da, eski kentin yer aldığı Habibi Neccar Dağı ve Asi Nehri arasında, özgün kent kimliği okunmaya devam etmektedir. Özgün kent kimliğinin okunduğu bu bölgenin güneybatısında farklı dine ait ibadet yapıları birlikte yer almaktadır. Antakya’da günümüzde ibadet yapılarının kent kimliğine etkisini anlamak için bu bölgeden dokuz ibadet yapısı kentte kavranabilirlikleri bağlamında 3.4’üncü bölümde detaylı incelenecektir.

Geçmişten günümüze kadar farklı kültürlerle harmanlanan, farklı ibadet yapılarını bünyesinde barındıran Antakya’da kent kimliği burada yaşayan bütün uygarlıklardan etkilenmiştir. Yahudilik, Hristiyanlık, Müslümanlık dinlerinin burada bir arada yaşamasının sebeplerinden bir tanesi de tarih dönemlerinde yaşayan uygarlıkların inanç ve kültür izlerini Antakya’ya aktarmış olmalarıdır. Burada yaşamış olan uygarlıklarla şekillenen kent kültürü, Antakya’da kozmopolit bir kent kimliği yaratmıştır. Şekil 3.32’de Antakya’da tarihsel süreç boyunca yaşayan uygarlıklar ve inanç-kültür kavramına bağlı olarak farklı ibadet yapılarının kentte yer almaya başladığı dönemler görülmektedir. Antakya’da tarih öncesi dönemde tapınaklar, Roma-Bizans Dönemi’nde kiliseler ve Arap döneminde cami yapıları kent görünümünde baskın olmuşlardır. Helenistik Dönem’de haritalarda Yahudi mahallesinin varlığı bilinmektedir.

M.Ö.1800	M.Ö.323	M.Ö.64	395	698	963	1085	1098	1268	1516	1918	1938	2014
Tarih Öncesi Ç.	Helenistik Dönem	Roma Dönemi	Bizans Dönemi	Arap Dönemi	Bizans Dönemi	Selçuklu Dönemi	Haçlılar Dönemi	Memlükler Dönemi	Osmanlı Dönemi	Fransız Dönemi	Türk Dönemi	

Şekil 3.32 Antakya’da tarihsel süreçte yaşayan uygarlıklar

Antakya’da Osmanlı Dönemi’nde kentte mahalleler oluşturulmuştur. Antakya’nın çok kültürlü yapısı geçmişte de günümüzde de bu mahallelerde yaşamıştır ve hala yaşamaktadır. Tez kapsamında inancın mekâna yansımaları saptamak amacıyla farklı dine sahip olan insanların yerleşim bölgeleri ve demografik verileri aşağıdaki bölümde incelenecektir.

3.3 Antakya’da Sosyal ve Demografik Yapı

Antakya; Yahudi, Hristiyan ve Müslüman dinlerine, Sünni, Alevi, Ortodoks, Katolik, vs. gibi mezheplere sahip insanların bir arada hoşgörü ile yaşamasından dolayı çok kültürlülüğün kent kimliğine yansıdığı bir örnektir. Roma, Bizans, Haçlılar

Dönemlerinde Yahudiler ve Hristiyanlar Antakya'yı yurt edinmiş, kendi kültürlerini havra ve kilise yapılarıyla fiziki mekâna, komşuluk ilişkileri, gelenek-görenek, dil, inanç farklılıkları ile sosyal mekâna taşımışlardır.

Selçuklu, Memlük, Osmanlı, Türk Dönemlerinde ve günümüzde Müslüman halk, Antakya'da büyük çoğunluk oluşturmaktadır. Farklı inançlara sahip bireylerin bir arada asimile olmadan yaşaması Antakya'yı diğer kentlerden ayıran en önemli özelliktir. Doğruel [22] aynı mekânda uzun süredir kültürel etkileşim içinde olmanın ve aynı dili konuşmanın (Hristiyan ve Alevlerden bahseder) inançları ve mezhepleri farklı olan topluluklar arasında önyargıları yok ettiğinden bahsetmektedir. Farklı inanca sahip insanların fiziki olarak birbirine yakın konumlanması; depreme, sele, saldırılara birlikte göğüs gerilmiş olması; sosyal ilişkilerde hoşgörüyü yaratmıştır. Bu nedenle Antakya'da mezhep ve inanç farklılıkları birbiriyle uyum ve anlayış içerisinde yaşamaktadır. Bu durum Antakya'nın; kent kimliğinde medeniyet, hoşgörü gibi kelimeler ile tanınmasına yardımcı olmuştur.

Antakya'da farklı etnik kökenden olan bireylerin kardeşçe yaşadığını fiziki mekânda kanıtlayan kurumlardan biri AKADİM (Antakya Kültürlerarası Diyalog Derneği)'dir. 2012 yılında açılan bu dernek iftar yemeklerini, bayramları, kutlu doğum haftasını, söyleşileri farklı inanışlara sahip insanlar ile birlikte düzenlemekte ve Antakya'da toplumsal çeşitliliği desteklemektedir.

AKADİM haricinde Antakya Medeniyetler Korosu da Antakya halkından seçilen üç farklı semavi dinlere sahip üyelerin bulunduğu; bir arada hoşgörü ile yaşama kültürünü Türkiye'ye ve Dünya'ya verdikleri konserler ile yansıtan, 2007 yılında kurulan bir topluluktur. (Şekil 3.33)

Şekil 3.33 Akadim ve Antakya Medeniyetler Korosu [101]

Bunların haricinde Antakya’da farklı dinlerdeki insanların hoşgörü çerçevesinde yaşadığı; dini bayramlarda, insanların birbirleri ile bayramlaşmaları sonucu anlaşılmaktadır. Ek A’da yerel gazete haberlerinde görüldüğü üzere Müslüman din büyükleri, Belediye Başkanları, Valiler; Hristiyanların bayram günlerinde kutlama mesajlarını iletmekte ve Antakya’da dinler arası hoşgörü ve barış ortamını yansıtmaktadır.

Antakya’da Katolik Kilisesi’ne doğru giderken, sokakta 7 dilde barış yazılı kolonunun bulunması farklı dinlerin geçmişten bugüne birbirleri ile uyumlu ve barış içerisinde yaşadığını kanıtlamaktadır. (Şekil 3.34)

Şekil 3.34 Antakya’da barış sembolü

Farklı dinlerin bir arada barış içinde yaşadığı Antakya’da sosyo-demografik yapının incelenmesi; farklı dine mensup olan insanların kentte sayısını, nerede yaşadıklarını, aynı mahallelerde birlikte bulunup-bulunmadığını saptamak açısından önemlidir. Sosyo-demografik veriler, günümüzde Antakya’da yaşayan Gayri-Müslimlerin sayısını ve yerleşim gösterdikleri bölgeleri geçmişle kıyaslamak açısından incelenmesi gereken bir konudur.

3.3.1 Mahalleler ve Nüfus

Osmanlı Dönemi'nde, Antakya'da, 1537 yılında, mahalle sayısı yirmi iki ile yirmi dört arasında değişmektedir. Bunlardan Debbüs (Dörtayak), Haraccı Bekir Hallabünnemle (Basaliye) Mahalleleri Osmanlı'nın Antakya'yı fethinden sonra kurulmuştur. Bugün birçoğu unutilan, bir kısmının da adı değişen mahalleler arasında Dörtayak, Habibünneccar, Kastal, Şirince Pınar, Meydan, Mahsen, Camii- Kebir adları hala bilinenleri teşkil eder [70]. İslam Ansiklopedisi'ne göre Sofular Mahallesi de bu zamana kadar aynı ad ile kalan mahallelerdendir. Bütün bu mahalleler sur içinde yer almaktadır. 19.yy'ın ortalarına kadar sur dışında pek mahalle bulunmamaktadır. Sur dışında 1838'de sadece vaktiyle Selamet Mahallesi denen bugünkü Cumhuriyet Mahallesi bulunmaktadır [70]. 16.yy'da kentin nüfusu 5000-6000 civarındadır [99].

1709 yılındaki Şer'iyye Sicil defterlerinde yazılan, halktan alınan vergiler ile mahalle adlarını saptamak mümkündür. Buna göre Antakya'da 1709 yılında toplam 23 mahallenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu mahalleler; Meydan, Dörtayak, Sekakin, Tabı_i Sofular, Sofular, Menzil Maa Kanavad (Gamdur), Debbus, İmran, Hümmara, Şeyh Ali, Habib'ün Neccar, Tut (Dutdibi), Kantara, Sarı Mahmud, Saha (Sahad), Şenbey (Şenlik), Mukbil, Camii Kebir Mahalleleridir. 1709 yılında Antakya nüfusu 10.000-15.000 arasındadır [122].

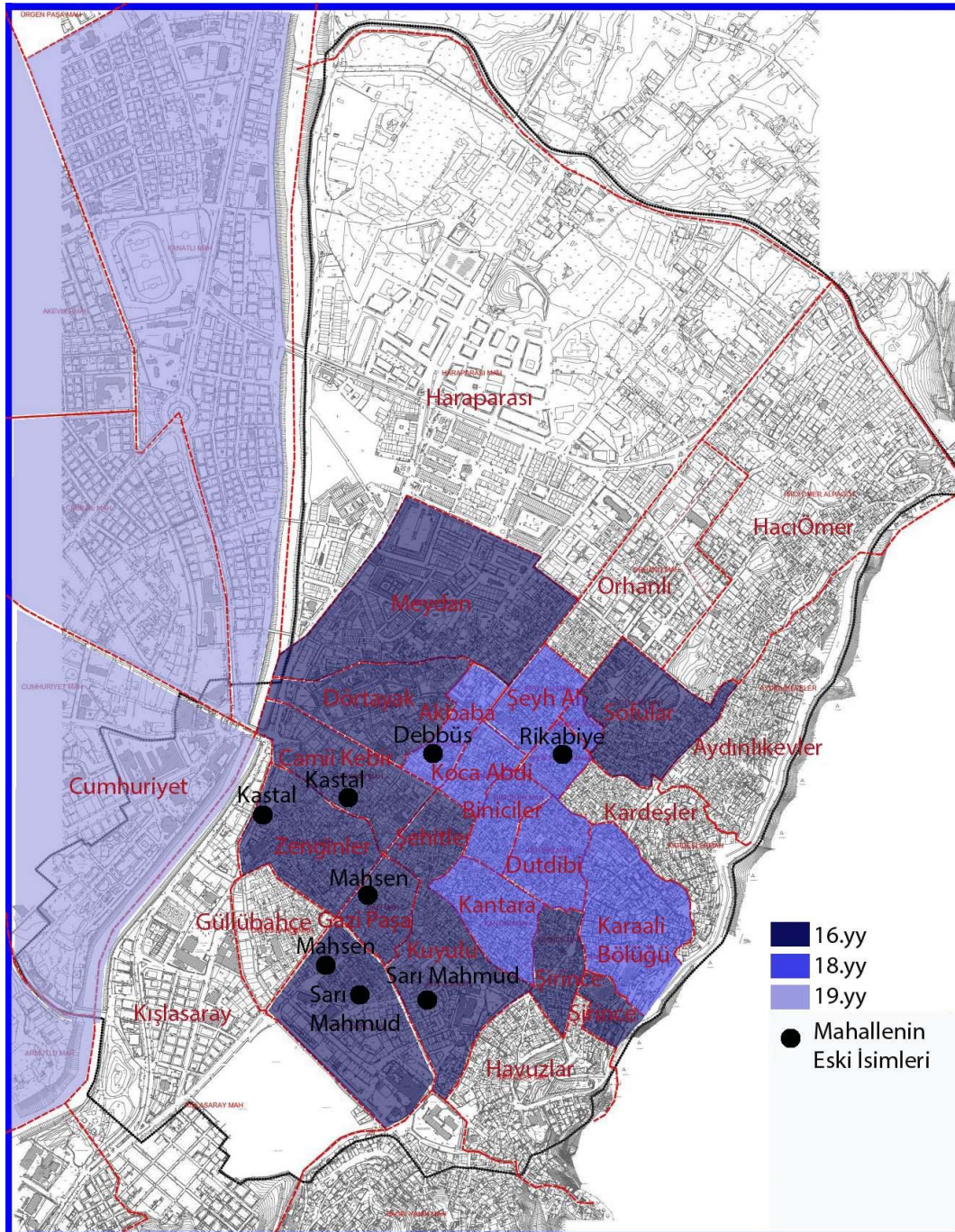
1736 yılında bu 23 mahalleye şu mahalleler eklenmiştir; Uncular, Oruçoğlu, Kara Ali, Keçeci, Cinci, Rikabiye, Havace Abdi, Kapu (Kuyu) Bölüğü, Ak(Ahi) Baba, Benari, Elvaniye, Sarmıye, Güncan, Cünunniye. 1736 yılında Antakya nüfusunun yaklaşık 14.000 olduğu bilinmektedir [122]. Antakya'da mahalle sayısı 37' ye ulaşmıştır.²⁴ 1897 yılında, Antakya'nın mahalle sayısı 41, 1908'de ise 42'dir [96]. Antakya nüfusu, 1829 yılında ise 15.000–20.000 arasındadır [121].

Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla (1869) yeni ticaret yolları önem kazanınca Antakya ticari anlamda önemini yitirir ve nüfus kaybı yaşar. Hatay'ın 1939'da Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasıyla nüfus artış gösterir. 1940 yılından itibaren Antakya'da nüfus artan bir grafik sergilemektedir.

Antakya'da yaşayanlar 1940'da 26.939 kişi, 1980'de 94.942 kişi, 2012'de ise 216.960 kişiye ulaşmıştır [124]. 2009 yılında ise Antakya'da 45 mahalle bulunmaktadır.

²⁴ Bu kadar çok mahalle olmasının nedeni bazı mahallelerin bölünmesiyle doğan “*koltuk mahalle*”lerin ana mahalleden ayrı sayılmasıdır [95].

Şekil 3.35’ de 16, 18 ve 19. yüzyıllara göre mahalle gelişimleri okunulan bilgiler ışığında işlenmiştir. Asi Nehri’nin kenarı ve Kurtuluş Caddesi’nin güney aksı ve dağ yamaçları ilk yerleşilen alanlardır. 18. yy’ da kentin ortasındaki mahalleler gelişmiştir. 19.yy’da Asi Nehri’nin batı kısmı gelişmiştir.

Şekil 3.35 Antakya’da yüzyıllara göre mahallelerin gelişimi gösterilmiştir²⁵

²⁵ Belediyeden alınan Koruma Amaçlı İmar Planının üstüne okumalar dâhilinde düzenleme yapılmıştır.

3.3.2 Antakya’da Etnik Nüfus

Kara’ya göre [95] Antakya’da Müslüman Türkler, Hristiyan Araplar, Hristiyan Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerden oluşan 3 ayrı semavi din ve 5 etnik unsur bir arada yaşamaktadır. Bunun en somut örneği, mahallelerde Yahudi, Hristiyan ve Müslüman nüfusun bir arada yaşamasıdır. Antakya’da 19.yy’da Kantara, Sofular, Dörtayak, Günlük, Mahsen, Sarı Mahmud, Kastal olmak üzere 7 mahallede Müslüman ve Gayri-Müslüman nüfus bir arada yaşamaktayken, diğer mahallelerde Müslüman nüfus ağırlıktadır. Çizelge 3.2’de Rum, Yahudi, Ermeni nüfusun yoğun yaşadığı mahalleler belirtilmiştir, ayrıca Rum-Yahudi-Müslüman ve Müslüman-Gayri Müslümanların yaşadığı ortak mahalleler ifade edilmiştir.

Çizelge 3.2 Müslüman, Gayri-Müslüman nüfusun mahallelere göre dağılımı²⁶

Rumlar	Yahudiler	Ermeniler	R+Y+M	M+G.M
Kantara	Kantara	Sofular	Kantara	Kantara
Muhsin	Muhsin	Dörtayak	Muhsin	Sofular
Şenbek	Şenbek	Rikabiye	Şenbek	Dörtayak
Günlük	Günlük	Dutdibi	Günlük	Günlük
Mükbil	KocaAbdi	KapıBölüğü		Mahsen
Sarı Mahmud	Dutdibi			Sarı Mahmud
Sarı	KapıBölüğü			Kastal
Cenine				
Kastal				

R: Rum, Y: Yahudi, M:Müslüman, G.M: Gayri Müslüman

19.yy’da Cenine Mahallesi’nde Müslüman nüfus bulunmamaktadır. Yahudi nüfus özellikle Kantara Mahallesi’nde yoğunlaşmıştır. Rum nüfusu Kastal, Cenine, Sarı Mahmud ve Muhsinde yoğunlaşmıştır. Rum, Müslüman, Yahudi birlikte yaşarken; Rumlar ve Ermenilerin birlikte yaşadığı bir mahalle yoktur [95].

²⁶ Tablo, Kara’dan edinilen bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır [95].

[illegible]

Şekil 3.36 19.yy'da Müslüman ve Gayri-Müslüman nüfusun yaşadığı mahalleler

19. yy 'da Halep Merkez Sancağında Suriyeli Araplar, Nusayriler, Türkler, Çerkezler gibi farklı etnik kökenli Müslümanlar; Katolik Ermeniler, Yunan kökenli Melşitler, Katolik Suriyeliler, Maruniler, Keldaniler ve Latinler gibi Hristiyan Katolik mezheplere bağlı topluluklar ile Gregoryen Ermeniler, Jakobit Süryaniler, Katolik olmayan Keldaniler ve Protestanlar gibi Katolik mezhebi dışında kalan Hristiyanlar ve Yahudiler yaşamıştır. Antakya kazasında da bu görünümde nüfus mevcuttur [96].

1891 Halep Vilayet Salnamesi, Antakya Kazasının toplam nüfusunu 60.394 olarak göstermektedir. Bu nüfusun 54.423'ü Müslüman, 3.514'ü Rum Ortodoks ve 2.232'si de Ermeni Protestan, 221'i Yahudi, 4'ü Ermeni Katolik'tir [96].

1897 Halep Vilayet Salnamesine göre Antakya Kazası'nın 60.038 olan Müslüman nüfusu, toplam 66.786 nüfus içinde büyük bir çoğunluk oluşturmaktadır [96].

1897 yılında Müslümanlar %89.89 oranı ile kent nüfusunda baskındır. 1914 yılında 78.054 Müslüman (%86.21), 12.125 Hristiyan (%13.39), ve 357 Yahudi (%0.39), yaşamaktaydı. (Çizelge 3.3)

Çizelge 3.3 Halep Vilayet Salnamesine göre nüfusun etnik dağılımı [96]

	DİNLER	MEZHEPLER	1891	1897	1914
ETNİK KÖKENE GÖRE NÜFUS	Yahudi		221	252	357
	Hristiyan	Ortodoks	3.514	3.727	7.352
		Ermeni	Katolik	4	12
			Protestan	2.232	2.440
			Gregoryen		4.773
		Protestan		302	
		Latin		15	
	Müslüman		54.423	60.038	78.054
SONUÇ	Gayrı-Müslüman Toplam		5.971	6.748	12.482
	Toplam		60.394	66.786	90.536

Özetlemek gerekirse Antakya da; **1891** yılında 54.423 Müslüman, 5.971 Gayri-Müslüman, **1897** yılında 60.038 Müslüman, 6.748 Gayri-Müslüman, **1914** yılında 78.054 Müslüman, 12.839 Gayri-Müslüman vardır. (Çizelge 3.3) Sonuçta:

- Çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Antakya’da, Gayri-Müslüman (Yahudi ve Hristiyan) nüfus her zaman var olmuştur.
- Müslüman ve Gayri-Müslümanlar Antakya’da mahallelerde (Kastal, Kantara, Sofular, Dörtayak, Günlük, Mahsen, Sarı Mahmud) birlikte yaşamışlardır.

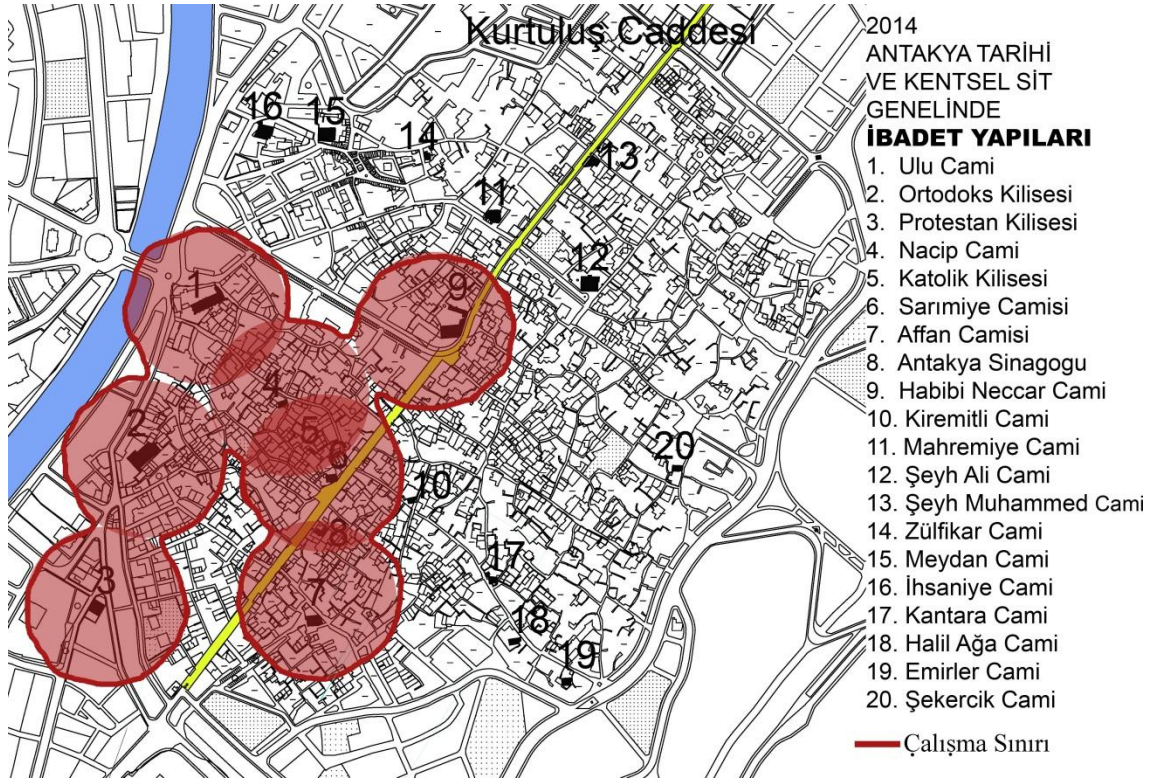
3.4 Antakya’da Dinler ve Dini Yapılar

Antakya; önce Paganizm sonra sırasıyla Yahudilik, Hristiyanlık, İslam dininin birlikte yaşadığı, üç dinin birbiri ile kaynaştığı bir kenttir. Antakya’da hâkim olan her din kendi ibadet yapısını kentsel dokuda egemen kılmıştır. Helenistik, Roma Dönemi’nde Paganlığın etkisiyle tanrılar adına tapınaklar inşa edilmiş, Yahudilik dini ortaya çıktığında sinagog ortaya çıkmıştır. Hristiyanlık dini; kilise, kubbe ve çan kulesi ile kentte kendini gösterirken, Müslümanlık dini Antakya’ya hâkim olduğunda cami yapıları, ince uzun minareleri ve kubbeleri ile kent silüetinde belirlemeye başlamıştır.

Bu bölümde sinagog, kilise, cami yapılarının kentle kurduğu fiziki ilişki ve kent kimliğine olan katkısı Antakya özelinde incelenecektir. Şekil 3.37’de Antakya’da tarihi ve kentsel sit alanından seçilen 9 ibadet yapısının genel olarak konumları görülmektedir. Farklı ibadet yapılarının kentle fiziki ilişkilerini görmek açısından mevcut üç kilise, bir sinagog ve bu yapıların yakınında konumlanan camiler (2 kent, 3 mahalle camisi) yani eski Antakya’nın güneybatı bölgesi inceleme kapsamında ele alınmıştır.

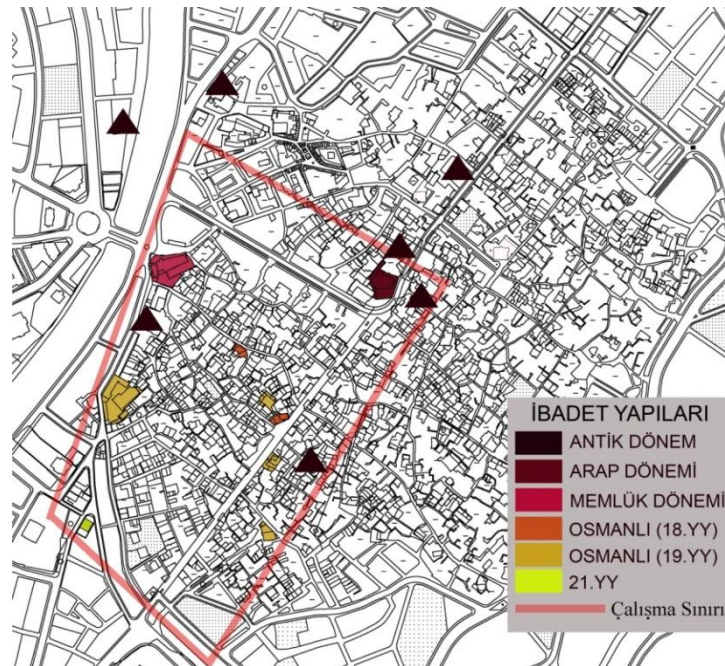
Antakya’da seçilen bölgede incelenen ibadet yapıları farklı dönemlerde yapılmış ve günümüze ulaşmıştır. Farklı dönemlerde yapılmış olan ibadet yapıları, kentin tarihsel ve kültürel niteliklerini de barındırdığından dolayı kent kimliğinde ve hafızasında belirgin öğeler olarak tanınmaktadır.

Antik Dönemde kiliselerin, Arap ve Memlûk Dönemi’nde Ulu Cami ve Habibi Neccar Camisi’nin, 18.yy’da (Osmanlı Dönemi) Sarımiye Camisi ve Naciî Caminin, 19.yy’da (Osmanlı Dönemi) Affan Camisinin, Ortodoks ve Katolik Kilisesi’nin, Sinagog’un, 21.yy’da ise Protestan Kilisesi’nin yapıldığı bilinmektedir. (Şekil 4.1)

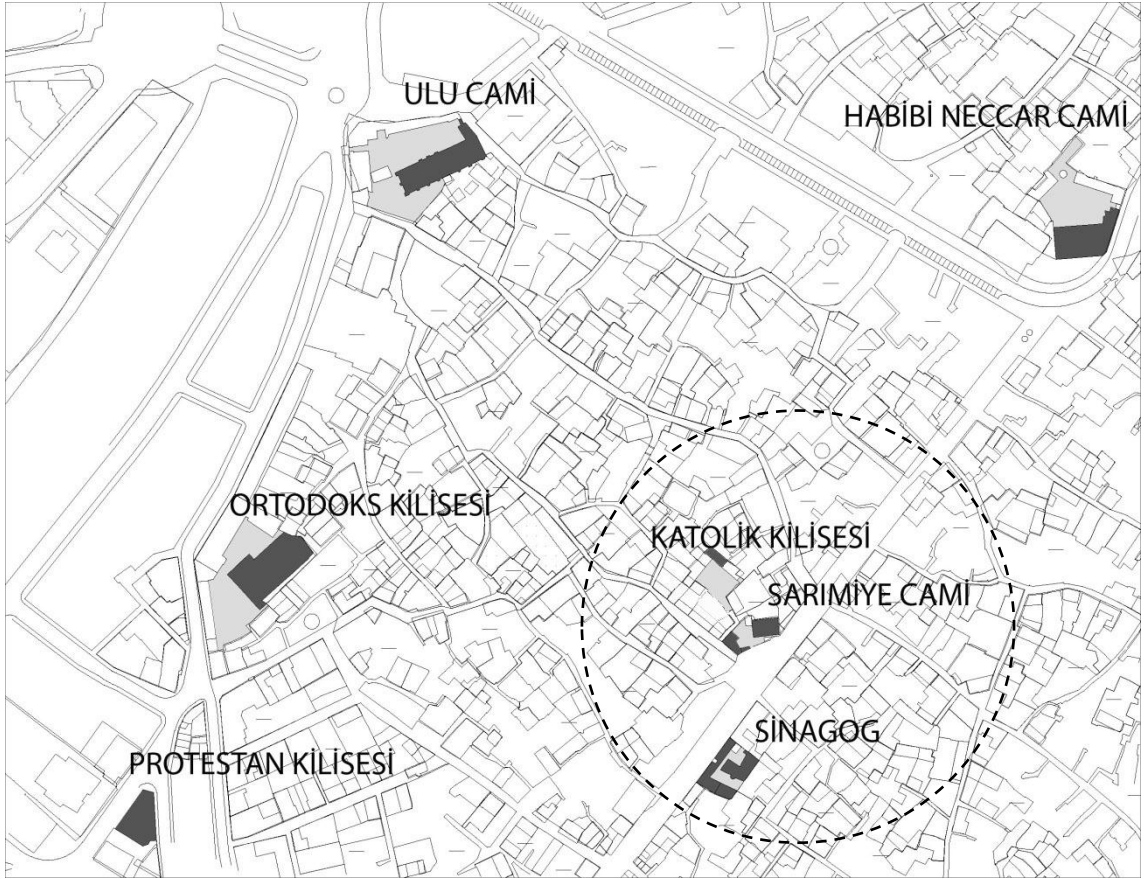
Şekil 3.37 Antakya’da tarihi kentsel sit alanındaki ibadet yapıları ve çalışma sınırı.

Antik dönemde ibadet yapıları (kilise veya sinagog) Asi Nehri’nin kenarında, Kurtuluş Caddesi üzerinde ve yerleşimin güneybatı bölgesinde yoğunlaşmıştır. Arap ve Osmanlı Dönemlerinde Kurtuluş Caddesi boyunca ibadet yapıların konumlandığı anlaşılmaktadır. (Şekil 3.38)

Şekil 3.38 Geçmişten günümüze ibadet yapılarının yapılma dönemleri, konumları

Antakya’da farklı dinlere ait ibadet yapıları birbirine yakın konumlanmıştır. Şekil 3.39’da Ulucami, Habibi Neccar Cami, Sarımiye Camisi, Katolik, Ortodoks, Protestan mezheplerine bağlı Kiliseleri ve Sinagogu ile Antakya’da 3 dine ait ibadet yapıları görülmektedir. Katolik Kilisesi, Sarımiye Camisi ve Sinagog birbirine çok yakın mesafelerde konumlanmıştır. Katolik Kilisesi-Sarımiye Camisi arasında 32m., Sarımiye Camisi-Sinagog arasında 68 m., Katolik Kilisesi-Sinagog arasında 100 m. mesafe bulunmaktadır. Farklı ibadet yapılarının bu kadar yakın konumlanması Antakya’nın 3 dinin kesişim noktasını olduğunu fiziki mekânda da kanıtlar niteliktedir. Sosyal açıdan bir hoşgörü kenti olan Antakya, mimari ve kentsel tasarım açısından da ibadet yapılarının yan yana bulunduğu; minare, çan kulesi, Magen David sembolünün birlikte görülebildiği ender kentlerdendir.

Şekil 3.39 Antakya’da dini yapılar ve konum olarak kilise, sinagog, cami ilişkisi

Antakya örneğinde dini işaret öğelerinin kavranabilir olması, kentteki dini yapı farklılıkların kent kimliğine yansımaları ve kimliği okutması açısından önemlidir. Sonuçta kentteki ibadet yapıları kavranabildiği ölçüde, Antakya’da ibadet yapılarının kimlik ile olan ilişkisi sorgulanabilir. Bu nedenle Antakya’da tarihi-kentsel sit alanında

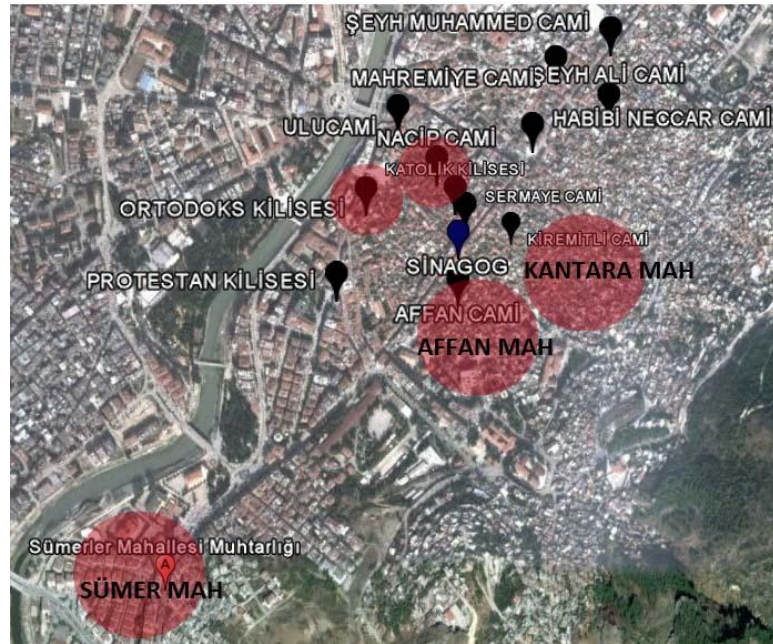
kalan dini işaret öğelerinin kavranabilirliği; konum, biçim, boyut, malzeme parametreleri açısından incelenecek, kent kimliğine etkisi ve önemi saptanacaktır.

Antakya’da farklı dinlere ait ibadet yapılarını incelerken o dinler hakkında Antakya özelinde bilgiler vermek, Antakya’da günümüzde Gayri-Müslimlerin ve Müslümanların durumlarını anlamak açısından önemlidir.

3.4.1 Antakya’da Yahudilik

Yahudilerin Anadolu’da ilk yerleştiği kent Antakya’dır [126]. Nakib’e göre [127] Yahudiler, Antakya’ya 2200 yıl önce Ortadoğu’dan gelmişler, ticaretle uğraşarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Hristiyanlığın Antakya’da yayılmasıyla Yahudilerden çoğu bu yeni dine geçmiştir. Yahudilerin Antakya’daki nüfusunu, oturduğu mahalleleri ve genel bilgileri edinmek için Sinagog hahamıyla görüşme [126] yapılmıştır. Bu mülakat sonrasında varılan sonuçlar ise şöyle özetlenebilir;

- Yahudilerin 1940’larda, Antakya’da 1000 kişilik bir cemaati varken, varlık vergisi ve yaşanan göçler sonrasında, günümüzde Antakya’daki Yahudi sayısı 12 aileye yaklaşık 45 kişiye düşmüştür.
- Günümüzde Yahudiler, Antakya’da; Sinagog’un çevresinde, Katolik Kilisesi’nin etrafında, Affan, Sümerler ve Kantara Mahallesi’nde yaşamaktadırlar. (Şekil 3.40)

Şekil 3.40 Günümüzde Yahudilerin Antakya’da yerleşim gösterdiği bölgeler

Antakya’da Yahudilerin nüfusunun çok azaldığı, tekstille ve ticaretle uğraştığı (özellikle kumaş ticareti), genel olarak Sinagog etrafına yerleştiği, kişisel görüşme sonrasında edinilen bilgiler sayesinde açığa çıkarılmıştır. Antakya’daki Yahudiler, Hristiyan ve Müslümanlar ile farklı kültürlerde olsalar bile iyi ilişkiler içerisinde bulunmuşlar, bayramlarda birbirlerine yardım etmişlerdir.

“Herkes kendi dinine yönelsin, Allah da yardımcısı olsun” atasözü Antakya’da sıkça kullanılmaktadır. Bu atasözü, Antakya’da farklı dinlerden heterojen bir toplumun var olduğunu ayrıca farklı dinlerden olan bu toplumun birbiri ile hoşgörü içerisinde olduğunu kanıtlamaktadır.

3.4.1.1 Antakya Sinagogu

Tarihçesi

1830’lu yıllarda inşa edilmiş ve son olarak 1890’lı yıllarda restorasyonu yapılmış olan Musevi cemaatine ait ibadet yeridir [127]. Sinagog, eski bir Yahudi Konağı’ndan dönüştürülmüş ve restore edilmiştir. Antakya Sinagogu’nun 180 yıllık bir geçmişi vardır [126].

Kavranabilirlik

Konum

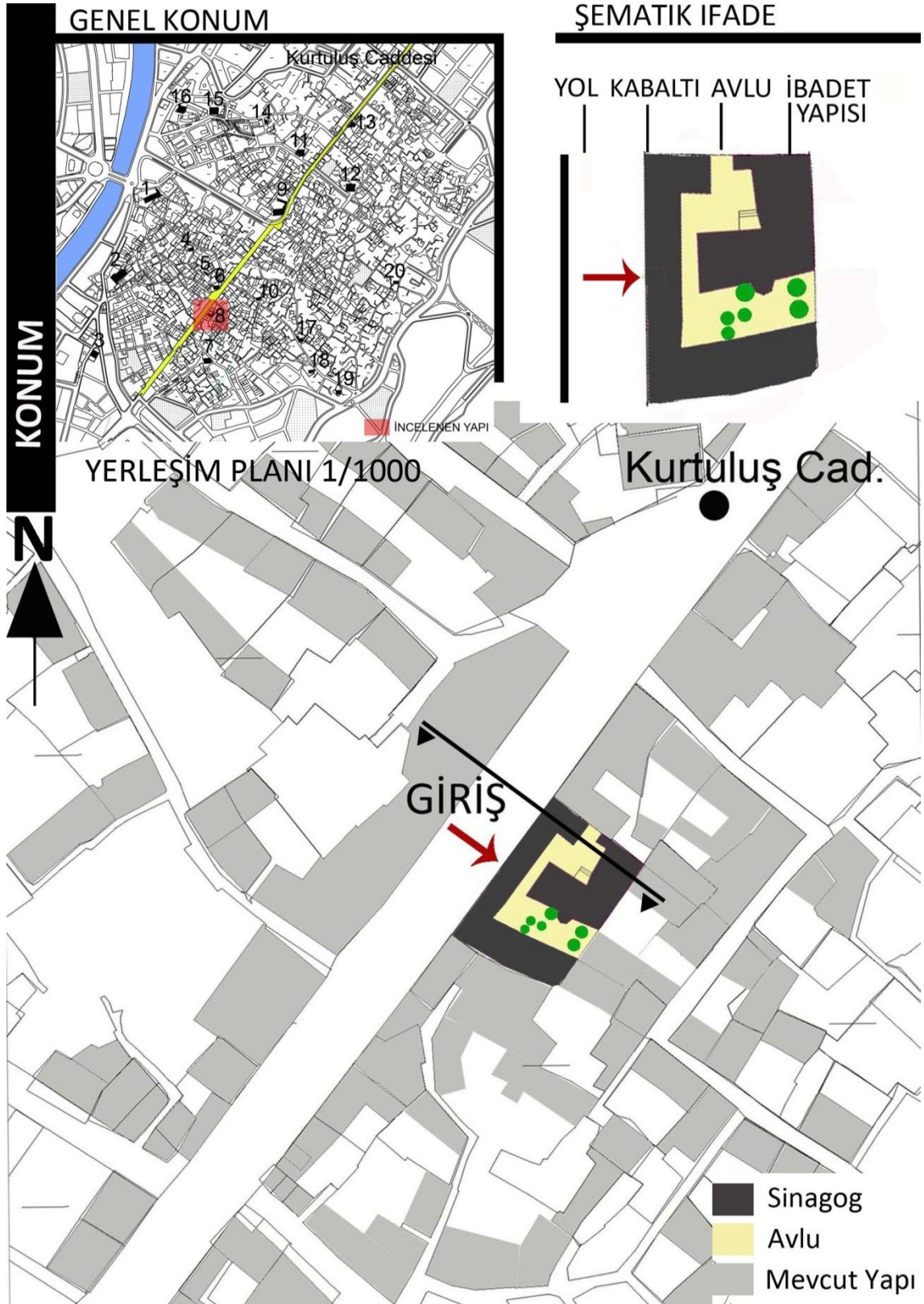
Kent Dokusunda Yeri: Antakya Sinagogu, geçmişte Helenistik, günümüzde Kurtuluş Caddesi üzerinde, tarihi-kentsel sit alanının güneydoğu yönünde konumlanmıştır. Sinagog ’un bulunduğu Kurtuluş Caddesi boyunca ticari birimler yer almaktadır. Arkadaki yapı adalarında konut birimleri yer almaktadır. Yapı, Antakya kent dokusuna uygun olarak avlulu bir yapıdır. Avluda küçük meyve ağaçları bulunmaktadır.

Yönelimi: İbadet yönü yani Ehal’in bulunduğu yön Kudüs’e doğrudur. Fakat yapının konumlanmasında bu hissedilmez. İç mekân düzenlemesinde ibadet yönüne önem verilmiştir. İbadet mekânı kuzeybatı-güneydoğu yönündedir.

Yerleşimi: Dörtgen bir yapıdır.

Erişilebilirliği/Girişleri: Sinagoga erişim doğrudan Kurtuluş Caddesi üzerindeki giriş kapısından sağlanmaktadır. Başka bir girişi yoktur. Giriş kapısının yanında Yahudiler için önemli bir öge olan su çeşmesi vardır. Giriş kapısından avluya ulaşılmaktadır. Avludan sonra 5 basamakla ibadetin yapıldığı yapıya girilmektedir.

Sokakla İlişkisi: Bitişik düzende yapılaşmış bir yapı adasında konumlanan sinagog diğer yapılardan ayırt edilememektedir. Kurtuluş Caddesi'nden sinagogun dış cephesine bakılınca, sokağa zemin katta herhangi bir taşma yapmamıştır, sadece birinci katta çıkma yapmıştır. Sinagog, farklı bir kotta farklı bir açıyla yerleşmemiştir. Kurtuluş Caddesi'nden kabaltı ile dar bir koridora girilmektedir. Dar koridoru geçtikten sonra avluya, oradan da esas ibadet mekânına girilmektedir. (Şekil 3.41)

Şekil 3.41 Antakya Sinagogu yerleşim planı.

Biçim

Kentteki Kütlesel Etkisi: Sinagog, biçim olarak eski bir konaktan bozma olduğu için Antakya'daki diğer konut yapılarına benzemektedir. Yani etrafındaki yapılardan biçimsel olarak bir farklılığı yoktur. (Şekil 3.42)

Sinagoga giriş cephesindeki kemerli bir kapı bulunmaktadır. İbadet yapısı sokaktan bakıldığında zemin katta pencereler olmadığından dolayı görülmemektedir. Avludaki ibadet yapısının etrafı düz kâgir bir duvarla çevrilidir. Sokağa bakan cephelerde ticari birimler yer almaktadır ve geniş açıklıklar vardır. Yapının üst katında tüm ada boyunca devam eden bir çıkma vardır. Pencere cephe düzenlerinde etrafa göre farklılık yoktur.

Bu yapının sinagog olduğunu bize vurgulayan tek şey kapının üzerindeki Magen David sembolü ve Antakya Musevi Havrası tabelasıdır. (Şekil 3.43)

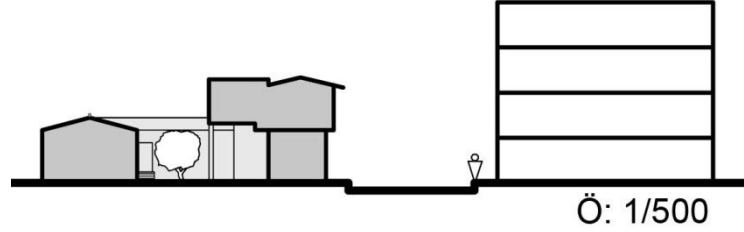
Şekil 3.42 Antakya Sinagogu biçim.

Şekil 3.43 Antakya Sinagogu tabelası ve Magen David sembolü

Boyut

Boyut olarak kendini gösteren bir yüksekliği veya genişliği bulunmamaktadır. Sinagogun olduğu yapı Kurtuluş Caddesi'nden iki kat yüksekliğinde olarak görülmektedir. Üst katta Kurtuluş Caddesi'ne doğru bir çıkma yapmaktadır. İnsan ölçeğine uygundur. (Şekil 3.44)

Şekil 3.44 Antakya Sinagog Kesiti

Malzeme

Sinagog yapısında Antakya'nın yerel malzemesi olan kesme taş kullanılmıştır. Döşemesi kesme taş kaplı olan avluya tek bir kapıdan girilmektedir. Yapının etrafını duvar çevirmiştir. Pencere ve kapılar ahşap malzemeden yapılmıştır. Renk olarak çevre yapılardan farklılaşmamıştır. Beyaz kesme taş rengine duvar, kahverengi pervazlar bulunmaktadır.

Farklı Bakı Noktalarından Sinagog'un Kavranabilirliği

Şekil 3.45' de Antakya Sinagog 'unun kent içindeki konumu ve çeşitli noktalardan görünüşleri verilmiştir. 1, 2, 3 numaralı Kurtuluş Caddesi'nin kuzeyinde ve güneyinden çekilen fotoğraflar, Sinagog 'un sokaktan görülebilirliği hakkında detaylar verirken, 4, 5, 6 numaralı noktalardan çekilen fotoğraflar Sinagog yapısı ve avlu ilişkisini göstermektedir. Sinagog, yapı (dolu)- avlu (boş) ilişkisini sağlayıp, Antakya'nın genel kent dokusuna uyumludur. 1 ve 3 numaralı noktadan yani Kurtuluş Caddesi'nden Sinagog yapısı konum olarak kavranmaktadır. Bunun nedeni Kurtuluş Caddesi'ndeki yoğun araç trafiğinden dolayı kavranabilirliğin zayıflaması ve Sinagog'un etrafındaki yapılardan herhangi bir farklılık göstermemesi, girişin kendini belli etmemesi, biçim-boyut ve malzeme olarak da dikkat çekmemesi, yola herhangi bir taşma yapmamasıdır. Bu duruma ek olarak, sinagogun bulunduğu cephe boyunca, avlu duvarı ve dükkân girişleri-tabelaları dolayısıyla sinagog yapısı fiziki mekânda kavranamamaktadır. 2 numaralı noktadan bakılınca giriş kapısı, Magen David sembolü, Sinagog tabelası ile

yapının dini yapı olduğu anlaşılmaktadır. Sinagog'un varlığı bilinse bile fiziki mekânda bu hissedilmemektedir.

Şekil 3.45 Antakya Sinagogu; vaziyet planı ve fotoğraflar.

3.4.2 Antakya'da Hristiyanlık

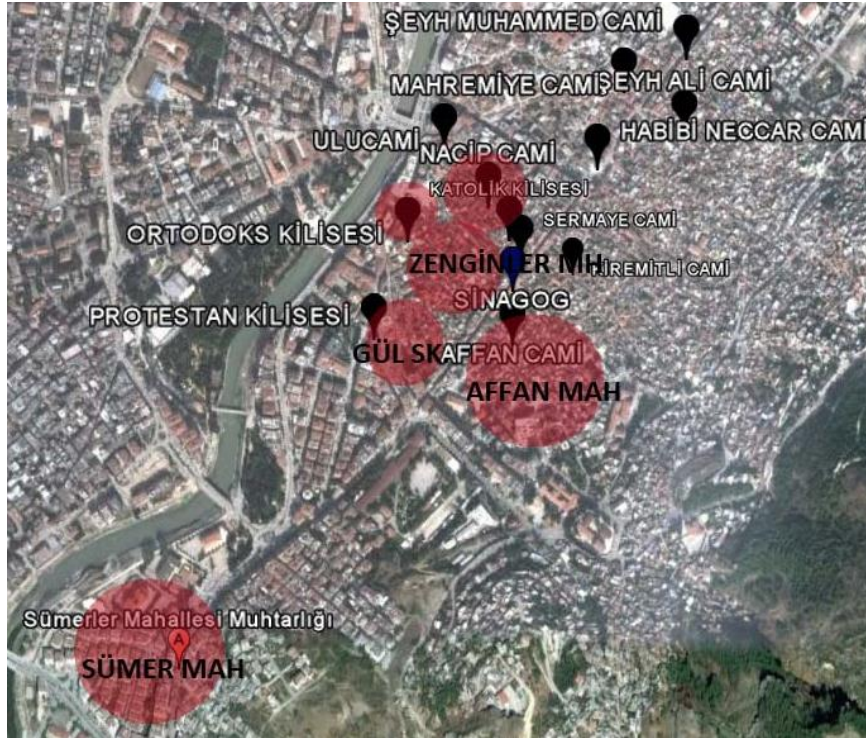
Antakya, Hristiyanlar için oldukça önemli bir kenttir. Bilinen ilk kilise olan St. Pierre Kilisesi Antakya'da bulunmaktadır [128]. M.S. 1. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Hristiyanlık, Kudüs dışında ilk defa Antakya'da yayılmış ve Hz. İsa'ya inananlara ilk

defa Antakya’da “Hristiyan” adı verilmiştir [99]. 7. yy’ da Hristiyan cemaatinin bağlı olduğu beş patriklik²⁷ merkezinden biri Antakya’dadır [100].

Bütün bu etkenler, Antakya’nın, Hristiyanlar için kutsal bir kent olmasını açıklamaktadır. Ayrıca doğu ve batı kültürlerinin birleşme noktasında bulunması, önemli bir ticari merkez oluşu, Antakya’da, Hristiyanlığın yayılmasına neden olan faktörlerdendir.

Hristiyanların Antakya’daki nüfusunu, oturduğu mahalleleri ve genel bilgileri edinmek için kilise papazıyla görüşme yapılmıştır. Görüşme [128] sonrasında varılan sonuçlar ise şöyle özetlenebilir;

- Günümüzde Antakya’da yaşayan Hristiyan nüfus 310-320 aile yaklaşık 1200-1300 kişidir. (70-80 kadarı Katolik mezhebine bağlı olup geri kalanı Ortodoks mezhebine bağlıdır.)
- Hristiyanlar günümüzde Gül Mahallesi, Zenginler Mahallesi, Affan Mahallesi (Aleviler ile birlikte), Sümerler Mahallesi, Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin etrafında yaşamaktadırlar. (Şekil 3.46)

Şekil 3.46 Günümüzde Hristiyanların Antakya’da yerleşim gösterdiği bölgeler

²⁷Diğer patriklik merkezleri Roma, İskenderiye, Kudüs ve İstanbul’dadır [100].

Kilise, Antakya’da günlük hayatın merkezinde bulunmaktadır. Yapılan görüşmeler bu durumu kanıtlamaktadır: “Çan çalındı, iş başladı. Eskiden saat yoktu. İnsanlar işlerini çan sesini duyarak düzenlerdi. Kilise insan yaşamında çok önemliydi.” [128]. Buradan anlaşılacağı üzere Hristiyan yerleşimleri Kilise’nin çan sesini duyacak şekilde konumlanmıştır. Din ve ritüelleri Antakya’da sosyal yaşama da yansımaktadır. Evlerde bayramlara göre yemekler yapılmakta, perhizler düzenlenmektedir. Pazar günleri ibadete ayrılmakta ve kiliseye gidilmektedir.

Antakya’da Kiliseler

Antakya’da meşru²⁸ olarak tanınan kiliseler:

- St. Pierre Kilisesi
- Ortodoks Kilisesi
- Katolik Kilisesi
- Protestan Kilisesi’dir.

Antakya’da meşru olmayan ama hem kenti incelerken hem de görüşmeler sonrasında fark edilen iki kilise mevcuttur. Bunlardan birincisi Apostolik Kilisesi, ikincisi de Mesihçiler Kilisesi’dir. (Şekil 3.47) Bu kiliseler kent dokusunda geleneksel konut dokusuna benzediği için hiç fark edilmemektedir. Üzerindeki haç sembollerinden ve tabelalardan kilise olduğu anlaşılmıştır.

Şekil 3.47 Sol resimde Mesihçiler Kilisesi, sağ resimde Apostolik Kilisesi

²⁸Mahalle aralarında dernek şeklinde kiliseler de mevcuttur fakat bu kiliseler devlet tarafından tanınmamaktadır. [128]

3.4.2.1 St. Pierre Kilisesi

St. Pierre Kilisesi araştırma alanında yer almasa da Hristiyanlık tarihi açısından önemli olduğundan ve Antakya kimliğinde önemli bir yer tuttuğundan dolayı incelenmiştir.

St. Pierre Kilisesi, Antakya-Reyhanlı yolu üzerinde kentten 2 km. uzaklıkta, Silpius (Hac) Dağı yamacındadır [96]. Daha önceleri pagan mabedi olduğu düşünülen bu mağara, Roma Dönemi'nde kiliseye dönüşmüştür [125]. Mağara kilise olup, Antakya'da Hristiyanlığın yayılma döneminden kalan yegâne yapıdır. (Şekil 3.48)

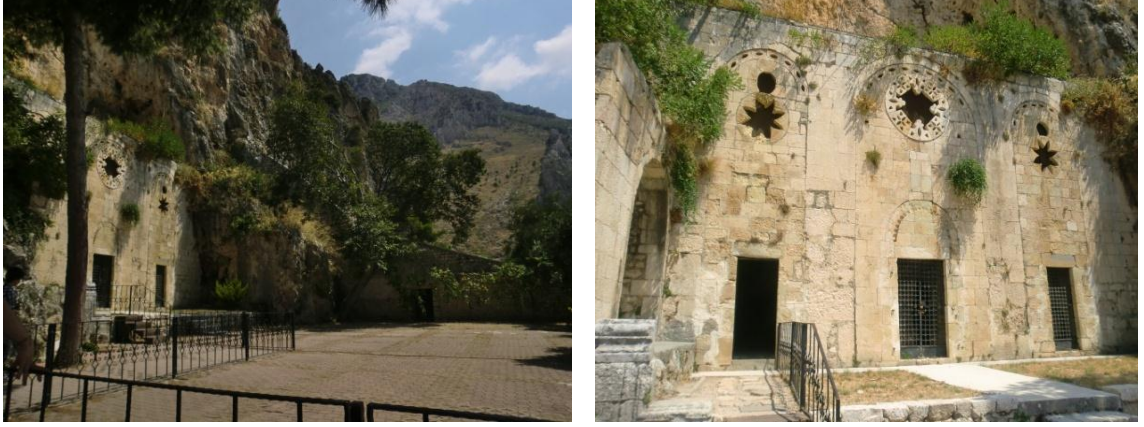
Şekil 3.48 Antakya St. Pierre Kilisesi

St. Pierre Kilisesi, dünyanın ilk katedrali kabul edilir. Yeni din ilk kez burada putperest Yunanlılara duyurulmuş ve yine ilk kez burada havarilerden Hristiyanlar diyerek söz edilmiştir [129]. Ayrıca Hz. İsa'ya inananlara da Hristiyan ismi ilk kez burada verilmiştir [125].

Aziz Petrus; St. Pierre Kilisesi için önemli bir isimdir. Hristiyan geleneği Petrus'u Antakya Kilisesi'nin kurucusu ve burada oluşan Hristiyan topluluğun ilk başpapazı olarak kabul etmiştir [130]. Aziz Petrus, Antakya'ya yerleşip burayı patrikliğinin²⁹ merkezi yapmış ve burada Hristiyanlığı yaymıştır.

²⁹ Antakya Patrikliği diğer Antik Hristiyan kiliselerinden daha Antik ve tam Apostolik olduğu iddiasındadır. Bunun nedeni Aziz Petrus' un daha Roma kilisesi kurulmadan burada yedi yıl (M.S. 33-40) süreyle bu kilisenin ilk piskoposluğunu yapmış olduğu iddiasıdır [129].

Kilisenin ön cephesi Doğulu bir ifade taşır ve yerel malzemelerle yapılmıştır. Eni 9.5 m., derinliği 13m., yüksekliği 7m. olup, ilk vaazların verildiği kilise olarak da önemini korur [100]. (Şekil 3.49)

Şekil 3.49 Antakya’da Hristiyanlar için bir hac yeri, St. Piyer Kilisesi

Antakya, Hristiyan âlemi için önemlidir. Bunun nedeni, Papalık tarafından 1963 yılında bir hac yeri olarak kabul edilen ve Petrus’un³⁰ Antakya’ya geldiğinde vaaz verdiği yer olan ilk mabetlerden biri sayılan St. Pierre Kilisesi’nin Antakya’da bulunması ve 29 Haziran günü her yerden gelen din adamları ve Hristiyan cemaati ile ayin yapılmasıdır [100].

St. Pierre Kilisesi, tüm Antakya’yı izleyecek kadar yüksekte ve geleneksel kent dokusunun dışında bulunmaktadır. Kilise girişinin önünde içinde ağaçların olduğu bahçe ve avlu bulunmaktadır.

3.4.2.2 Antakya Ortodoks Kilisesi

Tarihçesi

Burada 1833 yılında Bizans mimari tarzına uygun ve ahşaptan bir kilise yapılmış olup bu kilise, 1872 yılındaki depremle yıkılmış ve yanmıştır. O sırada padişah olan Sultan Abdülhamid’in emriyle kilise Bizans tarzına uygun olarak ve kesme taş ana malzeme yapılarak yeni baştan inşa edilmiştir [127].

³⁰ İlk patrik Aziz Petrus’dur ve Antakya’da ilk vaazını vermiştir.

Kavranabilirlik

Konum

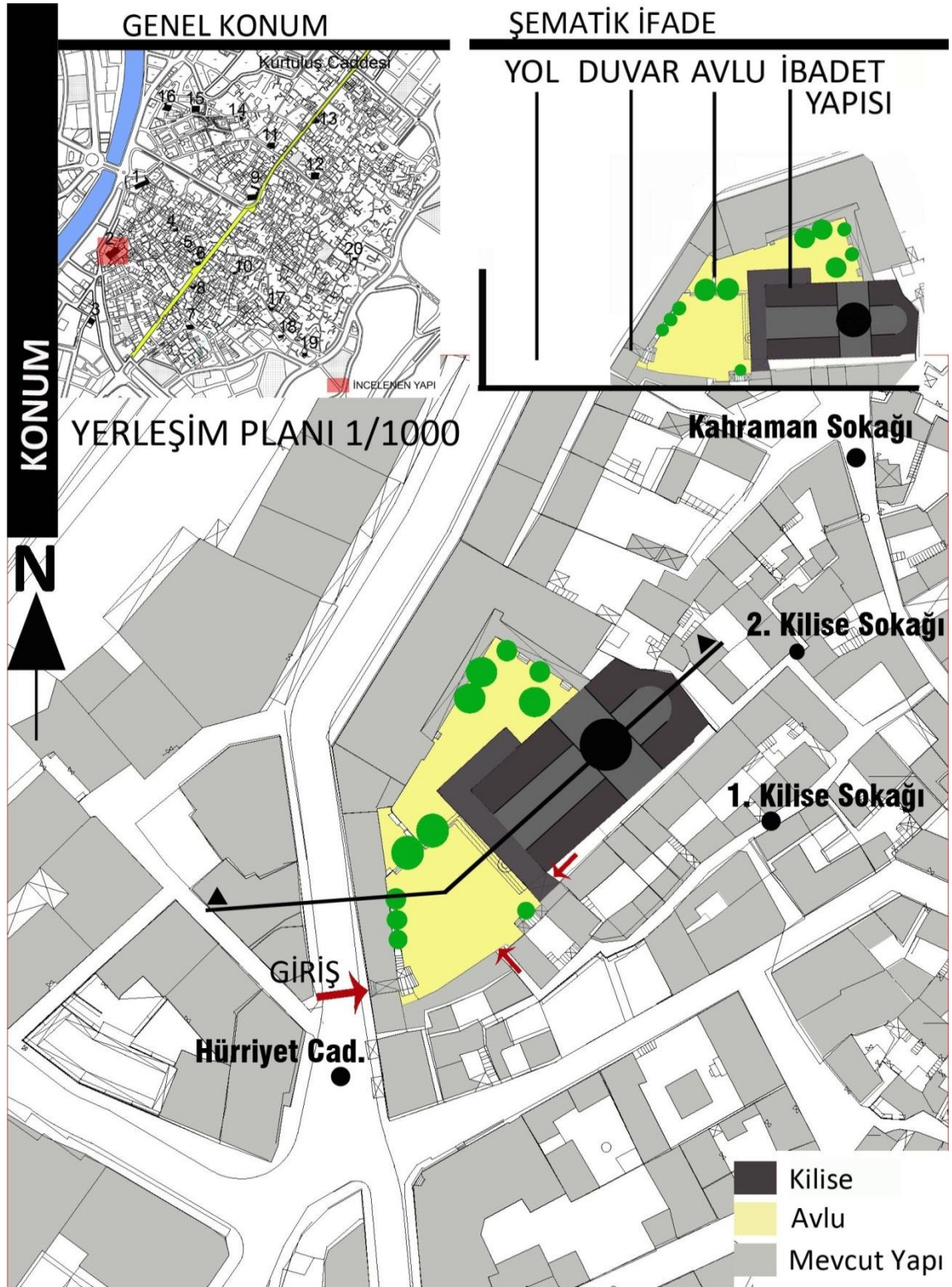
Kent Dokusunda Yeri: Kurtuluş Caddesinin batısında Asi Nehrine yakın konumlanmıştır. Kilise konum olarak ticaret aksının yoğun olduğu bölgededir, yanında kemerli ticari birimler bulunmaktadır. Etrafındaki avlulu dokuya uyumludur. Avluda yeşil doku bulunmaktadır. Planda kilisenin ve avlusunun kapladığı alan çevredeki yapılardan büyüktür.

Yönelimi: Apsis kuzeydoğu yönünde doğuya yakın taraftadır. Kiliseye giriş güneybatı avlusundan yapılmaktadır. Avlunun çevresinde ibadet mekânını saran okul, aşhane, kütüphane, yoksulhane, mezarlık ile dini ve sivil yöneticilerin kullandıkları binalar bulunmaktadır [127]. Bu yapılar ibadet yapısına göre küçük boyuttadır.

Yerleşimi: Haç planlı yerleşimi bulunmaktadır. Kilise üç nef ayrılmaktadır. Orta nef ile transeptlerin kesişiminde kubbe bulunmaktadır. Dörtgen yapıdadır.

Erişilebilirliği/Girişleri: Hürriyet Caddesi'nden (ana giriş) ve Kahraman Sokak'a açılan 1. ve 2. Kilise Sokak'larından olmak üzere üç girişi bulunmaktadır. 2. Kilise Sokağı'ndan yapılan giriş iptal edilmiştir. Kiliseye gelen Hristiyanlar ana giriş kapısından girmektedir.

Sokakla İlişkisi: Hürriyet Caddesi'ndeki kabaltı yapısından kemerli bir kapı ile kilise avlusuna girilmektedir. Sokaktan 5 basamak (yaklaşık bir metre) yükselmiş ve girişi tanımlamıştır. Geniş bir avlusu ve avlunun içinde ağaçları bulunmaktadır. Kemerli ana girişten kilise avlusuna oradan da 2 basamak yüksek kotta konumlanan ibadet yapısına ulaşılmaktadır. (Şekil 3.50)

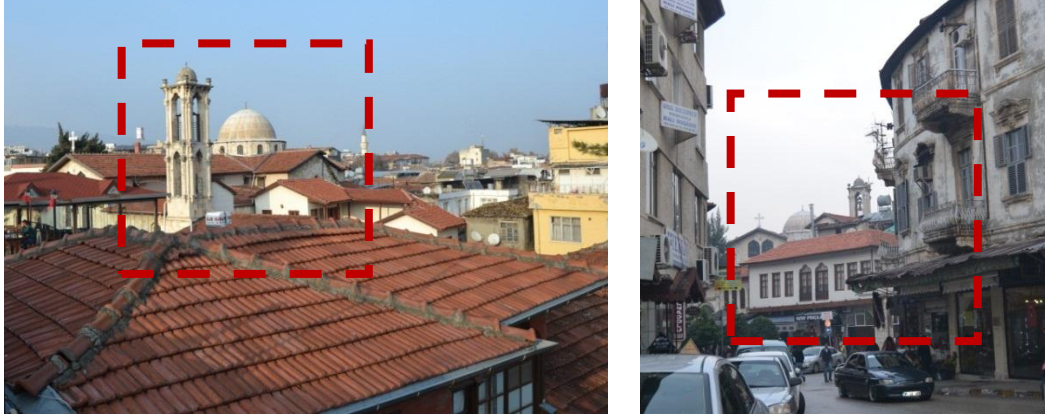

Şekil 3.50 Antakya Ortodoks Kilisesi yerleşim planı

Biçim

Kent Dokusundaki Kütesel Etkisi: Kubbe ve çan kulesi, güneybatıdaki bazı yollardan ve etraftaki kafelerin üst katından görülmekte, burada dini bir işaret ögesi olduğunu

vurgulamaktadır. Çan kulesinin üstündeki haç sembolü ve kubbe güneydeki bazı sokaklardan ve üst kotlardan yapıya bakınca kavranmaktadır. Kent dokusuna uygun olarak etraftaki yapılardan biraz yüksektir. (Şekil 3.51)

Şekil 3.51 Antakya Ortodoks Kilisesinde kubbe ve çan kulesinin kavranabilirliği

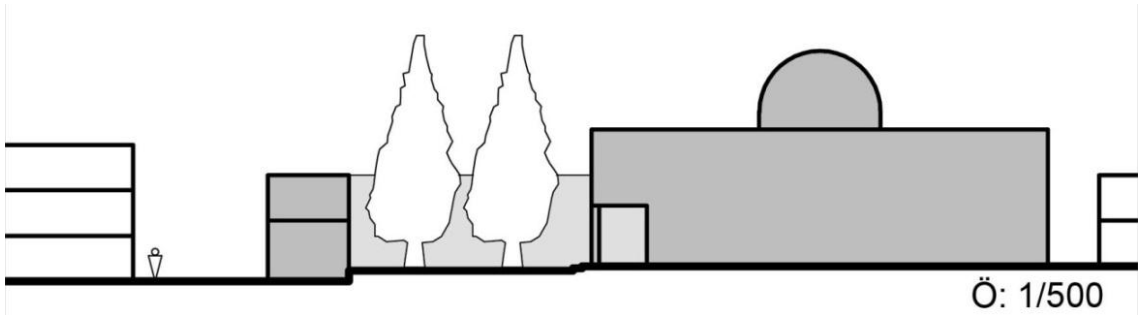
Pencere ve kapılarda kemer biçimleri mevcuttur. Hürriyet caddesindeki ticari dükkânlar da kemerli açıklıklara sahip olduğundan dokuya uygun cepheleri vardır. (Şekil 3.52)

Şekil 3.52 Antakya Ortodoks Kilisesi'ne Hürriyet Caddesi'nden bakış

Boyut

Kilise, yükseklik olarak etraftaki yapı boyutlarına yakındır. Hürriyet Caddesi'nde 2 kat olarak görülmektedir. Sokaktan yürürken kubbe veya çan kulesi görülmez. Sokaktan görülenler kilisenin kemerli ve etrafa göre büyük boyutlu ana giriş kapısı, kapının üstündeki Ortodoks Kilisesi tabelasıdır. (Şekil 3.53)

Şekil 3.53 Antakya Ortodoks Kilisesi Kesiti

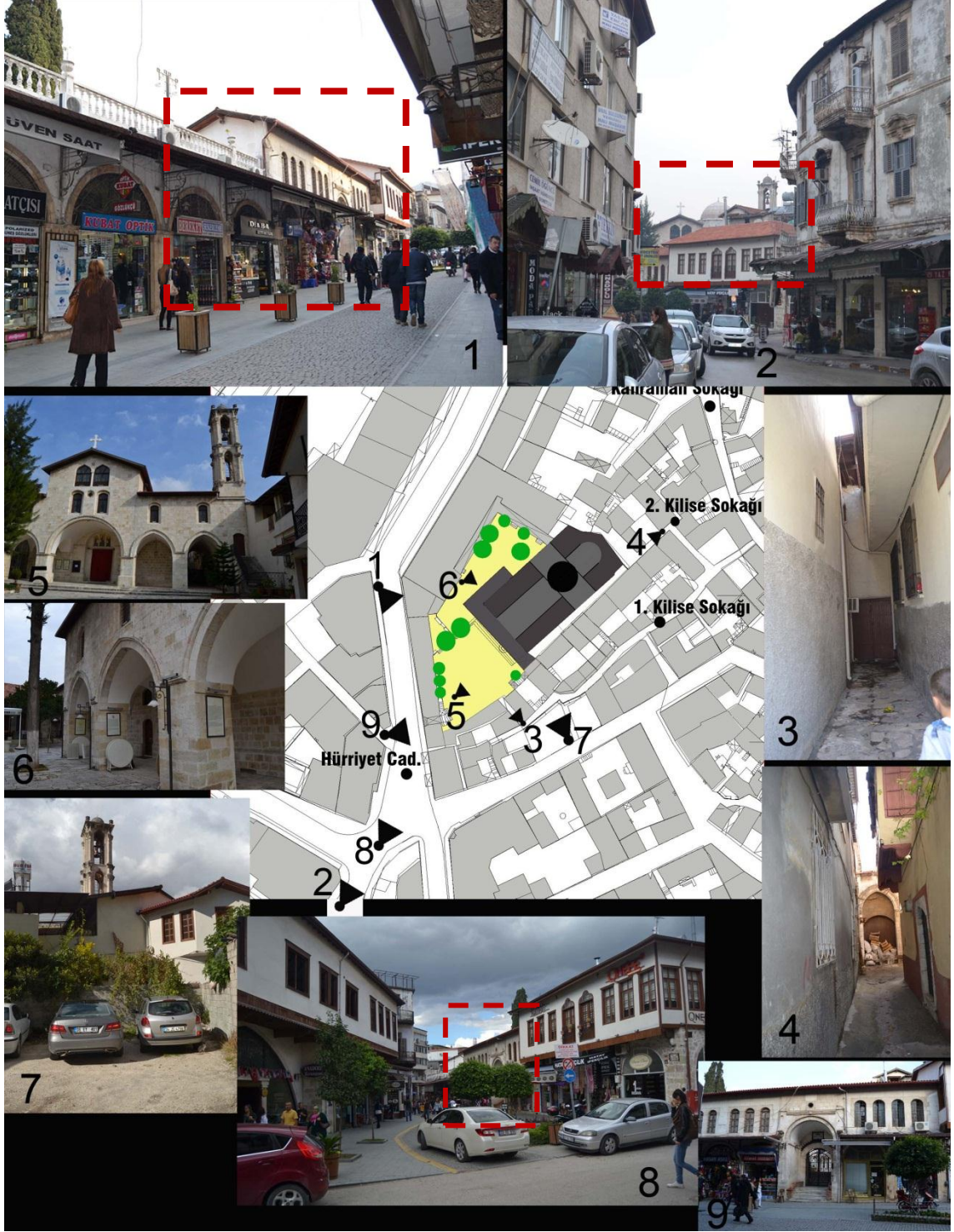
Malzeme

Tüm bina, avlu ve doğu yönünde bulunan çan kulesi kesme taştan yapılmıştır [91]. Renk olarak etraftaki yapılardan farklılaşmamış olup, beyaz ve kahverengi renkleri kullanılmıştır. (Çatı ve pervazlar kahverengi iken, duvarlar ve yer döşemeleri beyaz renklidir.)

Farklı Bakı Noktalarından Kavranabilirlikleri

Şekil 3.54’de Ortodoks Kilisesi’nin vaziyet planından anlaşılabacağı üzere, Kilise’nin 3 girişi bulunmaktadır. Ana giriş Hürriyet Caddesi’ndeki kemerli büyük kapıdan sağlanmaktadır. 1. ve 2. Kilise sokakları, dar sokaklardan oluşup ikincil girişleri oluşturmaktadır. Kilise sokakları diye tabir edilmesinin nedeni, 1. ve 2. Kilise sokaklarından Kilise’nin ikincil girişlerini içerecek kapıların bulunmasıdır. Kilise’nin kapısından girilince 1 metrelik kot farkı ile yukarıya, kilisenin avlusuna çıkılmaktadır. Saray Caddesi’nden (1. ve 8. fotoğraflar) kiliseye bakıldığında kilise çanı ve kubbe görülürken kemerli büyük giriş kapısı buranın önemini vurgulamaktadır. 2. noktadan kiliseye doğru bakılınca kubbe ve çan kulesi ile buranın dini bir işaret ögesi olduğu kavranmaktadır. 7. noktalardan kiliseye doğru bakılınca çan kulesi görülmektedir.

Kilise sokaklarının olması kilisenin bu dokuda güçlü bir işaret ögesi olduğunu kanıtlamaktadır. Fakat 2. Kilise sokağından girildiğinde (4. fotoğraf) geçmişte kullanılan kilise kapısının kapatılmış olduğu fark edilmiştir. Bu durumun orada yaşayanlar ile yapılan görüşmeler sonucu güvenlik ihtiyacından kaynaklandığı anlaşılmıştır. 3. noktadan bakıldığında 1. Kilise sokağı sonunda var olan bir kapı olduğu, bunun da görevliler tarafından izinli açıldığı gözlemlenmiştir. 1. noktadan kiliseye bakıldığında yapının boyut olarak dikkat çektiği söylene de dini kimliği kendini çok belli etmemektedir. 8. noktada ise yapı önündeki çıkma dolayısıyla geride kalmakta ve dini kimliği kavranamamaktadır.

Şekil 3.54 Ortodoks Kilisesi, vaziyet planı ve fotoğraflar

3.4.2.3 Katolik Kilisesi

Tarihçesi

Katolik Kilisesi, 150 yıllık iki Antakya evinin birleştirilmesi ile küçük bir manastıra dönüştürülmüştür [131]. 1846 yılında Kapuçin rahiplerinin aracılığıyla ilk kez

Antakya'ya gelen Katolikler, 1852 yılında padişah Abdülmecid'den izin alarak Katolik Kilisesi'ni kurmuşlardır [132]. Kapuçin rahipleri 90 yıldan fazla bir süre bu kilise de yaşamışlardır. Mersin'den gelen Kapuçin rahiplerinden biri 1973'de burada sabit yaşamaya başlamıştır. 1977'de bu rahip Yahudi Mahallesi'ndeki evine taşınmıştır [125]. Bu eski ev ile sonradan satın alınan komşu ev restore edilmiş ve tipik doğu stilinde manastır oluşturulmuştur. Günümüzün Antakya'daki Katolik Kilisesi ufak bir manastır, Aziz Petrus ve Paulus'un adını taşıyan küçük kilise tam bir yani aile kilisesi, ev kilisesi olarak ifade edilmektedir [132]. Evin en büyük salonu şapele dönüştürülmüş, diğer odalar ise pederlerin özel evleri, toplantı salonları, gençler için eğlence mekânları, misafir odaları olarak düşünülmüştür. Son yıllarda çekirdek merkeze üç-dört tane daha ev eklenmiştir. Bu evlerde birkaçı fakir Hristiyan olmak üzere 20 Hristiyan yaşamaktadır [125].

Restorasyon işleri 1989-1991 yılları arasında devam etmiştir [132].

Kavranabilirlik

Konum

Kent Dokusunda Yeri: Kurtuluş Caddesi ile Asi Nehri arasında, Kurtuluş Caddesi'ne yakın olarak, kentin güneybatısında konumlanmıştır. Etrafında konut dokusu vardır. Çevredeki avlulu dokuya uyumludur. Avlunun içerisinde meyve ağaçları bulunmaktadır. Eski bir konaktan bozma olduğundan dolayı planda boyut olarak çevre yapılardan ayırt edilmemektedir.

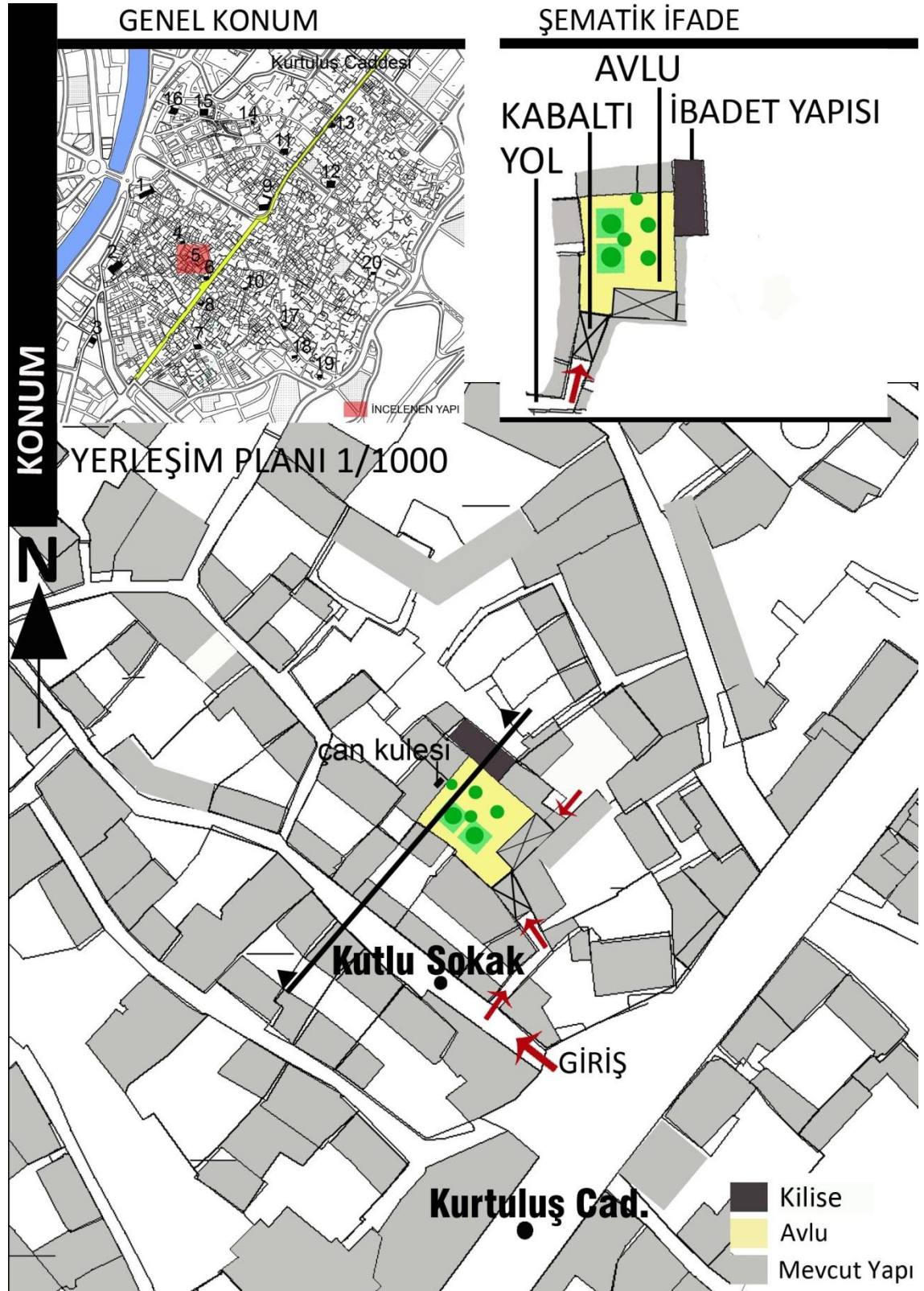
Yönelimi: Kuzeybatı-güneydoğu yönünde yerleşmiştir. Doğu kısmında ikonaların olduğu ibadet alanı nişle ayrılrsa da bu mekân dış cephede belli olmamaktadır.

Yerleşimi: Dörtgen bir yapıdadır. Kent içindeki diğer yapılara plan olarak benzemektedir. Açılı veya üst kotta yerleşmemiştir.

Erişilebilirliği/Girişleri: Kurtuluş Caddesi'ne yakın olan Kutlu Sokak'tan (arabayla giremeyecek kadar dar bir sokak) bir girişi vardır. İkincil giriş kontrollü ve kilise görevlilerinin girebileceği bir giriştir.

Sokakla İlişkisi: Kurtuluş Caddesi'nin genişlediği noktadan, Sarımiye Camisi'nin önünden geçilip dar ve kıvrılan sokaklar boyunca yürünerek Katolik Kilisesi'ne ulaşılmaktadır. Dolayısıyla Kurtuluş Caddesi'nden kavranamamaktadır. Ulaşılan kabaltı

yapısındaki kemerli bir kapıdan kilisenin ağaç ve yeşilliklerle kaplı taş avlusuna geçilmektedir. Buradan ibadet yapısına ulaşılmaktadır. (Şekil 3.55)

Şekil 3.55 Antakya Katolik Kilisesi yerleşim planı

Biçim

Kentteki Kütlesel Etkisi: Katolik Kilisesi, göz hizasından yürüyünce kavranamamaktadır. Eski Antakya ev dokusundan farklı değildir. Biçim olarak çıkmaz bir sokaktan ulaşılmakta, eski konaktan bozma olduğu için etrafındaki yapılardan farklılaşmamaktadır. Kentte kütlesel olarak bir farklılığı yoktur.

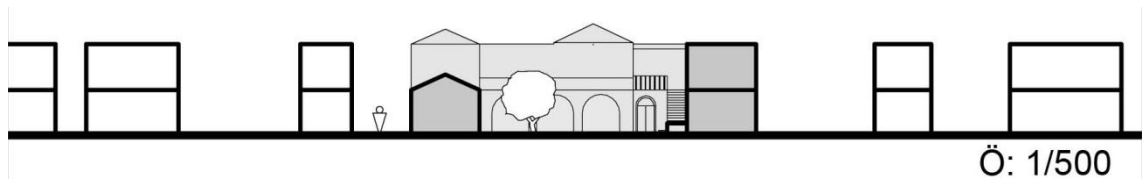
Şekil 3.56’ da Katolik Kilisesi’nin avlusundaki merdivenle terasına çıkılınca Kilise çanı Sarımiye Cami minaresi ile birlikte kavranamamaktadır. Bu fotoğraf Antakya’nın dinlerin odağı olduğunu fiziki mekânda da kanıtlamaktadır.

Şekil 3.56 Antakya Katolik Kilisesinden fotoğraflar.

Boyut

Boyut olarak çevredeki konut dokusuna benzemektedir. Asıl ibadet yapısı tek katlıdır fakat avlu içine geçmeden bu durum kavranamamaktadır. Sokaktan yapı ibadet yapısı olarak görülmemektedir. (Şekil 3.57)

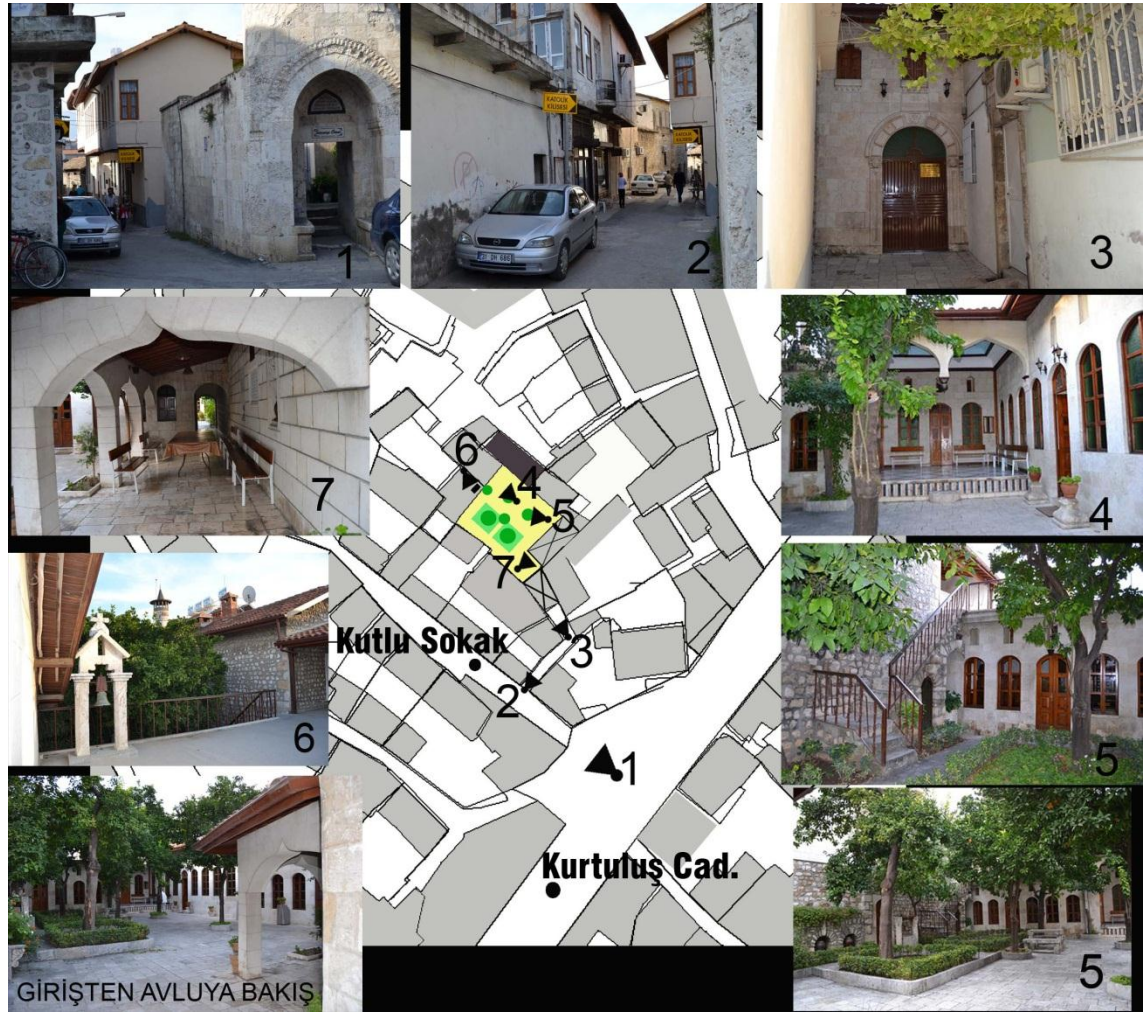
Şekil 3.57 Antakya Katolik Kilisesi Kesiti

Malzeme

Kilisenin malzemesi kesme taştır. Duvarlar kesme taş renginde olup beyazdır, çatı ve pervaz ise kahverengi rengindedir.

Farklı Bakı Noktalarından Kavranabilirlik

Şekil 3.58’de, Kurtuluş Caddesi’nden Kutlu Sokak’a bakıldığında kilise ile ilgili herhangi bir sembol, mimari biçim görülmemektedir. Duvarlara asılan işaretler ile burada bir kilisenin olduğu fark edilmektedir. (1. ve 2. fotoğraflar) Bu durumun nedeni Katolik Kilisesi’nin görülüp fark edilememesi ve çan kulesinin gözükmemesi yani yapının kendini saklamasıdır. Dar sokaklardan girildikten sonra üzerinde haç sembolü ile kemerli kilise kapısı görülmektedir. Kabaltıdan kilise avlusuna geçilmektedir. (3 no’lu fotoğraf) Meyve ağaçları ve peyzaj öğeleri avluyu süslemiştir. (4 ve 5 no’lu fotoğraflar) Kuzeybatıdaki merdivenle çan kulesinin olduğu terasa çıkılmaktadır. (fotoğraf 5) Teras’ tan kilise sembolü olan çan kulesi ve cami sembolü olan minare aynı karede görülmekte ve dini sembollerin; insanlar gibi yan yana dizildiği, farklı inançların fiziki mekâna yansıdığı kavranmaktadır. (Fotoğraf 6)

Şekil 3.58 Antakya Katolik Kilisesi; vaziyet planı ve görünüşler

3.4.2.4 Protestan Kilisesi

Tarihçesi

Fransızlar Dönemi'nde elçilik ve Fransız Bankası olarak kullanılmış, 2000 yılında Güney Kore Kwong Lim Metodist Kilisesi tarafından tanınmıştır [133]. Antakya'da Protestan bulunmamaktadır. Protestan Kilisesi Kore'den ve dışardan gelen yabancıların ibadet ettiği bir kilisedir [128]. Protestan Kilisesi, ibadet amaçlı yapılan bir yapı değildir. Günümüzde Antakya'da ibadet işlevini yerine getirdiğinden dolayı incelenmiştir.

Kavranabilirlik

Konum

Kent Dokusunda Yeri: Kentsel-tarihi sit alanının güneybatısında yer almaktadır. Bu bölgede yapılar, geleneksel dokudaki yapılardan daha fazla yer kaplamaktadırlar. Planına bakılınca çevresindeki yapılara büyüklük olarak yakındır. Geleneksel dokuya uygun olarak avlulu yapıdadır. Avlusunda yeşil doku bulunmaktadır. Etraftaki yapılar konut, konut+ticaret ve ticaret işlevlidir.

Kilise'nin batı tarafında Antakya Belediyesi'ne ait bir yapı ve önünde boş alan bulunmaktadır. Buradaki boş alan otopark olarak kullanıldığından, yapının önünden girip çıkan arabalar, kilise kavranabilirliğini azaltmaktadır.

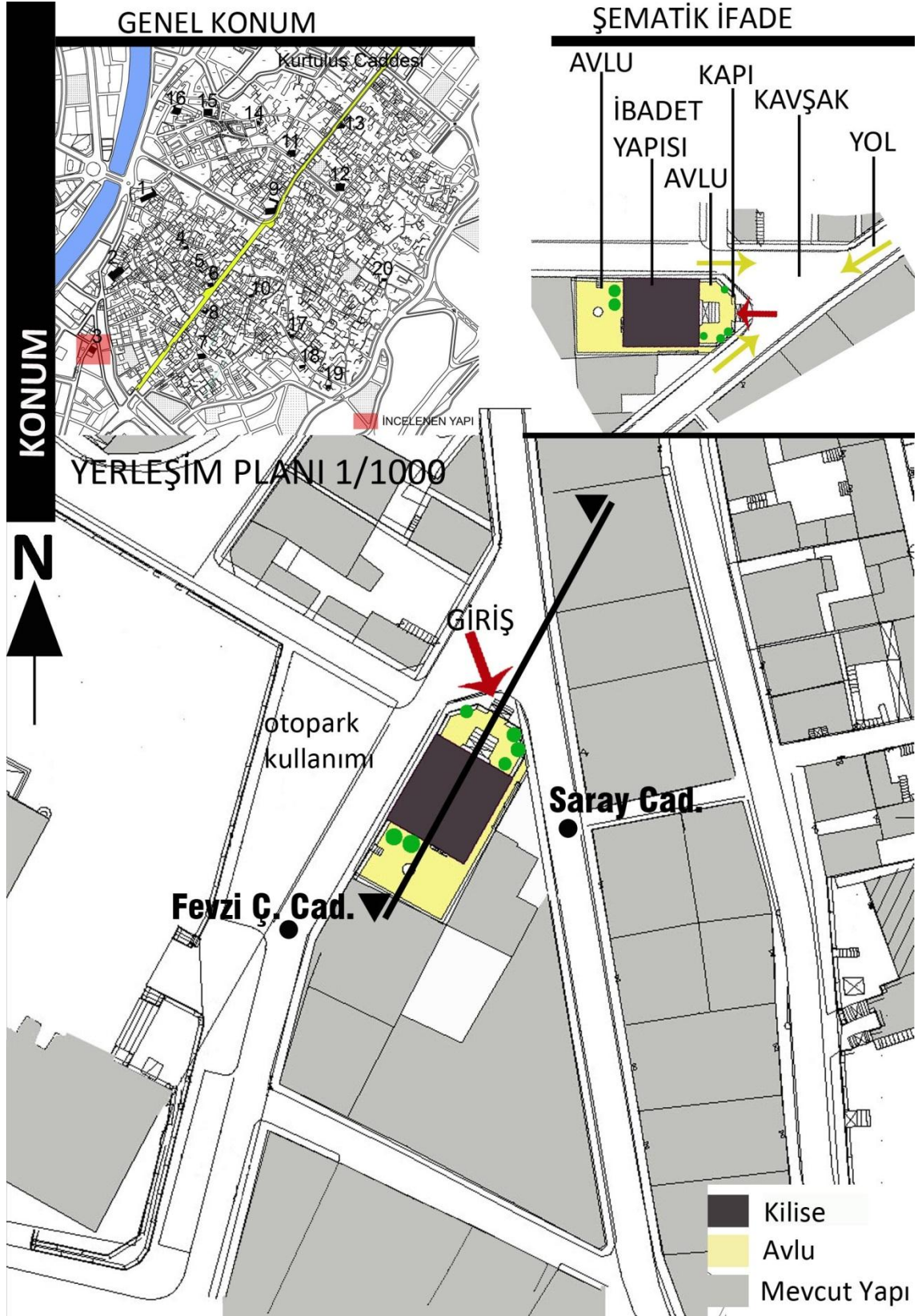
Yönelimi: Çevre yapılara göre boşluğu tanımlayacak şekilde açılı olarak kuzeydoğu-güneybatı yönünde yerleşmiştir. Girişi kuzeydoğu olmak üzere güneybatı 'ya doğru yönelmektedir.

Yerleşimi: Kilisenin, duvarlarla değil de korkuluklarla çevrenmesi görsel olarak kilisenin avlusunun görülebilirliğini artırmaktadır. Kapıdan girdikten sonra küçük bir avluya varılmakta, buradan da yine basamakla yükseltilecek asıl ibadet mekânına girilmektedir. Dörtgen yapıdadır.

Erişilebilirliği/Girişleri: Saray Caddesi'nden olmak üzere bir girişi bulunmaktadır. Giriş noktası kavranmaktadır.

Sokakla İlişkisi: Saray Caddesi'nden (kuzeyden) gelen yol kilisenin önünde genişlemektedir. Kilise iki yol ayrımında bir kavşak noktasında yolu sınırlayan bir işlev görmektedir. Sokak'tan üç basamakla yükseltilmiş zemin, kilise avlusuna girişi hazırlamaktadır. Küçük bir ön avlusu, geniş bir arka avlusu bulunmaktadır. Avludan

yükseltilmiş ikinci bir zeminle yapının anıtsallığı (önceden elçilik binası olmasından dolayı) vurgulanmaktadır. (Şekil 3.59)

Şekil 3.59 Antakya Protestan Kilisesi yerleşim planı

Biçim

Kentteki Kütlesel Etkisi: Kuzeyde Saray Caddesi'nden yürüyünce düşeydeki kütle etkisi ile hemen kavranmaktadır. Kot farkı ile yükseltildiğinden ve kat yüksekliği fazla olduğundan dolayı, 2 katlı olup 3 kat görünümündedir.

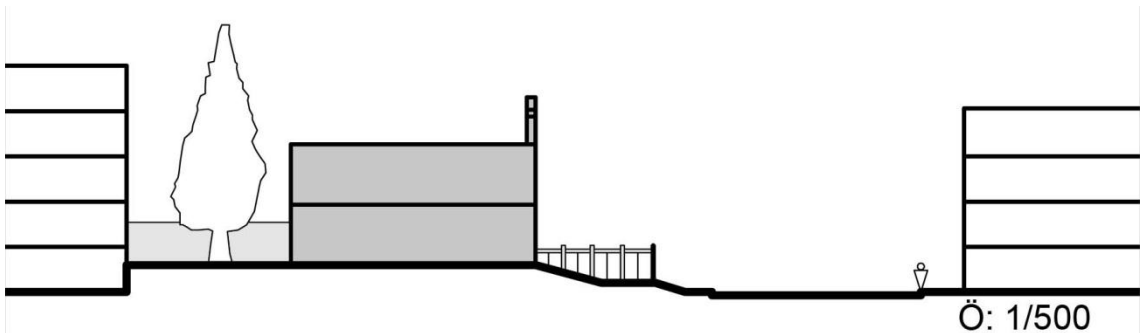
Kilisenin girişi ön cephesindeki çıkma ve kemerli büyük kapısı ile vurgulanmaktadır. Biçimsel olarak ibadet yapısı olduğunu belirten bir özellik bulunmamaktadır. Çevresindeki yapı cephelerine göre daha büyük açıklıkları bulunduğu dikkat çekmektedir. Giriş cephesinin en üst noktasında haç sembolü bulunmaktadır. Bu yapının kilise olduğunu belirten nesne haç sembolüdür. (Şekil 3.60)

Şekil 3.60 Antakya Protestan Kilisesi Cephesi

Boyut

Çevredeki 4-5 katlı yapılara göre Protestan kilisesi 2 katlı bir yapıdır. Kat yüksekliği fazla olduğundan 3 kat görünümünde olup, anıtsal bir etki uyandırmakta ve Saray Caddesi'nden boyut olarak kavranmaktadır. (Şekil 3.61)

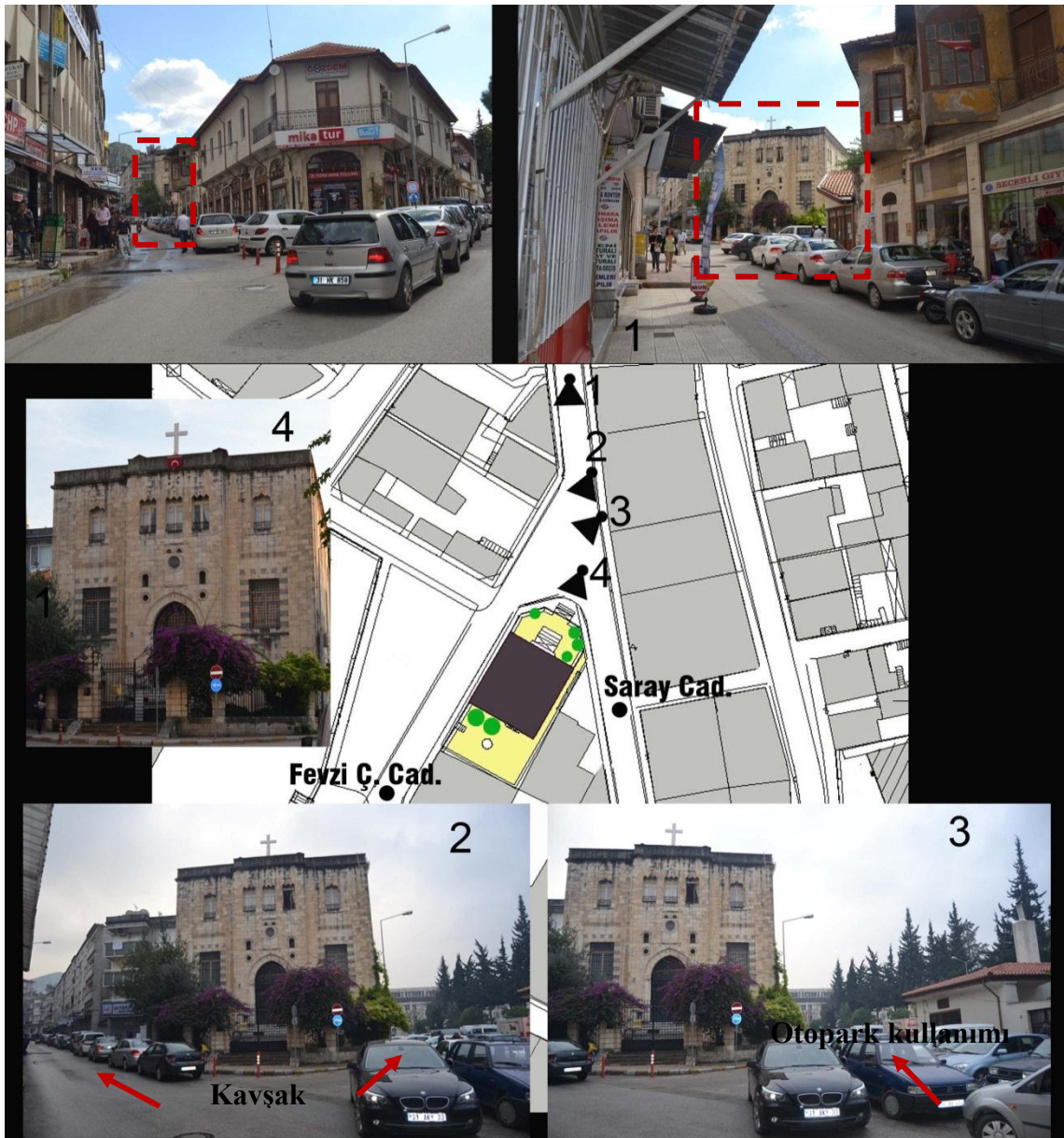
Şekil 3.61 Antakya Protestan Kilisesi Kesiti

Malzeme

Protestan Kilisesi, sarı küfeki taşından yapılmıştır. Sarı rengi ile çevredeki dokulardan ayrılıp dikkat çekmektedir.

Farklı Bakı Noktalarından Kavranabilirliği

Protestan Kilisesi, Şekil 3.62’de Saray Caddesi’nin ilerisinden (3’ün arka noktasından bakış) bakıldığında boyut olarak çevre yapılarla uyumlu olduğu için pek kavranamamaktadır. Saray Caddesi’nden bakıldığında (3. fotoğraf) haç sembolü ve açılı yerleşimi ile bu yapının kilise olduğu belli olmaktadır. Kilise’nin önünde yolun genişlemesi ve kavşağa dönüşmesi ile ibadet yapısı bir işaret ögesi olarak daha çok vurgulamaktadır. (2. fotoğraf) Kilise’nin önünde durup kiliseye bakınca batıdaki otopark alanı araç girişi-çıkışı ile kilisenin görülebilirliğini azaltmaktadır. Özetle Şekil 3.58’de görüldüğü gibi Protestan Kilisesi kavranabilirliği yüksek bir yapıdır.

Şekil 3.62 Antakya Protestan Kilisesi; vaziyet planı ve görüşler

3.4.3 Antakya’da Müslümanlık

Günümüzde Antakya’da Müslümanların nüfusu Hristiyan ve Yahudi nüfusuna göre fazladır. Antakya’da kent dokusuna hâkim ibadet yapısı ise Müslümanların çoğunlukta yaşamasından dolayı camilerdir. Müslümanlar Antakya’nın her kesiminde yaşamaktadır.

Antakya’da Camiler

Farklı ibadet yapılarının bir arada yer almasından dolayı çalışma alanı olarak seçilen Antakya’nın güneybatı bölgesinden üç mahalle camisi, iki kent camisi incelenmiştir. Mahalle camilerinden; Affan Camisi, Nakip Camisi, Sarımiye Camisi, kent camilerinden; Ulu Cami ve Habibi Neccar Camisi inceleme kapsamına alınmıştır. Ulu Cami ve Habibi Neccar Camisi kent dokusunda herkes tarafından bilinen, adres sormada referans alınan büyük ölçekli camilerdir ve incelenmeyen diğer kent camileri hakkında ipuçları vermesi düşünülmektedir ve o nedenle incelenmiştir. Daha küçük ölçekli mahalle camileri (Affan, Nakip, Sarımiye) ise kilise ve sinagoglara yakın bölgelerden seçilen, diğer mahalle camilerinin özelliklerini yansıtan camiler olduğundan inceleme kapsamına alınmıştır.

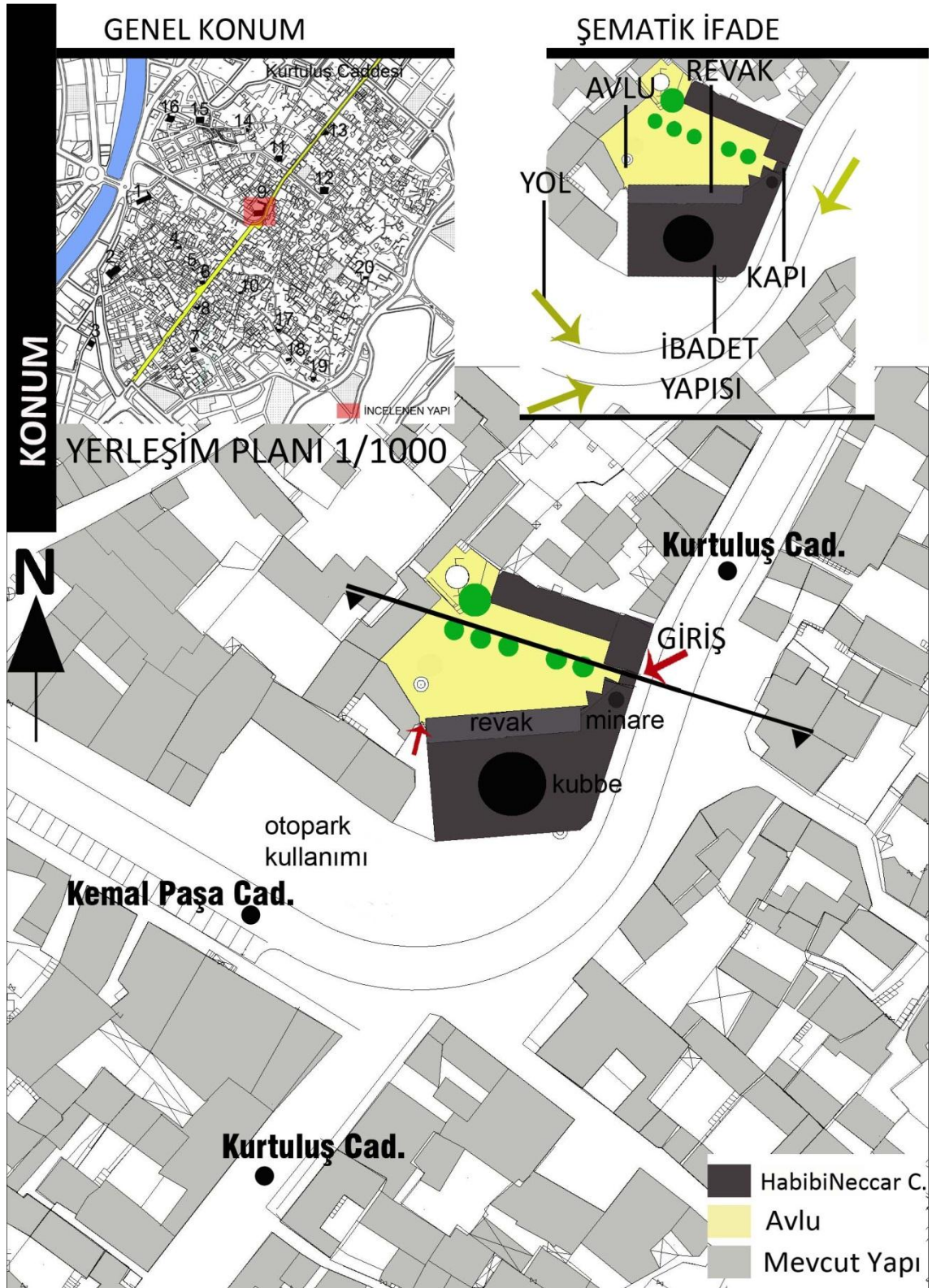
3.4.3.1 Habibi Neccar Camisi

Tarihçesi

Antakya, Müslümanlar tarafından 636 yılında fethedildiği dönemde, fethin simgesi olarak, Habib-i Neccar³¹ ve İsa’nın iki havarisinin mezarının bulunduğu yerde, bir cami inşa edilmiştir [134]. Hem Antakya hem de Anadolu’da yapılan bu ilk caminin bugünkü Habibi Neccar Camisi’nin yerinde olabileceği düşünülmektedir [103]. Habibi Neccar Camisi, Anadolu’da bilinen ilk cami yapısıdır.

Habibi Neccar Camisi; geçmişte bir Roma tapınağı olup, Hristiyanlık yayılışından sonra kiliseye, Müslümanların kenti alışından sonra da camiye dönüştürülmüştür. 1268 yılında

³¹ Antakya’ya gelen İsa’nın Havarileri kentin girişinde koyunlarını otlatan marangoz Habibi Neccar ile karşılaşır. (Neccar, marangoz demektir) Neccar, yatalak oğlunun elçiler tarafından iyileştirilmesi üzerine İsa’nın getirdiği dine iman eder. Ancak Antakyalılar elçileri hoş karşılamaz ve onları hapse atarlar. İsa’nın elçileri de, Habib-i Neccar da işkence altında şehit olurlar. Mezarları, Habibi Neccar Camisi’nde bulunur.

Şekil 3.63 Antakya Habibi Neccar Camisi yerleşim planı

Biçim

Kentteki kütleli Etkisi: Habibi Neccar Camisi, kubbesi ile etraftaki dikdörtgen yapılardan ayrılmaktadır. Habibi Neccar Camisi mihrap önünde tek büyük bir kubbe ve

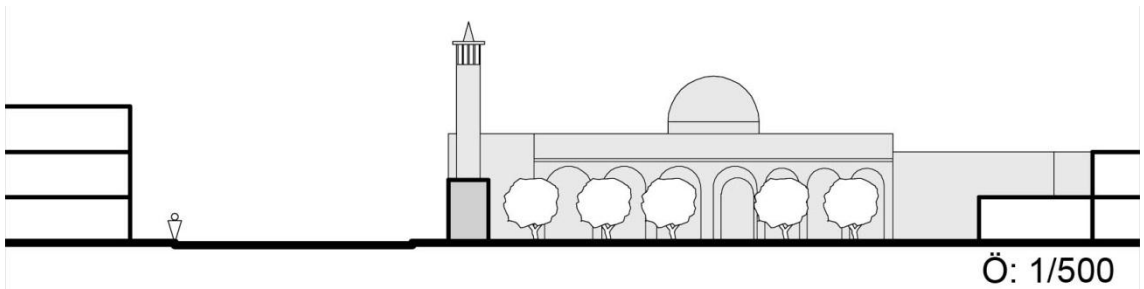
iki yanında haç tonozlarla örtülü enine dikdörtgen planlı yapıdadır [99]. Minarenin ince ve uzun biçimi ise caminin kavranabilirliğini artırmaktadır. Kurtuluş Caddesi'ne bakan doğu yönünde dikdörtgen kaideli, poligonal gövdeli, ahşap şerefeli ve pabuçlu bir minaresi bulunmaktadır. 1285 yılı yapımı olan bu anıtsal minarenin alt kısmı şark, üst kısmı barok sistemindedir [127]. Taç kapısı ve yuvarlak kemerli cepheleri ile çevre dokudaki cephelerden farklıdır ve dikkat çekmektedir. (Şekil 3.64)

Şekil 3.64 Kurtuluş Caddesi'nden Habibi Neccar Camisine bakış

Boyut

Habibi Neccar Camisi, çevredeki 3-4 katlı yapılara yükseklik olarak uygundur. Yapı 2 katlıdır. Boyutsal olarak sokaktan kavranmaktadır. (Şekil 3.65)

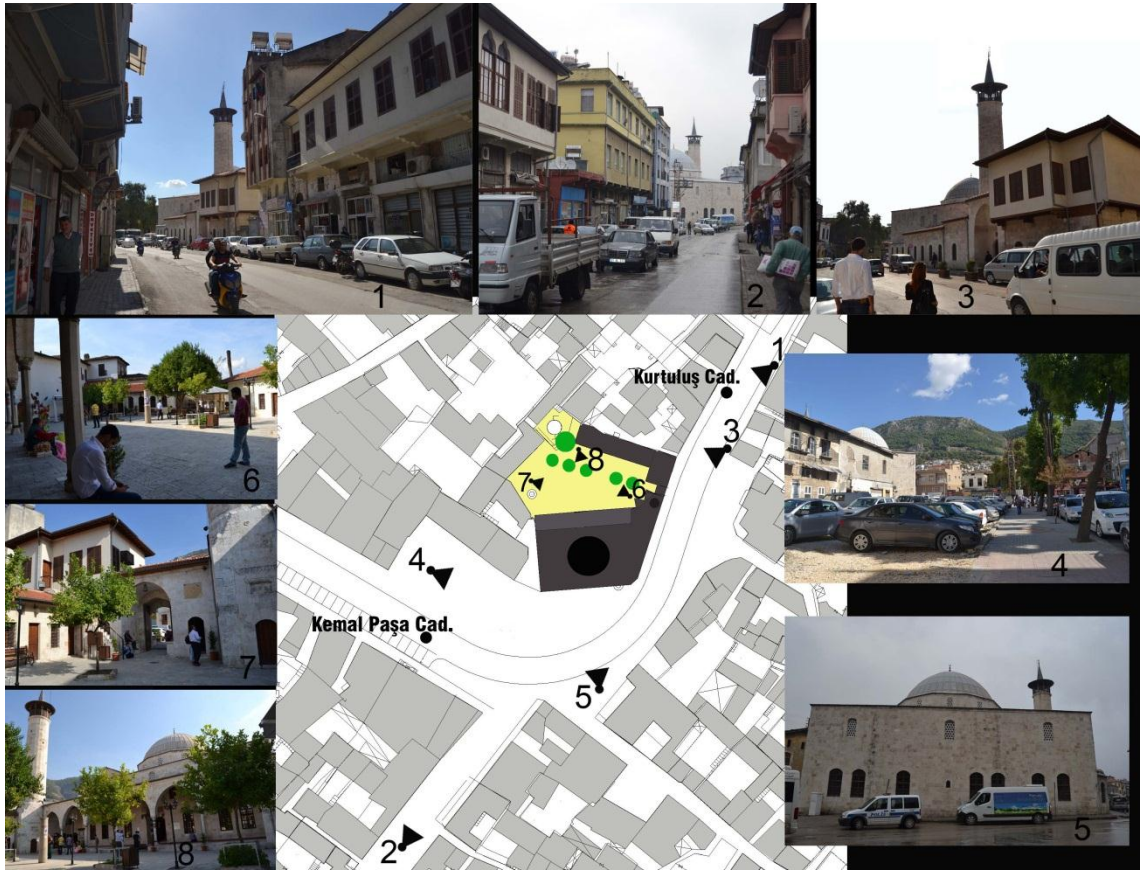
Şekil 3.65 Antakya Habibi Neccar Camisi Kesiti

Malzeme

Avlu kesme taş kaplıdır. Duvarlar kesme taş renginde olup, beyazdır. Pervaz, çatı, minare şerefesi ve külahı ahşap malzemedendir, kahverengidir.

Farklı Bakı Noktalarından Kavranabilirliği

Şekil 3.66'ya bakılacak olursa Kurtuluş Caddesi'nin kuzeydoğusundan (1. fotoğraf) caminin minaresi, buradan güneybatıya doğru yürüdükçe (3. fotoğraf) caminin hem minaresi hem kubbesi kavranmaktadır. Kurtuluş Caddesi'nin güneybatısından kuzeye doğru bakılınca (2. fotoğraf) yola taşma yapması, kubbe ve minaresi ile çevreden biçimsel farklılaşması cami yapısının kavranabilirliğini artırmaktadır. Kemalpaşa Caddesi'nden camiye doğru bakılınca (4. fotoğraf) kubbe gözükse de yanında park eden araçların, caminin görünebilirliğini azalttığı fark edilmektedir. Habibi Neccar Camisi avlusunda meyve ağaçları yeşil dokuyu oluşturmaktadır. (6. ve 7. fotoğraflar) Avlu içerisinde revaklı alanı ile gölgelik alan oluşturmaktadır. (8. fotoğraf)

Şekil 3.66 Antakya Habibi Neccar Camisi; vaziyet planı ve görünüşler

3.4.3.2 Ulu Camii

Tarihçesi

Memlük Dönemi eseridir. Osmanlı Dönemi'nde onarımlar geçiren caminin minaresi Osmanlı tipi şerefelidir [127]. Antakya camilerinin içinde eski ve en büyüğü olan Ulu

camii, genel olarak Selçuklu tarzını yansıtmaktadır [135]. Camii, 1704 ve 1874 yıllarında onarım görmüştür [135].

Kavranabilirlik

Konum

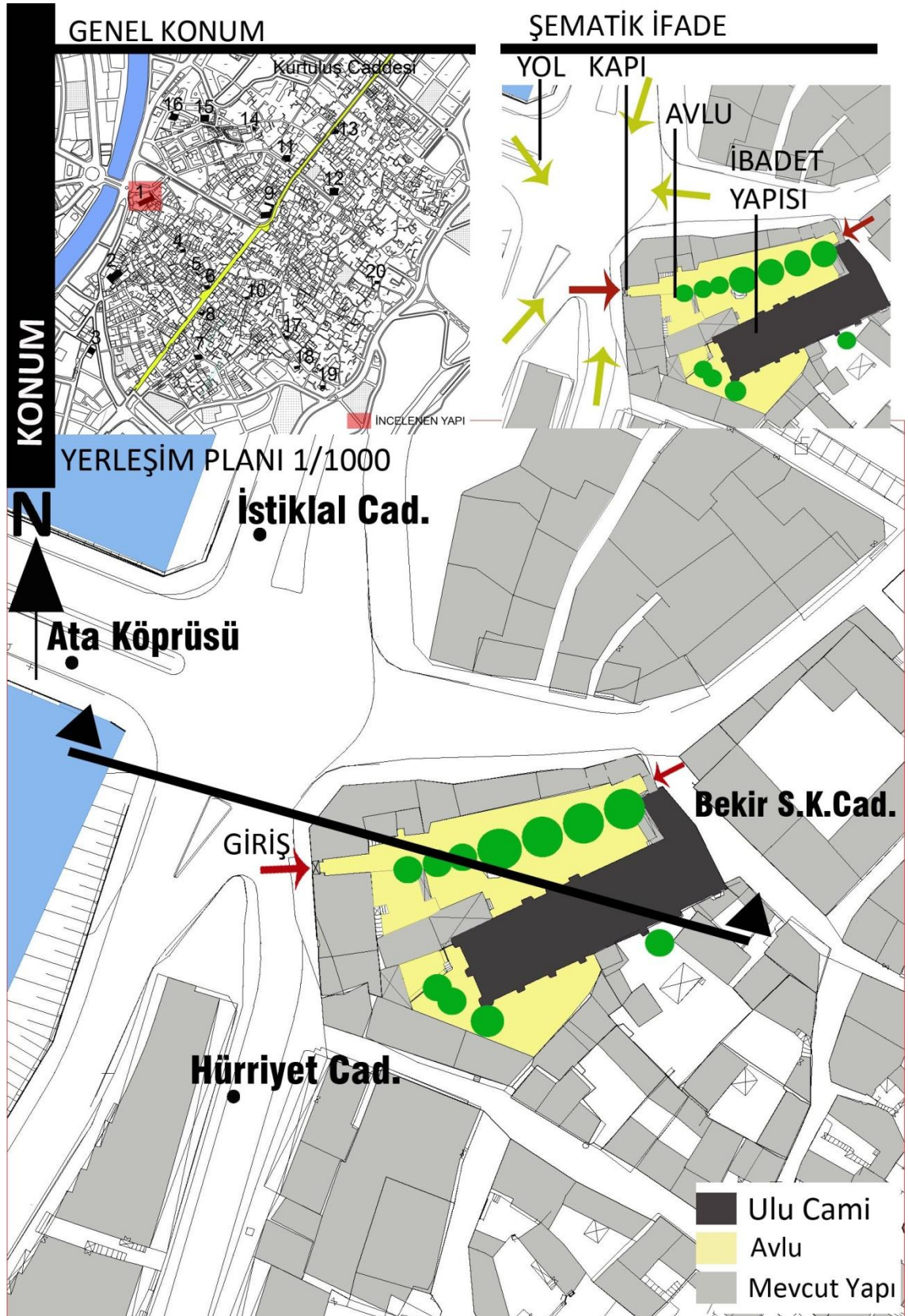
Kent Dokusundaki Yeri: Ulu Camii Asi Nehri'ne yakın konumlanmıştır. Yeni Antakya ile Eski Antakya'yı birbirine bağlayan Ata Köprüsü'nün doğusunda yer almaktadır. Ulu Camii, önündeki meydanı ile kente giriş noktasında önemli bir işaret öğesidir. Her noktadan kavranmaktadır. Kente giriş noktasında böyle bir dini yapı sembolü görmek Antakya'nın kent kimliğinde dini yapıların önemini vurgulamaktadır. Avlulu yapısı ile Antakya'nın geleneksel kent dokusuna uyumludur. Avlusunda yeşil doku bulunmaktadır. Planda geniş yer kaplamaktadır. Ulu caminin kuzey tarafında çarşı bulunmaktadır. Camii-çarşı birlikteliği görülmektedir.

Yönelimi: Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir yapıdır. Avlunun güneybatı tarafında medrese odaları vardır [127]. Ana ibadet yapısı açılı yerleşmiş olsa da avluyu çeviren duvarlar ve yapılar yapı adasının formuna uymuştur. Sokaktan ibadet yapısına bakıldığında yapının açılı konumlandığı kavranmamaktadır.

Yerleşimi: Dörtgen planı olan bir yapıdır.

Girişleri/Erişilebilirliği: Doğu ve batı olmak üzere iki girişi bulunmaktadır. Batı girişi ana giriştir. Güneydeki Hürriyet Caddesi yaya yoludur. Bu caddeden taşıt geçmediğinden dolayı güney yönden ibadet yapısına gelenlerin erişimi kolay olmaktadır. Doğudaki giriş ise daha çok çarşıdan gelenler tarafından kullanılmaktadır.

Sokakla İlişkisi: Yolların buluştuğu meydanda, meydanı sınırlayan bir işaret öğesidir. Bu meydan diğer yollardan gelen taşıt trafiği ile kavşak gibi kullanıldığından ibadet yapısının kavranmasını azaltmaktadır. Batıdaki kemerli bir taç kapıdan avluya, buradan da ibadet yapısına girilmektedir. (Şekil 3.67)

Şekil 3.67 Antakya Ulu Cami yerleşim planı

Biçim

Kentteki Kütlesel Etkisi: Cami kiremit çatı ile kaplıdır. Kubbesi bulunmaz. Kentte girer girmez minaresi ile kavranmakta ve burada bir cami yapısının bulunduğunu vurgulamaktadır. Avlunun köşesinde bulunan minaresi, kare kaideli, yuvarlak gövdeli, Osmanlı tipi şerefelidir. Kapısında bir kitabesi mevcuttur [127]. Minare sivri külahlıdır ve yüksektir.

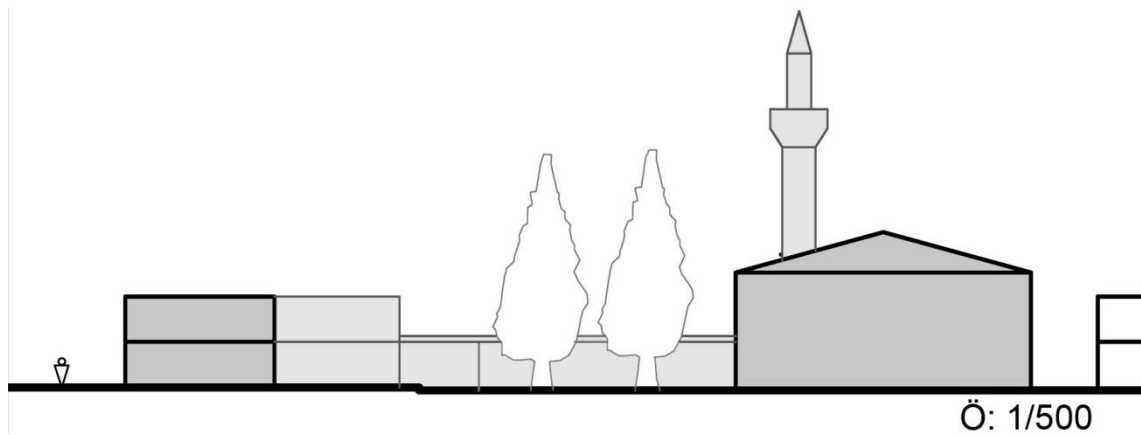
Çevresindeki iki katlı ticari birimler arasında yüksek olan taç kapısı, yuvarlak kemeri ile batıdaki girişi vurgulamaktadır. Doğudaki kapı sade ve gösterişsizdir. Ulu Cami ve avlusu Hürriyet Caddesi'nden bakıldığında duvar olduğundan dolayı kavranmamaktadır. (Şekil 3.68) Taç kapı ve minaresi sayesinde kavranan bir ibadet yapısıdır.

Şekil 3.68 Asi Nehri'nin batısından Ulucami'ye bakış

Boyut

Ulu Cami 2 katlı bir yapıdır. Sokaktan yürüyünce avlu duvarlarında sıralanmış dükkânlar kavranır yani avlunun içi fark edilmemektedir. Ulu Cami minaresi sayesinde her noktadan görülen ve kavranabilen bir ibadet yapısıdır. (Şekil 3.69)

Şekil 3.69 Antakya Ulu Cami Kesiti

Malzeme

Cami, kesme taş döşenmiştir. Duvarların rengi kesme taş rengi olan beyazdır. Pervaz ve çatılar ahşap malzemeden olup, kahverengidir.

Farklı Bakı Noktalarından Kavranabilirliği

Şekil 3.70’de Ulu Cami; hemen hemen her noktadan minaresi sayesinde fark edilmektedir. Minaresi boyut olarak çevredeki yapılarına göre yüksektir. Köprünün ilerisindeki noktadan bile minaresi kavranmakta, ibadet yapısının varlığını kanıtlamaktadır. Hürriyet Caddesi’nden (1. fotoğraf), Ata Köprüsü’nden (2. fotoğraf), İstiklal Caddesi’nden (5. fotoğraf) taç kapısı ve minaresi ile ibadet yapısı kavranmaktadır. Avlu duvarı boyunca ticari birimlerin olması ibadet yapısının etkisini göz hizasında azaltmakta, avludaki aktivitelerin dışardan görülmesine engel olmaktadır. Caminin karşısında durup, camiye doğru bakınca (4. fotoğraf) önündeki park alanı ile boşluğu sınırladığı görülmektedir.

Şekil 3.70 Antakya Ulu Cami ve bakış noktalarından fotoğraflar

3.4.3.3 Sarımiye Camii

Tarihçesi

Yapım tarihi tam olarak bilinmese de avludaki yazıta göre 1719 yılında Sarımelî Halil Paşa tarafından onarımı yaptırılmıştır. Süveyka, Sermaye Cami olarak da adlandırılmaktadır.

Sarımiye Camisi içinde 1930'lu yıllara kadar öğretim hizmetini sürdüren Sarımiye medresesi bulunmuştur. Kurtuluş Caddesi genişletilince (1933-34) Sarımiye Medresesi

yıkılıp yerine beş tane dükkân yapılmıştır [127]. Caminin avlusunda imam odaları ve dıştaki merdivenle ulaşılan eski medrese bulunmaktadır. Sarımiye Camisi'nin 2003 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restorasyonu tamamlanmıştır.

Kavranabilirlik

Konum

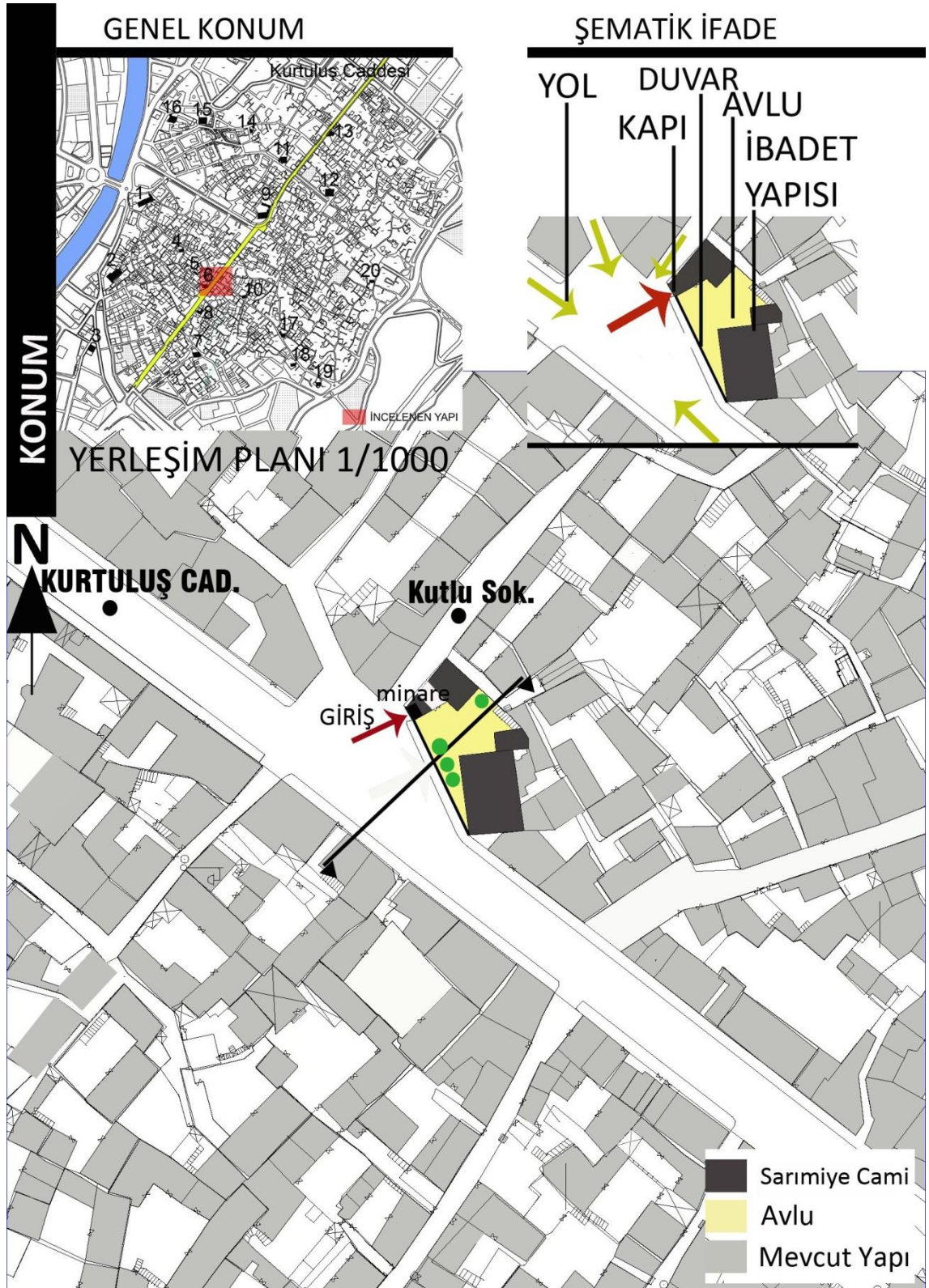
Kent Dokusunda Yeri: Tarihi-kentsel sit alanının merkezinde, Kurtuluş Caddesine cephesi olan bir ibadet yapısıdır. Kurtuluş Caddesi boyunca ticari birimler varken, daha iç kısımlarda konut işlevi bulunmaktadır. Avlulu yapısı ile Antakya kent dokusuna uyumludur. Ulu Cami'ye göre küçük olan avlusunda meyve ağaçları bulunmaktadır. Planda büyüklük olarak çevre dokuya uyumludur.

Yönelimi: İbadet yapısı kuzey-güney doğrultusunda yerleşmiştir. Diğer yapılara göre yola taşma yapmıştır. Caminin önündeki yol genişlemiştir.

Yerleşimi: Dörtgen bir yapıdadır.

Erişilebilirliği/Girişleri: Kurtuluş Caddesi'nden, cami minaresinin altından taç kapılı bir girişi bulunmaktadır.

Sokakla İlişkisi: Yolun genişlemesi, Sarımiye Camisi'nin kavranabilirliğini artırmaktadır. Ayrıca cami sokağa açılı yerleşmiş ve kendini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Dönemi kalın ve geniş minaresinin altındaki taç kapıdan avluya, avludan ibadet yapısına girilmektedir. Görsel olarak ibadet yapısının avlusu geçirgen olduğundan sokaktan kavranabilirliği yüksek bir işaret ögesidir. (Şekil 3.71)

Şekil 3.71 Antakya Sarımiye Camisi

Biçim

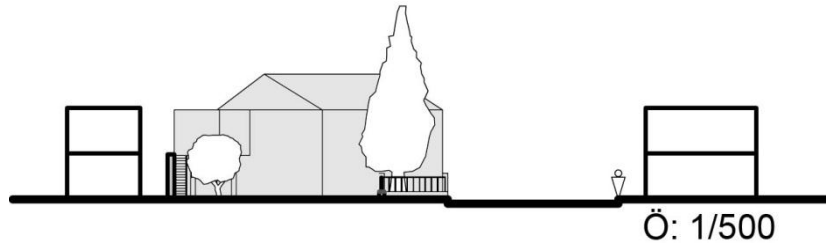
Kentteki kütleli Etkisi: Sarımiye Camisi minaresi ile sokaktan kavranan bir ibadet yapısıdır. Kütleli olarak bir tek minaresi bu yapının ibadet yapısı olduğunu vurgulamaktadır. Kurtuluş Caddesi üzerinde minaresi her noktadan kavranmaktadır. Minaresi kalın gövdelidir ve Osmanlı Dönemi eseridir. (Şekil 3.72) Ayrıca sokaktan yürürken cami avlusunun etrafı kalın duvarlarla çevrili olmadığından avludaki yeşil doku sokaktan yürüyünce kavranmaktadır.

Şekil 3.72 Kurtuluş Caddesinden Sarımiye Camisi'ne bakış

Boyut

2 katlı bir yapıdır ve çevreye uyumludur. Anıtsal bir yapı değildir. Minaresinin yüksekliği ile kavranmaktadır. (Şekil 3.73)

Şekil 3.73 Antakya Sarımiye Camisi Kesiti

Malzeme

Kesme taştan yapılmış olup geleneksel Antakya yöresine uygundur. Minare şerefesi ve pervazlar, çatı ahşap malzemeden kahverengi renkte iken duvarlar beyaz renktedir.

Farklı Bakı Noktalarından Kavranabilirliği

Şekil 3.74'e bakıldığında; Sarımiye Camisi, Kurtuluş Caddesi'nin kuzeyinden (1. ve 2. fotoğraflar) ile güneyinden (3. ve 4. fotoğraflar) minaresinin yüksekliği sayesinde kavranmaktadır. İbadet yapısının önündeki yol genişlemiştir ve burada araçların park etmesinden dolayı ibadet yapısının kavranabilirliği azalmaktadır. (fotoğraf 5) Sarımiye

Camisi'ne minarenin altından sade, gösterişsiz bir kapıdan girilmektedir. (fotoğraf 7) Avlusu küçüktür ve avlusunda meyve ağaçları bulunmaktadır. (fotoğraf 6) Görsel olarak ibadet yapısının avlusu sağır bir duvarla çevrili olmadığından dolayı; sokakta yürüyen insanlar, ibadet yapısını avlusu ile bütün olarak kavramaktadırlar.

Şekil 3.74 Antakya Sarımiye Camisi

3.4.3.4 Affan Camii

Tarihçesi

Sultan II. Abdülhamit tarafından 1895-1896 yıllarında yaptırılmıştır. Affan Camisi'nin arka cephesinde 1915 yılında yaptırılmış olan Affan Çeşmesi bulunmaktadır [127].

Affan Camisi, Affan Kahvesi, Affan Mektebi gibi birimlerin bulunduğu bölge genel olarak Affan adıyla anılmaktadır.

Kavranabilirlik

Konum

Kent Dokusunda Yeri: Kentin güneyinde konumlanmıştır.

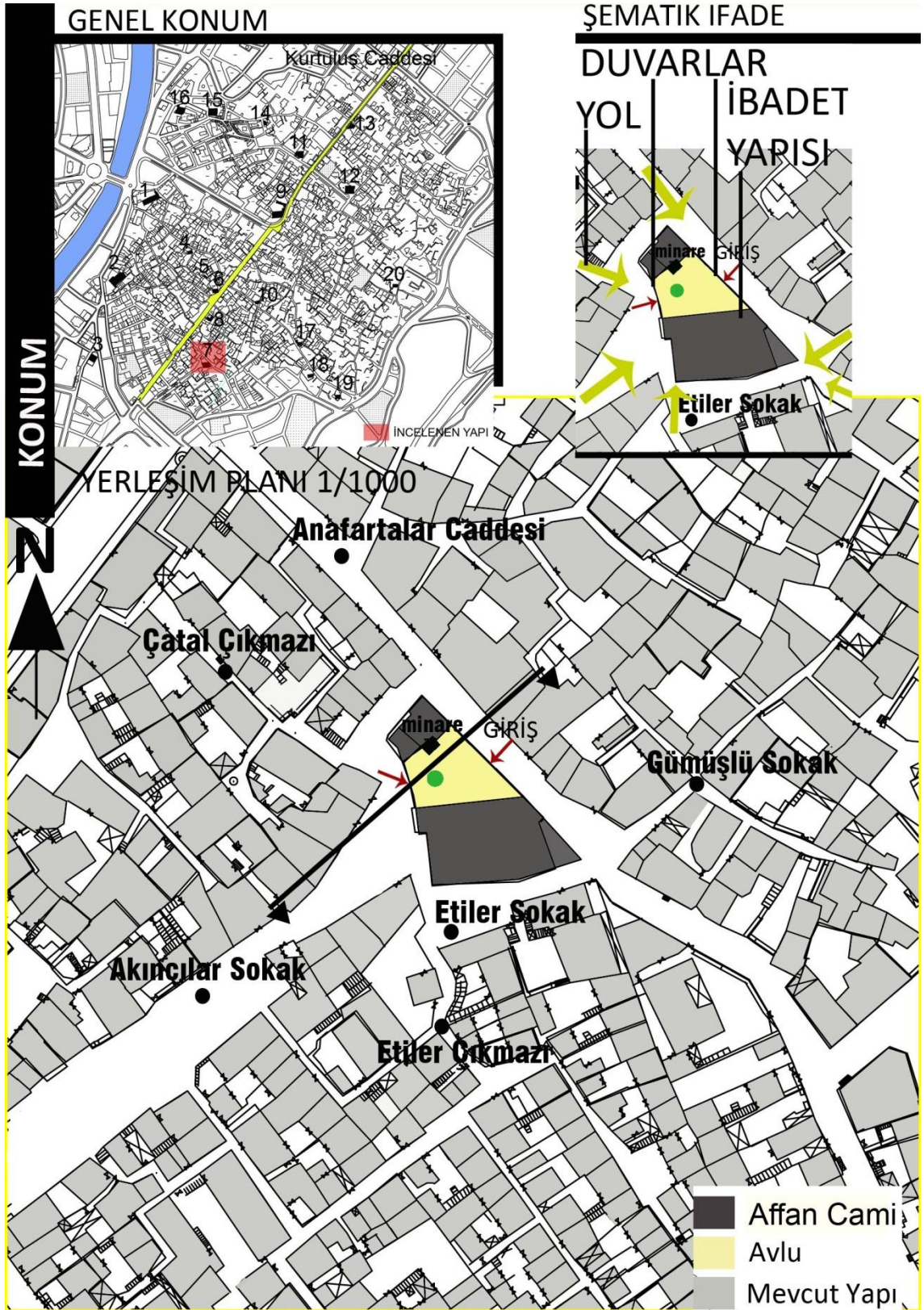
Etrafında ticaret ve yoğun konut işlevi bulunmaktadır. Avlulu yapısı ile kent dokusuna uyumludur. Yeşil doku az da olsa bulunmaktadır. Planda, çevredeki küçük yapı birimlerine göre daha büyüktür. Affan Mahallesi, Affan Kahvesi, Affan Camisi, Antakya yöresinde sık kullanılan ve herkesçe bilinen önemli bir noktadır.

Yönelimi: İbadet yapısı doğu-batı doğrultusunda konumlanmıştır.

Yerleşimi: Dörtgen bir yapıdadır.

Erişilebilirliği/Girişleri: Anafartalar Caddesi'nden ana girişi, Akıncılar Sokak'tan da ikinci bir girişi bulunmaktadır.

Sokakla İlişkisi: Bütün yolların buluştuğu alanda, bir kavşakta konumlanmıştır. Anafartalar Caddesi'ni sınırlandıran yapı, Akıncılar ve Etiler Sokağı'nın bitişinde konumlanarak kavranabilirliğini artırmıştır. Avlu duvarı diğer ibadet yapılarına göre yarı-geçirgendir. Duvar üstündeki korkuluklar içerideki avlunun kısmen kavranmasına yardımcı olmaktadır. Duvardaki kapılardan avluya ve sonra ibadet yapısına girilmektedir. (Şekil 3.75)

Şekil 3.75 Antakya Affan Camisi yerleşim planı

Biçim

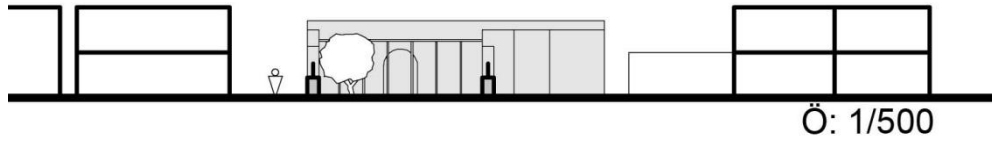
Kentteki kütleesel Etkisi: İnce ve uzun minaresi ile bu yapının dini bir işaret ögesi olduğunu vurgulamaktadır. Affan Camisi bir semt camisidir. Affan Mahallesi'ne hizmet vermektedir. Ana giriş kapısı kemerlidir ve çevredeki cephelerden farklıdır. (Şekil 3.76)

Şekil 3.76 Anafartalar Caddesi'nden Affan Camisi'ne bakış

Boyut

1 katlı bir yapıdır. Çevredeki 2 katlı yapılara göre alçaktır. Boyut olarak minaresi ile kavranmaktadır. Sokak'tan yürüyünce alçak avlu duvarı ve üstündeki korkuluklarla ibadet yapısı olduğu kavranmaktadır. (Şekil 3.77)

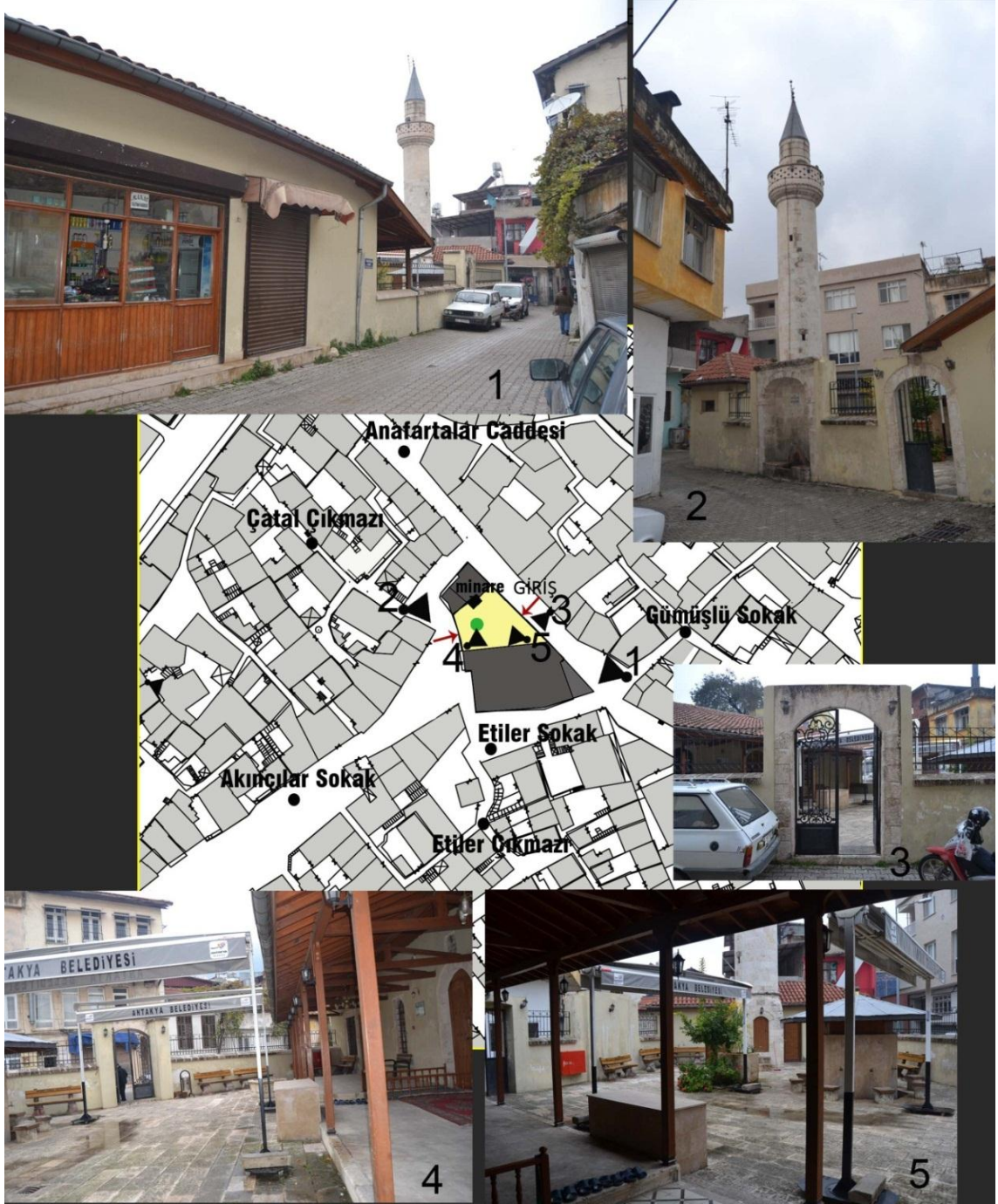
Şekil 3.77 Antakya Affan Camisi Kesiti

Malzeme

Avlu döşemesi kesme taştır. İbadet yapısı beyaz renkli iken, avlu duvarları sarı renktedir. Yapının pervazı ve çatısı ahşap malzemeden yapılmıştır ve kahverengindedir.

Farklı Bakı Noktalarından Kavranabilirliği

Şekil 3.78'de Affan Camisi, minaresinin yüksekliği ile daha iç sokaklarda kavranabilirliği yüksek bir camidir. (fotoğraf 1 ve 2) Avlusunu hem sağır bir duvar hem de korkuluk ile çevrili olsa da avlu ve minare ögesi ile ibadet yapısı olduğunu kavratmaktadır. Gümüşlü Sokak'tan sade bir giriş kapısı bulunmaktadır. (Fotoğraf 3) Geniş avlusunda meyve ağaçları az da olsa bulunmaktadır. Tüm yolların buluştuğu kavşak noktasında yer alan cami yapısının kent dokusunda kavranabilirliği yüksektir.

Şekil 3.78 Affan Camisi vaziyet planı ve görüşler

3.4.3.5 Nacip Camii

Tarihçesi

18.yy'da inşa edildiği düşünülmektedir, 1992 yılında ise onarım görmüştür. Nacip Camisi'nin içinde 1930'lu yıllara kadar hizmetini sürdüren bir medrese bulunmaktadır. Caminin güneybatısında ise bugün hela olarak kullanılan zengin bir kütüphanesi

mevcuttu [127]. Bugün Nacip camisinin bulunduğu yer Nacip Sokağı olarak bilinmektedir.

Kavranabilirlik

Konum

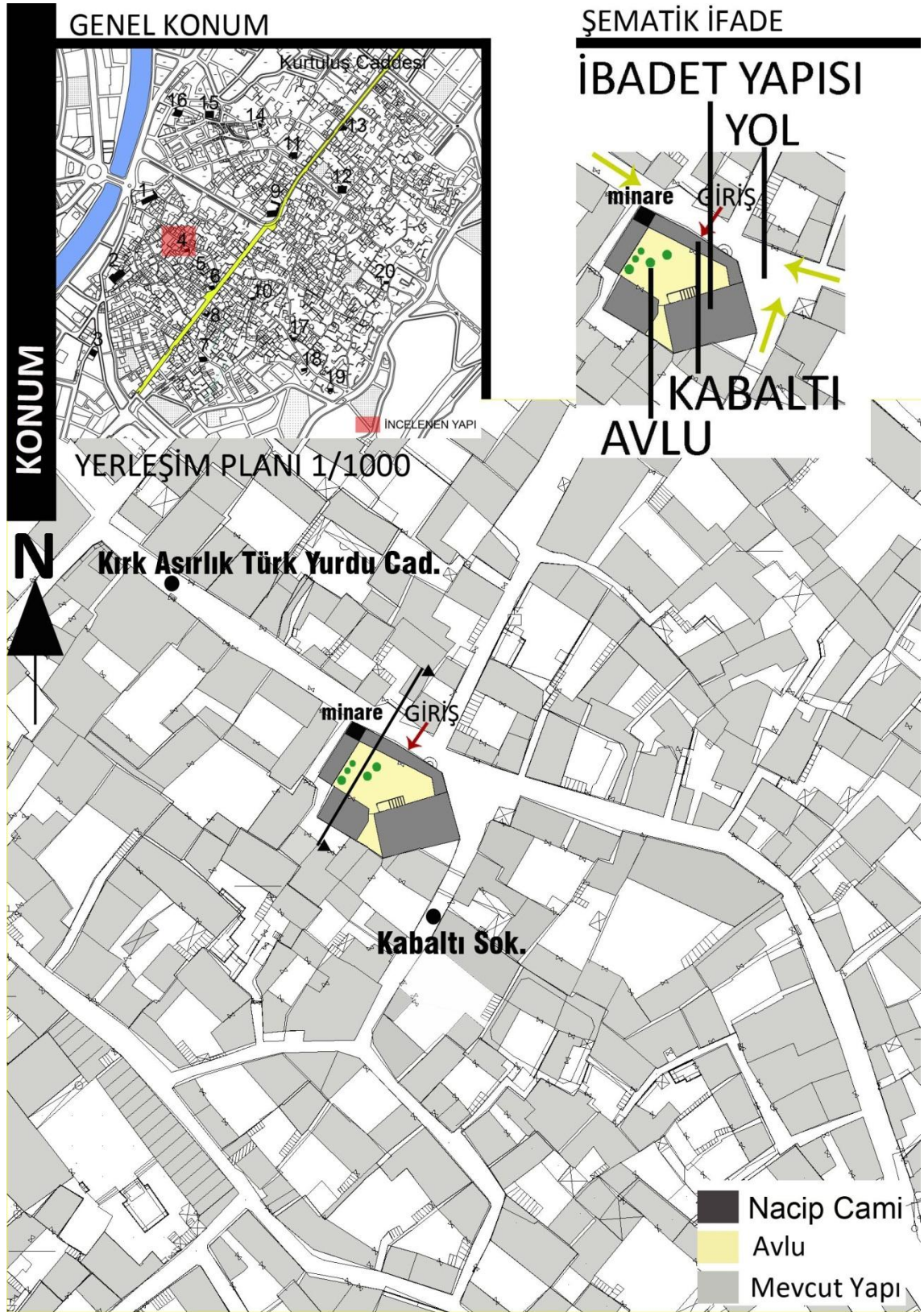
Kent Dokusunda Yeri: Asi Nehri ile Kurtuluş Caddesi arasında merkez bir bölgede konumlanmaktadır. Etrafında genel olarak konut dokusu bulunmaktadır. Yapı-avlu yani dolu-boş bağlamında çevre dokuyla uyumludur. Küçük avlusunda yeşil doku bulunmaktadır. Planda büyüklük olarak da çevre yapı büyüklüklerine yakındır.

Yönelimi: Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlanmıştır.

Yerleşimi: İbadet yapısı dörtgen şeklindedir.

Erişilebilirliği/Girişleri: Kuzeyden bir ana girişi bulunmaktadır.

Sokakla İlişkisi: Doğu tarafında, Nacip Cami'nin açılı konumlanmasından dolayı Kabaltı Sokak genişlemiştir. Yolun genişlemesi caminin kavranmasını artırmaktadır. Bu boşluk otopark alanı olarak kullanılmaktadır. Kabaltının altındaki kemerli kapıdan geçildikten sonra avluya, avludan da ibadet yapısına geçilmektedir. (Şekil 3.79)

Şekil 3.79 Antakya Nacip Cami yerleşim planı

Biçim

Kentteki kütlele Etkisi: Nacip Cami, minaresi ile ibadet yapısı olduğu kavranan bir semt camisidir. Minaresi Osmanlı Dönemi'ne aittir.

Yerdeki taş doku caminin duvarlarında da bazı bölgelerde devam etmektedir. Bu durum caminin özgün dokusu ile korunması yönünden kavranabilirliğini artırmaktadır. Fakat caminin bulunduğu sokakta bazı yerlerde bu doku korunmamıştır.

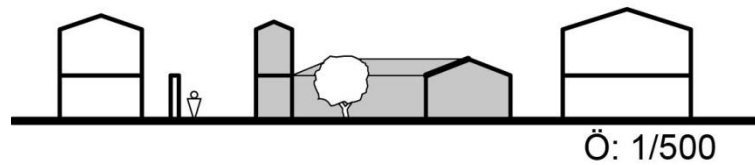
Cami'nin kemerli kapısı girişi belli etmektedir. Fakat iki katlı olması ve görsel olarak avlunun içinin sokakta yürürken kavranmaması burada caminin bulunduğu bilgisini azaltmaktadır. (Şekil 3.80)

Şekil 3.80 Nacip Cami ve sokaktan görüşler

Boyut

Cami yapısına giriş 2 katlı kabaltı yapısından sağlanmaktadır.. Minaresi ile ibadet yapısı olduğu kavranmaktadır. Avlusu sokaktan kavranamamaktadır. (Şekil 3.81)

Şekil 3.81 Antakya Nacip Camisi Kesiti

Malzeme

Kesme taş malzemesi, hem yapıda hem avlu da hem de camiye doğru gelirken sokağın bazı bölümlerinde bulunmaktadır.

Farklı Bakı Noktalarından Kavranabilirliği

Şekil 3.82'de 1. fotoğraftaki minare ile buranın cami yapısı olduğu kavranmaktadır.

2. fotoğrafta caminin minaresi yine kavranır. Minarenin üzerinde tabelanın bulunması estetiği bozmaktadır. 3. fotoğrafta caminin minaresinin tarihi dokusu kavranmaktadır. Caminin iç avlusu ve avludaki meyve ağaçları 4. fotoğrafta anlaşılmaktadır. 5. fotoğrafta Kabaltı Sokak'ın önündeki yolun genişlemesinde park eden araçlardan dolayı cami yapısının kavranabilirliği azalmaktadır.

Şekil 3.82 Antakya Naci Camisi vaziyet planı ve görünüşler

3.4.4 Bölüm Değerlendirmesi

Günümüzde Antakya’da ibadet yapılarının kavranabilirliğini incelerken konum-biçim-boyut-malzeme parametreleri araştırmaya yön vermiştir.

Konum olarak en çok kavranan ibadet yapısı **Habibi Neccar Camisi, Sarımiye Camisi, Protestan Kilisesi**’dir. Bu yapılar sokağa taşma yapan, farklı açı ile konumlanan ve yolun genişlemesi ile ibadet yapısının önünü açarak kavranabilirliği artıran işaret öğeleridir. Ulu Cami ve Ortodoks Kilisesi yapı adalarının çevresinde duvar oluşturarak sokağa taşma yapmamakta ve sokaktan yürürken konum olarak çok kavranmamaktadır. Fakat silüette bakıldığında; Ulu Cami, Antakya’ya giriş noktasında konumlanarak minaresi ile dikkat çekmekte ve kentliler tarafından bilinmektedir. Katolik Kilisesi, eski konut yapılarına benzediğinden konum olarak farklılaşmamaktadır. Affan ve Nacip Camisi daha küçük ölçekli mahalle camileridir. Affan Camisi bir kavşak noktasında açılı konumlanmıştır ve kavranabilirliği yüksektir. Nacip Camisi ise açılı konumlanmış ve önündeki kavşağı tanımlamış olması ile konum olarak kavranmaktadır. Sinagog, konum olarak farklılaşmamakta ve sokaktan kavranmamaktadır.

Biçim olarak en çok kavranan ibadet yapısı **Habibi Neccar Cami, Ortodoks Kilisesi, Sarımiye Cami, Ulu Cami**’dir. Bu yapıların kavranmasında kubbe, minare, çan kulesi haç ve hilal sembollerinin görülebilmesi oldukça etkilidir. Katolik Kilisesi’nin ve Sinagog’un sadece kapılarının üzerindeki ve haç Magen David sembolleri ile kendini tanıtmaması ve biçimsel bir farklılığın olmaması sokaktan kavranabilirliğini azaltmaktadır. Fakat Katolik Kilisesi’nin terasına çıkıldığında çan kulesi ve Sarımiye Camisi minaresinin bir arada kavranması ile dini semboller Antakya kimliğine yansımaktadır. Affan ve Nacip Camisi sadece minareleri ile sokaktan kavranabilirliği yüksek yapılardır.

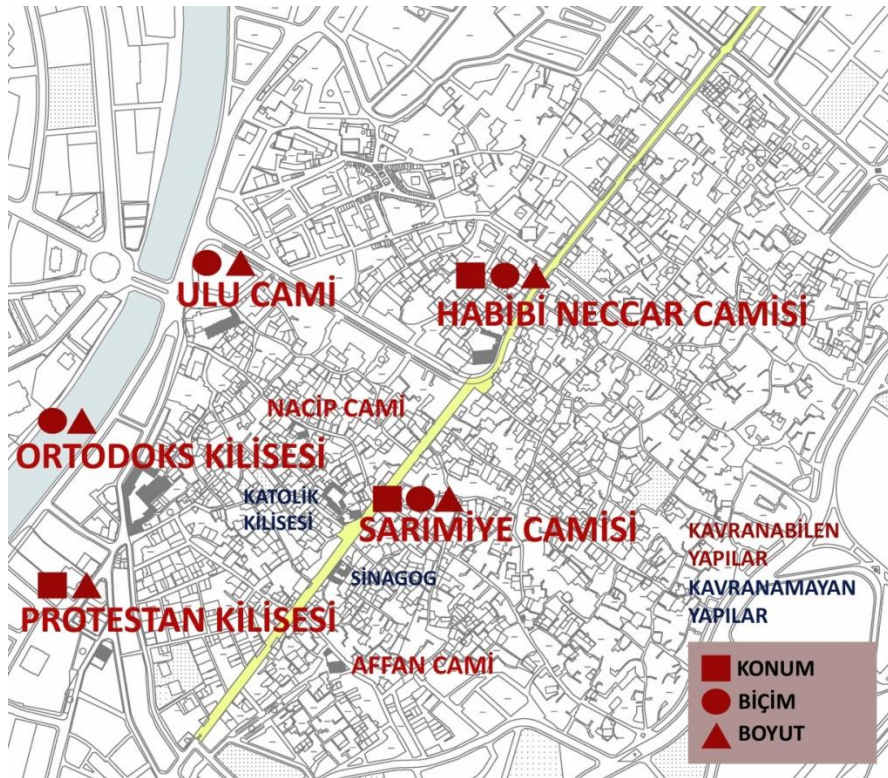
Boyut olarak en fazla kavranan ibadet yapısı **Habibi Neccar Camisi, Protestan Kilisesi**’dir. Protestan Kilisesinin, 2000 yılından önce, elçilik binası olması anıtsallığı açıklamaktadır. Ulu Cami ve Sarımiye Camisi de minarelerinin yüksek olmasından dolayı boyutsal olarak kavranabilirliği yüksek yapılardır. Ortodoks Kilisesi’nin çan kulesi ve kubbesi, çevresindeki her sokaktan olmamakla birlikte bazı sokaklardan kavranabilecek boyutlardadır. Sinagog ve Katolik Kilisesi sokaktan kavranabilecek

boyutlara sahip değildir. Affan Camisi ve Nacip Camisi yine minarelerinin yüksekliği ile boyut olarak öne çıkıp kavranmaktadır.

Malzeme olarak tüm ibadet yapıları Antakya'nın yöresel malzemesinden olan kesme taştan yapılmıştır. Sadece **Protestan Kilisesi** sarı renkli küfeki taşından yapılmıştır. İbadet yapılarının çevredeki diğer yapılardan farklı bir rengi bulunmamaktadır. İbadet yapılarında beyaz renk hâkimdir.

Şekil 3.83'de Antakya hâlihazır haritası üzerinde en çok kavranabilen ibadet yapıları kırmızı renkle, kavranamayan ibadet yapıları mavi renkle ifade edilmiştir. Habibi Neccar ve Sarimiye Camisi konum, biçim, boyut olarak kavranırken; Ulu Cami ve Ortodoks Kilisesi biçim ve boyut olarak, Protestan Kilisesi; konum ve boyut olarak kavranmaktadır. Nacip Cami ve Affan Cami küçük ölçekli semt camileri olduğundan diğer ibadet yapılarına göre kavranabilirlikleri düşüktür.

Katolik Kilisesi ve Sinagog yapısı silüette hiç kavranamamaktadır. Farklı ibadet yapılarının kavranamaması; dinlerin birlikte yaşadığı kent olan Antakya'da kimliğin korunamadığı noktalar olduğunu ifade etmektedir. Fiziki çevrede Katolik Kilisesi ve Sinagog yapısının kavranabilir olması, yerli ve yabancı turistlerin bu yapıları fark etmesi Antakya'da ibadet yapıları ile şekillenen kimliği koruma açısından önemlidir.

Şekil 3.83 Antakya'da en çok kavranabilen ibadet yapıları

Farklı ibadet yapılarının Antakya kimliği ile ilişkisinin incelendiği bu tezde havra-kilise-cami yapılarının kavranabilirliğine ilişkin bazı tespitlere varılmıştır.

Antakya’da ibadet yapılarından en çok görünebilen cami yapıları olmuştur. Camilerin kavranmasında ince biçim ve uzun boyutlarıyla minarelerin etkisi büyüktür. Kilise yapıları camilere oranla daha az kavranmaktadır. Katolik Kilisesi; Kurtuluş Caddesinden bakılınca hiç kavranamazken, Protestan Kilisesi önceden elçilik binası olduğundan dolayı boyutu ile fark edilmektedir. Ortodoks Kilisesi, kubbe ve çan kulesi ile görülebilen bir ibadet yapısıdır. Havra yapısı ise hem siluetten hem de Kurtuluş Caddesi’nden biçimsel-boyutsal-konumsal farklılığı olmadığından dolayı kavranamamaktadır.

Değinilmesi gereken bir diğer konuda ibadet yapılarının önündeki yolların genişliğidir. Habibi Neccar ve Sarımiye camisinin önündeki yol genişliğinin sebebinin; 1930’lardan önce var olan medrese yapıların Kurtuluş Caddesi genişletme çalışmaları (1933-34) esnasında yıkılmasıdır. Bu nedenle konum olarak diğer yapılardan ayrılmış ve dikkat çekmiştir. Bu durum Antakya’daki bazı ibadet yapılarının medrese ile birlikte avlu etrafına konumlandığını ve medreseler yıkılınca 2014 yılı kesitinde ibadet yapılarının önündeki boş genişliği açıklamaktadır.

Ayrıca Antakya’daki ibadet yapılarının incelendiği bu çalışmada minarelerin özgünlüğü dikkat çekmektedir. Antakya cami minarelerinde kaideler çoğunlukla kare kesitlidir. Genelde kısa tutulan gövdeler, sekizgen, çokgen ya da silindirik yapılmışlardır [99]. Kentte, Osmanlı üslubundaki minarelerin yanı sıra kapalı şerefeli minareler de oldukça yaygındır [99].

Antakya’da incelenen Habibi Neccar, Sarımiye ve Nacip camilerinin minareleri; silindirik gövdeye sahip olup, şerefelerin üstü ahşap ve yukarı doğru sivrilen çatı örtüsü ile kapatılmıştır. Yarı açık, ahşap malzemeli şerefe bölümü Antakya’nın minarelerinin özgünlüğünü ve kimliğini yansıtmaktadır. (Şekil 3.84)

Antakya’da incelenen 9 ibadet yapısı için hem kent dokusunda farklılıklarını ortaya koymak hem de kavranabilirliklerini anlamak adına çizelge 3.4 ve çizelge 3.5 oluşturulmuştur. Çizelgedeki kırmızı boyalı kutular olumsuz/kavranamayan özellikleri belirtirken, yeşil boyalı kutular olumlu/kavranabilen özellikleri ifade etmektedir.

Şekil 3.84 Antakya’da ahşap şerefeli, üstü örtülü minareler birer kimlik ögesidir.

Bütün bu araştırmalardan ve çizelge tablosundan Antakya’da ibadet yapılarının konum, biçim, boyut ve malzeme olarak kavranabilirliğine ilişkin elde edilen sonuçlar şöyledir:

- Genellikle ibadet yapıları ticari birimlerin yanında yer almaktadır. Konut dokusunun çevresinde olan ibadet yapıları daha küçük ölçeklidir.
- Bütün ibadet yapılarında avlu birimleri ve avluda yeşil doku bulunmaktadır. Bu durum ise sıkışık Antakya kent dokusunda ibadet yapılarının; nefes alma sosyalleşme, zaman geçirme, iletişim kurma noktaları olduğunu doğrulamaktadır.
- İbadet yapılarında avlu ve yeşil doku bulunsa da sokaktan yürüyen insanlar; yüksek avlu duvarları, yoğun trafikten dolayı ne avluyu ne de yeşil dokuyu çok fazla hissetmemektedir.

- İbadet yapılarının yönelimi daha çok kuzeydoğu-güneybatı ve doğu-batı arasında bulunmaktadır.
- Bütün ibadet yapıları dörtgen geometrik biçimlere sahip bulunmaktadır.
- Yüksek kotta yerleşen ibadet yapılarının kavranabilirliği yüksek olmaktadır.
- Genelde ibadet yapıları açılı yerleşim göstermektedir. Açılı yerleşen ibadet yapıları konum olarak daha fazla kavranmaktadır.
- Çoğu ibadet yapısı kavşak noktalarında, tüm yolların buluştuğu noktada konumlanmış olduğundan kentte işaret ögesi olarak görülebilmeleri yüksek olmaktadır.
- Çoğu ibadet yapıları kabaltıların altındaki kapılardan giriş almaktadır. Bunun haricinde bazı camiler minarenin altındaki kapılardan, bazı ibadet yapıları da kemerli kapılardan ve taç kapılardan giriş almaktadır.
- İki girişi olan yapılar kentin daha fazla yönünden giriş aldığından kavranabilirliği yüksek yapılardır.
- Biçimsel olarak kentte kubbesi, minaresi, kulesi olmayan yapılar daha az kavranmaktadır. Kemerli büyük giriş kapılarının olması ibadet yapısı olduğunu vurgulamaktadır.
- Camiler en fazla minareleriyle dikkat çekip kavranmaktadır. Minareye ek olarak kubbe de varsa kavranabilirliği daha yüksek olmaktadır.
- Ortodoks Kilisesi kubbe ve çan kulesi ile güçlü kavranabilen ibadet yapısıdır.
- Habibi Neccar Camisi kubbesi, minaresi ve konumsal farklılığı ile güçlü kavranan cami yapısıdır.
- Antakya Havrası biçimsel-boyutsal-konumsal farklılığı olmadığından dolayı ibadet yapısı olarak kavranamamaktadır.
- Farklı biçimlerin olması ibadet yapılarının kavranabilirliğini yükseltmektedir.

- Boyut olarak ibadet yapıları 1-2 katlı yapılardır. İbadet yapıları günümüzde yüksek yapılaşma sonucu kent dokusunda insan ölçeğine en yakın birimlerdir.
- İbadet yapılarında, malzeme olarak yöresel malzemeler kullanılmıştır. Kesme taş, beyaz duvarlar ve kahverengi çatılar mevcuttur. Bir tek Protestan Kilisesi sarı küfeki taşından yapılmıştır. Renkteki bu farklılık kentteki ibadet yapısının işaret ögesi olarak fark edilmesini artırmaktadır. Bu durum ise, Protestan Kilisesi'nin daha önce Fransız Elçilik Binası olarak kullanılmasından dolayı farklı malzemeden yapılması kaynaklı olabilir.
- Antakya'da ibadet yapıları genellikle her noktadan görülebilen biçimler sayesinde yön bulmayı sağlamakta ve insanda güven duygusu oluşturmakta, güçlü referans noktaları olmaktadır.
- İbadet yapıları; Antakya'nın sevilen insanları adına yapılan, simgesel ve tarihsel anlamlar taşıyan işaret öğeleridir.

Çizelge 3.4 İbadet yapılarının konum olarak kavranması

İBADET YAPILARI	SİNAGOG	ORTODOKS KİLİSESİ	KATOLİK KİLİSESİ	PROTESTAN KİLİSESİ	HABİBİ NECCAR CAMİ	ULU CAMİ	SARİMİYE CAMİSİ	AFFAN CAMİ	NACİP CAMİ
KONUM									
Etrafında Ticaret İşlevi									
Etrafında Konut İşlevi									
Etrafında Konut + Ticaret İşlevi									
Avlulu Yapı									
Avlunun Sokaktan Kavranması									
Avluda Yeşil Doku									
Avluda Yeşil Dokunun Görülmesi									
Yönelim/ kuzeydoğu-güneybatı									
Yönelim/ doğu-batı									
Yönelim/ kuzeybatı-güneydoğu									
Yerleşim/ Dörtgen Yapı									
Açılı Yerleşim ile Kavranma									
Yüksek Kotta Yerleşim									
Sokağa Taşma Yapma									
Kavşak Noktasında Bulunma									
Yola Sınır Oluşturma									
Kabaltıdan Giriş									
1 Giriş Olan Yapılar									
2 Giriş Olan Yapılar									
Girişlerin Kavranması									
Konum Olarak Kavranması									

Çizelge 3.5 İbadet yapılarının biçim, boyut, malzeme olarak kavranması

İBADET YAPILARI	SİNAGOG	ORTODOKS KİLİSESİ	KATOLİK KİLİSESİ	PROTESTAN KİLİSESİ	HABİBİ NECCAR CAMİ	ULU CAMİ	SARIMİYE CAMİSİ	AFFAN CAMİ	NACİP CAMİ
BİÇİM									
Kütleli Olarak Kavranması									
Sokaktan Kavranması									
Kubbenin Kavranması									
Minarenin Kavranması									
Çan Kulesinin Kavranması									
Biçim Olarak Kavranması									
BOYUT									
Çevre Yapılara Uyumu									
Boyut Olarak Kavranması									
MALZEME									
Yerel Malzeme Kullanımı									
Renk Olarak Farklılaşması									

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu tezin konusu kent kimliğinde ibadet yapılarının yerini, önemini anlamak, hedefi Antakya’da ibadet yapılarının geçmişten günümüze kavranabilirliğini inceleyerek kent kimliğine etkisini ortaya koymaktır.

İşaret öğeleri; konum, biçim, boyut, malzeme farklılıkları ile kolayca hafızada kalabilen ve kent kimliğini tanımlayan güçlü nirengi noktalarıdır. Kent kimliğinde güçlü kavranabilen işaret öğelerinden birisi ibadet yapılarıdır. Manevi dünya ile maddi dünyayı fiziki mekânda buluşturan ibadet yapıları; anıtsallıkları, yüksek kotta konumlanmaları, biçimleri, boyutları, renk farklılıkları ile kent kimliğinde ve kent silüetinde önemli bir yer tutmaktadır.

Kavramsal çerçevenin ikinci bölümünde tez konusu doğrultusunda kent kimliği, kent imajı, işaret öğesi, işaret öğesi olarak ibadet yapısı genel hatlarıyla incelenmiştir. Üçüncü bölümde Antakya; konumu, tarihçesi, sosyo-demografik yapısı, dini inanışları ve ibadet yapıları kapsamında incelenmiştir. Farklı ibadet yapılarının mevcudiyetinden dolayı tarihi-kentsel sit alanının güneyindeki bölgeden 9 adet ibadet yapısı seçilmiştir. 1 sinagog, 3 kilise, 5 cami (2 kent, 3 semt camisi olmak üzere) konum, biçim, boyut, malzeme farklılıkları ile kent kimliğinde kavranabilirlikleri kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışma alanında elde edilen sonuçlar ve öneriler;

- Kuramlara ilişkin sonuçlar
- Antakya’da İbadet yapılarının kavranabilirliğine ilişkin sonuçlar
- Öneriler

olmak üzere üç kısımda incelenmiştir.

4.1 Kuramlara İlişkin Sonuçlar

Kent kimliği, bir kentin sahip olduğu özellikler ile diğer kentlerden ayrışması, kentin özgün olması demektir. Relph'e göre bir kentin kimliği fiziksel özellikler, aktivite ve anlam ile tanımlanmaktadır. Antakya kenti; farklı ibadet yapılarının mevcudiyeti ile fiziksel; farklı inanç kavramlarının hoşgörü ile bir arada yaşaması, doğu-batı medeniyetlerin buluşması ile anlamsal; sosyo-kültürel çeşitlilik, bu çeşitliliğin faaliyetleri (farklı inançlara sahip bireylerin bayramlarda bir araya gelmesi, medeniyetler korosunun aktiviteleri, kültürlerarası diyalog derneklerinin çalışmaları) ile aktivite gibi konularda diğer kentlerden farklılaşmakta, bu durum kent kimliğini tanımlamaktadır.

Bu noktada Antakya mimari ve kentsel ölçekte ibadet yapılarının kent kimliğini biçimlendirdiği bir kenttir. Kentte işaret öğeleri olarak adlandırılan ibadet yapıları simgesel, tarihsel, kültürel değerler ile akılda kalıcı olmaktadır. Buna ek olarak fiziki mekânda konum, biçim, boyut, malzeme farklılıkları ile fark edilen, kavranan ibadet yapıları kentin tanınmasına yardımcı olmaktadır.

Antakya ile ilgili fotoğraflarda, internet taramalarında, incelenen kitaplarda ve tezlerde vurgulandığı gibi farklı dinlerin sembolleri, minare, kule, çan, kubbe biçimleri kentin çok kültürlü kimliğini yansıtmaktadır. Yapılan analizlerde de bu durum fotoğraflar ile kanıtlanmıştır. İbadet yapıları; sembolik anlamları, tarihsel geçmişleri, yöresel malzeme kullanmaları, biçimleri, boyutları, mimari tarzları ile kavranmaları nedeniyle Antakya kent kimliğinde önemli işaret öğeleridir.

Antakya'da bazı sokaklara, caddelere ibadet yapılarının isimlerinin verilmesi, o mahalde ibadet yapılarının etkisinin büyük olduğunu göstermektedir. Genelde birden fazla yolun kesişim noktasında, önemli noktada konumlanan ibadet yapıları; yer ve yön bulmada referans olan, kentlinin hafızasında kalan yapılardır.

Çan, ezan seslerinin birlikte duyulduğu; çan kulesi, cami minaresinin aynı fotoğraf karesine girebilecek kadar yakın konumlandığı Antakya'da bu kimliği besleyen ibadet yapıları ve bu yapılarla somutlaşan farklılık korunmalıdır.

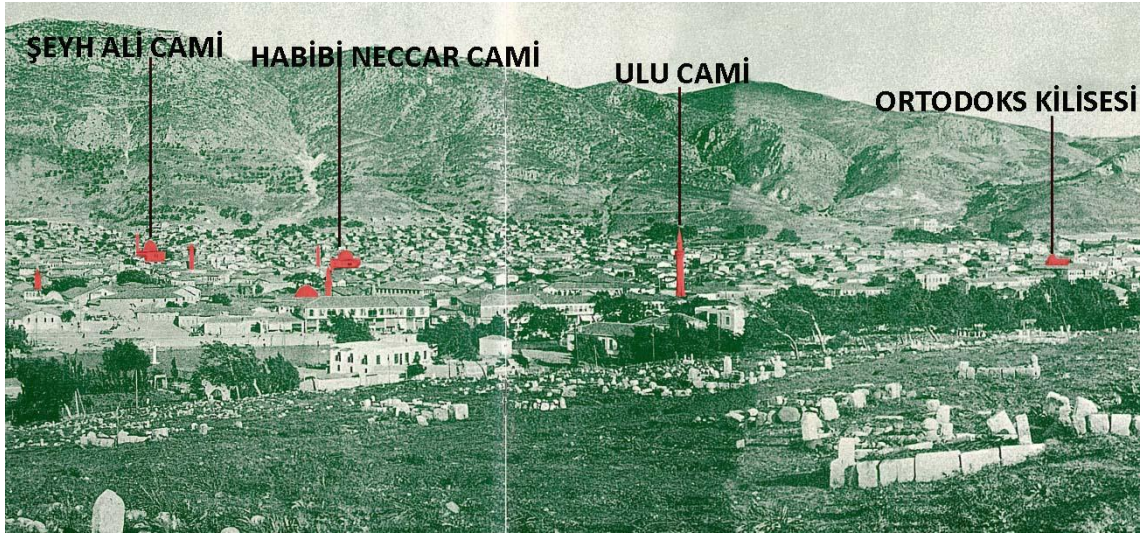
Günümüzde Antakya'da ibadet yapılarının kavranabilir olması, Antakya kent kimliğinin tanınması ile aynı anlama gelmektedir.

4.2 Antakya’da İbadet Yapılarının Kavranabilirliğine İlişkin Sonuçlar

Geçmişte (20.yy) ve Günümüzde (21.yy) İbadet Yapılarının Kavranabilirliği

Antakya’da ibadet yapılarının siluetten görülebilen yapılar olması kentin kimliğini tanıtmaya açısından önemlidir. 20. ve 21. yy’daki Antakya fotoğraflarının kıyaslanmasıyla ibadet yapılarının siluetten kavranabilirliğindeki ve kimliğindeki değişimler araştırılmıştır.

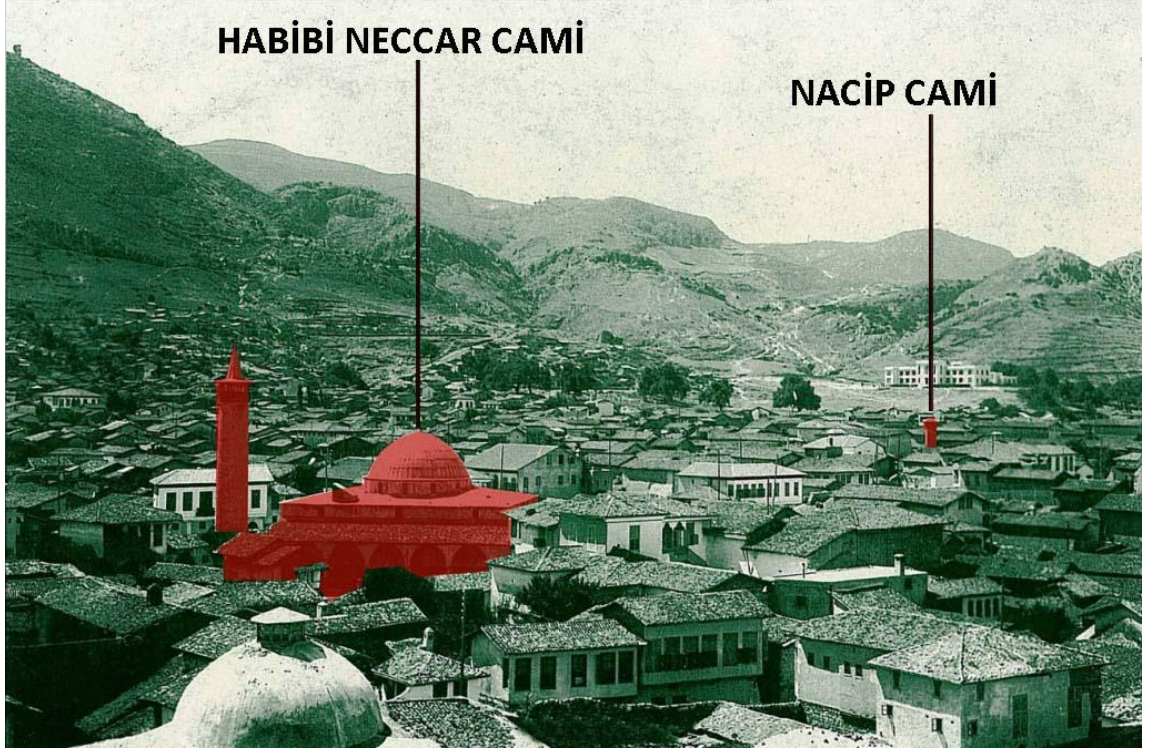
20.yy’ın kent silüetinde ibadet yapıları, kubbeleri ve minareleri ile kavranmaktadır. Çalışma sınırı içerisinde kalan Habibi Neccar Camisi, Ulu Cami ve Ortodoks Kilisesi bu dönemde kent silüetinden kavranan, kentin hafızasında geçmişten bugüne kadar kalan, kent kimliğini yansıtan ibadet yapılarıdır. (Şekil 4.1)

Şekil 4.1 Antakya’ya genel bakış (1934) [97]

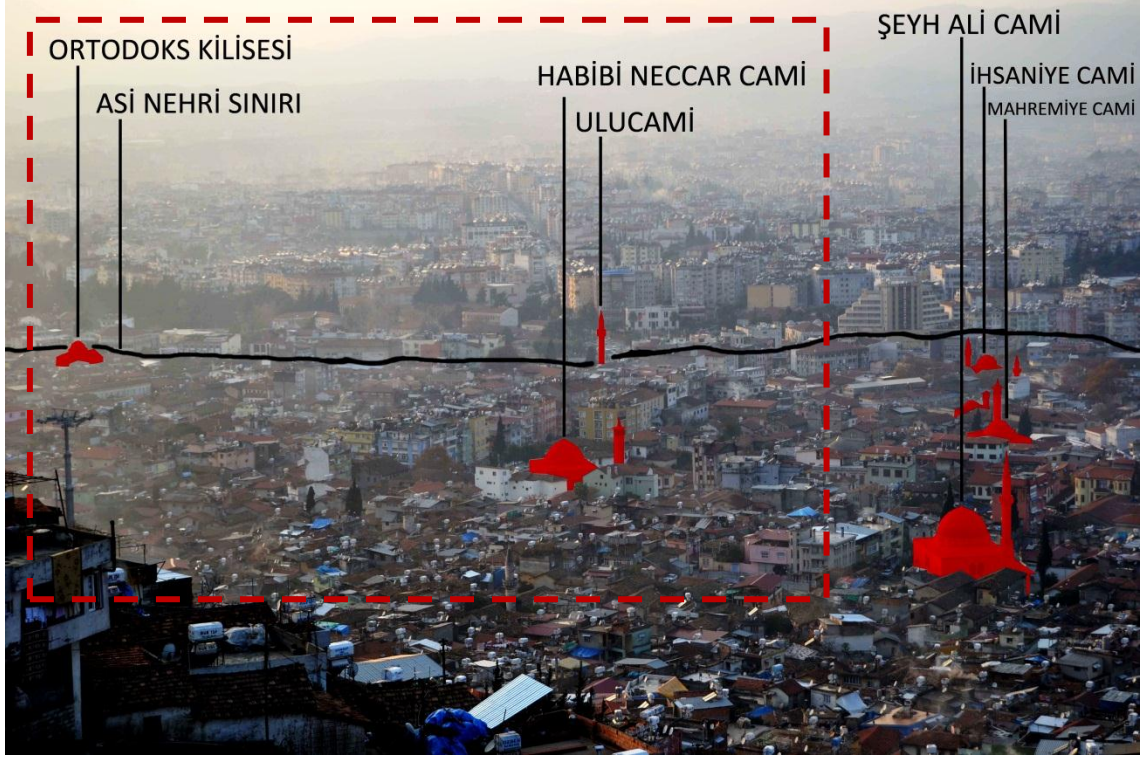
Habibi Neccar Camisi, geçmişte olduğu kadar günümüzde de fiziki mekânda kavranabilen bir yapıdır. Çevredeki yapılardan boyut olarak daha yüksek olması, kubbe biçimi ile çevredeki kırma çatılardan farklılaşması, minaresinin biçim ve boyutu ile her noktadan görülebilmesi sonucu kavranabilirliği yüksektir. (Şekil 4.2)

Yine şekil 4.2’de kent silüetinde minaresi ile kavranan mahalle camisi, Nacip Cami, görülmektedir. Günümüzde kent silüetinde kavranan bu yapılar ibadet yapıları ile şekillenen kent kimliğinin korunduğunu ifade etmektedir.

Şekil 4.2 Antakya'nın güneyine doğru bakış (N. Başgelen, 1998) [97]

21. yy' da yani günümüzde Habibi Neccar Dağı'ndan Asî Nehri'ne doğru bakarken, minare ve kubbeleriyle kavranan ibadet yapıları işaretlenmiştir. Yüksek bakı noktalarından ibadet yapıları minareleri ve kubbeleri sayesinde kavranabilmektedir. Yani minare ve kubbe; biçim ve boyut farklılıkları ile kent silüetinde hemen fark edilen şekillerdir ve ibadet yapılarının fark edilmesini sağlamaktadırlar. Bu durumda Ortodoks Kilisesi, Ulu Cami, Habibi Neccar Cami biçim ve boyut farklılıkları ile kavranabilen yapılardır. Katolik Kilisesi ve Sinagog kent silüetinde kavranamayan yapılar olarak tespit edilmiştir. (Şekil 4.3) Katolik Kilisesi ve Sinagogun kent silüetinde kavranamamasının nedeni; fiziki dokudan konum, biçim, boyut ve malzeme olarak farklılaşmamasıdır. (bkz: şekil 3.83) Farklı dinlerin ibadet mekânı olan bu yapıların Antakya'da var olması fakat kent silüetinde fark edilmemesi, “medeniyetlerin buluştuğu yer” olarak bilinen Antakya'nın kent kimliğini zedelemektedir. Bu durumun çözülmesi için öneriler geliştirilmelidir.

Şekil 4.3 Antakya'nın silüetinde, ibadet yapılarının kavranması.

Antakya'da 20.yy ve 21.yy'da Ortodoks Kilisesi'nin Asi Nehri'nin karşısından kavranabilirliğine bakıldığında günümüzde çan kulesinin hiç görünmediği fark edilmektedir. Kilise'nin kubbesi 21.yy'da kavransa da yüksek yapılaşma kilisenin fark edilebilirliğini azaltmıştır. (Şekil 4.4) Hristiyanlık ve Müslümanlığın bulunduğu bir kent olan Antakya'da Ortodoks Kilisesi'nin şekil 4.5'deki gibi kavranabilirliğinin günümüze geldikçe azalmış olması kent kimliğini zedeleyen bir durumdur.

Şekil 4.4 Antakya'da Ortodoks Kilisesi (Çekim tarihi bilinmiyor [97], 2014)

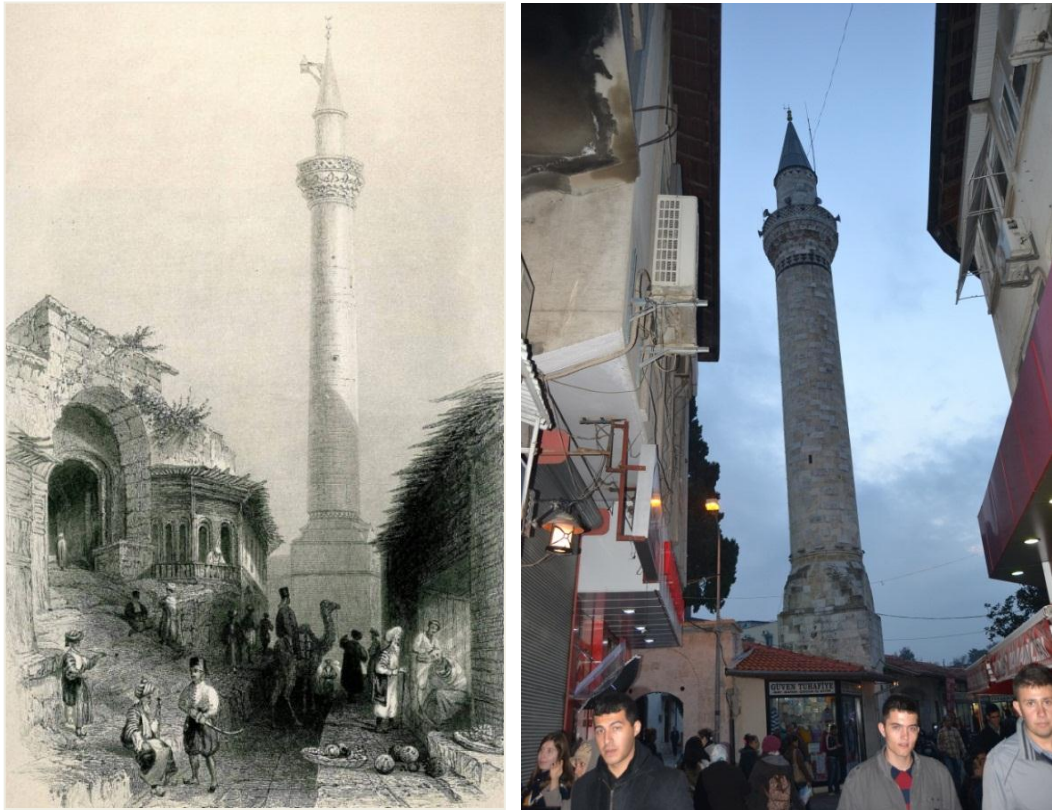
20.yy'a ait Antakya fotoğraflarında ibadet yapıları ince uzun minareleri ve kubbeleri ile diğer yapılardan ayrılmakta bir işaret ögesi olarak kentte dikkat çekmektedir. 21.yy'da Asi Nehri'nin karşısından tarihi-kentsel sit alanına bakılınca ince ve uzun minaresi

sayesinde dini işaret ögesi olan Ulu Cami hemen kavranmaktadır. Yüksek yapılaşma, aydınlatma direkleri, yoğun trafik Ulu Cami'nin kavranabilirliğini azaltsa da caminin minaresi, ibadet yapısının yerini vurgulamaktadır. (Şekil 4.5)

Şekil 4.5 Antakya'da Ulu Cami'nin geçmişte [97] ve günümüzde kavranabilirliği

Kent dokusunda cami-çarşı birlikteliği, Antakya'da Ulu Cami ile örneklenebilir. Ulu Caminin yanında ticari birimler yer almaktadır. 21.yy'a gelindiğinde Ulu Cami minaresinin kaidesinin olduğu bölüme ticari birimler eklenmesi cami minaresinin sokaktan bakarken bütün olarak kavranılmasını azaltmaktadır. (Şekil 4.6)

Şekil 4.6 20.yy [97] ve 21.yy'da Ulu Cami çarşı birlikteliği

Mahalle camileri denilen küçük ölçekli camiler, giriş aldığı sokaktan minaresi ile kavranabilirliği yüksek camilerdir. Bir mahalle camisi olan Nacip Camisi, minaresinin yüksekliği ile boyutsal; minaresinin ince-uzun yapısı, şerefesi, külahı ile biçimsel farklılık göstererek sokağı tanımlayan, adres sorarken referans olan bir işaret ögesidir.

Şekil 4.7’de Nacip Camisinin olduğu sokaktan 20.yy ve 21.yy’da çekilen fotoğraflarda Antakya kimliği ile bütünleşmiş, taş döşenmiş, ortasında arık olan sokakların bugün bir kısmının beton ile kaplandığı görülmektedir. Bu durum minaresi taş malzemeden olan Nacip Camisi’nin zemin ile dokusal ilişkisinin geçmişten günümüze korunamadığını göstermektedir. Dolayısı ile ibadet yapısının çevresi ile kavranabilirliği ve kent kimliği bozulmaya başlamıştır. Minarenin üzerindeki tabelalar, silüette gözüken elektrik kabloları, cami duvarlarının birbirine uyumsuz farklı renk ve malzemelerden oluşması bütünlüğü zedeleyen elemanlardır.

Şekil 4.7 20.yy’da ve 21.yy’da Antakya Nacip Camii

Antakya kimliği için ibadet yapıları farklı inançların yaşadığı bir kent olarak tanınması dolayısıyla önemlidir ve kent ile bütünleşmiş, kentli tarafından bilinen sembol yapılarıdır; oysa günümüzde yüksek yapılaşma sonucu ibadet yapıları silüette zor kavranmaktadır. Farklı dinleri barındırması ve farklı ibadet yapılarının mevcudiyeti ile

öne çıkan bir kent olan Antakya’da kent kimliğini korumak için ibadet yapılarının siluetten kavranması, etrafında yüksek yapı yapılmaması gerekmektedir. Ayrıca ibadet yapılarının daha çok kavranmasını sağlayacak öneriler, planlamalar yapılmalıdır.

4.3 Antakya Kimliğini Belirleyen İbadet Yapılarının Değerlendirilmesi

Bu bölümde Antakya’da ibadet yapılarının kavranabilirliğine ilişkin güçlü ve zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler incelenmiştir. Bu incelemenin amacı Antakya’nın farklı inançlarından dolayı çok kültürlü olan toplumundan beslenen ibadet yapıları ile oluşan kimliğinin günümüzdeki durumunun tespiti. İbadet yapılarının kavranması için, güçlü yanların ortaya çıkarılması gerektiği ve fırsatların gelecek tasarımlarda bir yol haritası oluşturabileceği düşünülmüştür. Zayıf yanlar tespit edilerek ibadet yapılarının kavranabilirliğini ve kimlik ilişkisini bozan nedenler saptanmış ve buna uygun çözüm arayışları geliştirilmiştir. Tehditler kısmında ise ibadet yapılarının kavranabilirliğine zarar verecek tehditlerin fark edilip azaltılması veya yok edilmesi amaçlanmıştır.

Özetle Antakya’da farklı ibadet yapılarının kavranabilirliğini artırmak gerekmektedir ve kimliğin korunması sağlanmalıdır.

Güçlü Yanlar

- 3 farklı dine ait ibadet yapılarının bulunması (St. Pierre Kilisesi, Habibi Neccar Camisi, Antakya Sinagogu’nun Antakya’da konumlanması.)
- Farklı dine ait ibadet yapılarının günümüzde de işlevini ve fiziki varlığını sürdürmesi.
- Tüm dinlerin bulunduğu kent imajına sahip olması.
- Roma Dönemi’nde Hristiyanlığın patriklik merkezi olması.

Zayıf Yanlar

- Yoğun trafiğin olması sonucu ibadet yapılarının kavranamaması.
- İbadet yapılarının farklı konumlanmasından dolayı genişleyen yolların otopark olarak kullanılması sonucu ibadet yapılarının kavranabilirliğinin azalması.
- Nüfus artışı ve küreselleşme sonucu yüksek yapıların inşası ile ibadet yapılarının kavranabilirliğinin azalması.

- İbadet yapılarını bozan ekler, tabelalar, reklamlar, afişler ve ibadet yapılarının üzerinde yer alan yer-yön-adres bildiren panoların, ibadet yapılarının görsel imajını zedelemesi.
- Üç dinin kesişim noktası olan Antakya’da ibadet yapılarının gezilebileceği şekilde bir gezi güzergâhının bulunmaması.
- İnanç turizmi çerçevesinde düzenlemeler yapılmadığından kentin kendini tanıtamaması.

Fırsatlar

- İlk cami Habibi Neccar Camisi, ilk kilise St. Pierre Kilisesi’nin Antakya’da bulunması.
- Antakya’da inanç turizmi için potansiyel durakların mevcut olması. (St. Pierre Kilisesi, Habibi Neccar Camisi, Sinagog)
- 29 Haziranda St. Pierre Kilisesi’ne hac görevi için turistlerin gelmesi ve bu durumun Antakya’nın tanıtımı için bir fırsat olması.
- Farklı dinlerin hoşgörü ile yaşatılması sonucu her kültürden insanın gelip, gezebileceği bir kent imajına sahip olması.

Tehditler

- Deprem bölgesinde yer alması.
- Antakya’da uzun süren savaşlar, depremler ve yangınlar sonucu kentin eski görkemini kaybetmesi ve tarihi-kentsel sit alanında bakımsızlık, kirlilik sonucunda ibadet yapılarının çevrelerinin itici olması.
- Yoğun araç trafiğinin egzoz gazı, titreşim ve benzer etkiler ile tarihi-kentsel sit alanında tescilli yapılar olan ibadet yapılarına zarar vermesi.
- Yoğun trafikten dolayı ibadet yapılarının yeterince kavranamaması.
- Sit alanlarının çevresinde yüksek yapılaşma sonucu ibadet yapılarının siluetten zor kavranması, kent kimliğinin zedelenmesi.

4.4 Öneriler

Kentsel çevrenin tarihsel geçmişini barındıran simge yapıları, bireyin toplumsallaşması ve kültür sürekliliği bilincine ulaşması için korunması gereken yapılardır [136]. Simge yapıların çevresi ile birlikte korunması; kentin tarihinin, kültürünün, anılarının, silüetinin, fiziki biçimlenişinin bir yönüyle kimliğinin korunması demektir. Antakya kentinde simge yapılar olarak incelenen ibadet yapılarının korunması ve kavranabilmesi Antakya kimliğinin korunması ve sürdürülebilmesi anlamına gelmektedir. Antakya'daki ibadet yapılarının kavranabilir olması için aşağıda bazı öneriler getirilmiştir. Bunlar:

- **Çevre ile Bütünleşik Koruma/Onarım/Bakım**

Antakya, fiziki mekânda farklı dini yapıları barındırması ve dinlerin etkisinde hoşgörü coğrafyası olması ile diğer kentlerden farklılaşan bir kenttir. Kentin sahip olduğu kimliğin sürdürülebilmesi için Antakya silüetinde ibadet yapılarının kavranması büyük önem taşımaktadır. Bu noktada ibadet yapıları çevresi ile birlikte hem doku sokak ölçeğinde hem de kent/silüet ölçeğinde korunmalıdır.

İbadet yapılarının anıt yapılar başlığında değerlendirildiği düşünüldüğünde; anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almamakta, yanında belli bir uygarlığın, tarihi olayın, önemli gelişmenin tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal yerleşmeyi de kapsamaktadır [137]. Buradan anlaşılabacağı üzere ibadet yapıları; çevresindeki yapılar, yollar, avlu, sokak, duvar gibi öğelerle hem sokak hem kent ölçeğinde bütün olarak değerlendirilip korunmalıdır.

Bunun haricinde Anıtların korunması için bakımın sürekliliğin sağlanması gerekmektedir [137]. Antakya'da ibadet yapılarının kavranabilirliğini azaltan diğer önemli sorunlardan biri kentin genel olarak bakımsız ve eskimiş olmasıdır. Bakımın sürekliliği sağlanmalı, ibadet yapılarının çevreleri ile bütünlüğünü sağlamak amacıyla çevrelerindeki yapıların onarımları yapılmalıdır.

- **Yüksek Yapılaşmayı Önleme**

Antakya'da, silüette ibadet yapılarına bakılınca en önemli sorunlardan biri hızlı kentleşme sonucu yüksek yapılaşmanın, kent için birer simge değeri taşıyan ibadet yapılarının görülebilirliğini azaltmasıdır. Antakya'da yapılan planlar ile kentsel ve tarihi

sit alanındaki yapı yüksekliklerinin sabit kalması planlanmış olsa da ibadet yapılarının yüksekliklerini aşan yapılar yapılmıştır.

Siluet değeri kentin kimliğini okutmak için önemlidir. Bu nedenle ibadet yapılarının bulunduğu bölgelerde, ibadet yapılarının saçak yüksekliğini aşan yapılara izin verilmemelidir.

- **İbadet Yapılarına Uyumsuz Eklentileri Kaldırma/Kent Mobilyası Tasarımı**

Değinilmesi gereken başka bir konu ise anıt yapılarda kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek eklenti veya değişime izin verilmemesi gerektiğidir. Yapıya eklemeler yapılacaksa; bütünle uyumlu şekilde ve özgün yapıdan ayırt edilecek şekilde yapılmalı, yapının ilgi çeken bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine, çevresi ile olan bağıntısına zarar gelmemesine dikkat edilmelidir [137]. Antakya'daki ibadet yapılarının; kapılarının, duvarlarının ve çevresindeki yapıların üzerindeki reklam panoları, afişler, tabelalar, tarihi dokuya uyumsuz üst örtüler ibadet yapılarının kavranabilirliğini bozmaktadır. Sokaktan ibadet yapılarına bakıldığında sarkan telefon telleri, elektrik direkleri, çevre yapıların üzerindeki klimalar, gelişigüzel sokak lambaları ibadet yapılarının ve çevresinin bakımsız gözükmesine neden olmaktadır. Bu durumu önlemek için; ibadet yapılarının ve çevresindeki yapıların bütün olarak ele alınması, siluette ve sokaktan perspektifte dokuyu bozacak eklentilerden arındırılması gerekmektedir. Ayrıca ibadet yapılarının etrafında ve avlusunda tarihi ve yöresel özelliklere uygun kent mobilyaları (oturma birimleri, çöp kutuları, sokak lambaları, vb.) tasarlanmalıdır. Kentsel mobilyalardan tanıtıcı ve yönlendirici tabelaların çevreye ve tarihi dokuya uyumlu olması, insanları ibadet yapılarına yönlendirmesi gerekmektedir.

- **Yöresel Malzeme Kullanımı**

İbadet yapılarının bulunduğu bölgelerde döşeme kaplaması, altyapı durumu (yağmur suyu drenajı, vb.) ibadet yapıları ile uyumlu, yöresel özelliklerin korunabileceği şekilde bütün olarak tasarlanmalıdır. Antakya'daki ibadet yapılarının bulunduğu sokaklarda geleneksel döşeme malzemesi olan taş kullanılmalıdır. Bazı sokakların asfalt ile kaplanarak Antakya'da sokak döşemesi-doku ilişkisinin ortadan kalktığı saptanmıştır. Doku içinde ibadet yapıları kadar (özgün) sokak döşemeleri de korunmalıdır.

- **Trafiği Rahatlatma**

Kentin koruma alanı haricindeki alan kentin koruma alanına saygılı olarak gelişmeli, uyumlu olmalıdır. Buna bağlı olarak kentin tarihi parçasında trafik denetlenmeli ve üst ölçekli planların öngördüğü yeni ulaşım alanları tarihi kent parçalarına zarar vermemelidir [138]. Antakya’da ibadet yapılarının yoğun olarak yer aldığı tarihi bir aks olan Kurtuluş Caddesi’ndeki yoğun trafik yükü ile hareket ve park halindeki taşıtlar; insanların yürümesini güçleştirdiği gibi sokağın iki yanının kavranabilmesine de engel olmaktadır. Bir kentin kimliği en çok sokakta yürüyerek kavranmaktadır. Bu nedenle ibadet yapılarının yoğun olduğu sokakların yayalaştırılması ve kentin araçlı ana ulaşım aksının başka akslara kaydırılması önerilmelidir.

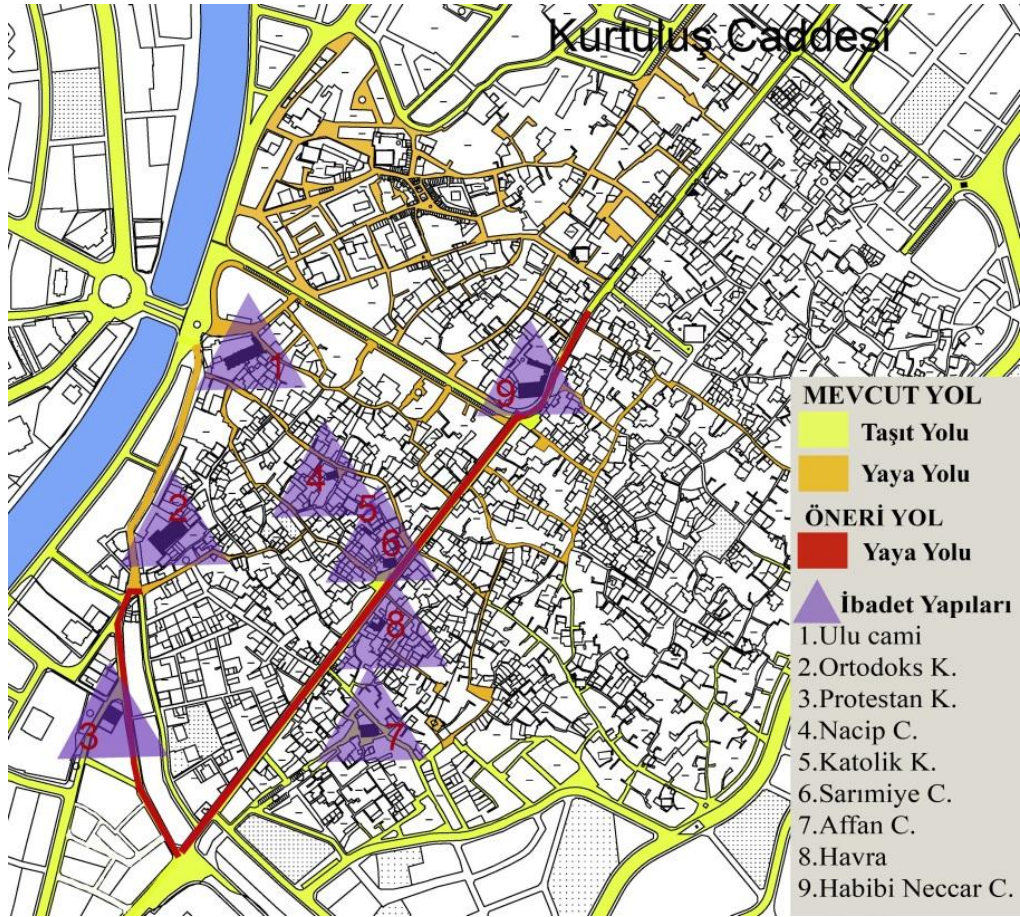
- **Koruma Bilinci Oluşturma/Değerlerinin Farkında Olma**

Yerleşmenin kimliğinin sürdürülmesi, korunması ile ilgili kararlarda halk katılımının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Antakya halkı sahip olduğu değerlerin farkında olmalı, uzmanlar tarafından bu değerlerin korunması için bilinçlendirilmelidir.

- **İnanç Turizmini Destekleyen Gezi Güzergâhları Oluşturma**

Antakya; Antik Dönem’de Roma, İskenderiye ile yarışan önemli metropollerden biri iken günümüzde sahip olduğu değerleri ile kendini hem Türkiye’ye hem de Dünya’ya tanıtmakta yetersizdir. Dünyanın ilk kilisesine, Anadolu’daki ilk camisine sahip olan Antakya, inanç turizmi açısından zengin bir kenttir. Fakat bu zenginliği dışarı yansıtamamıştır. Bunun için;

St. Pierre Kilisesi, Habibi Neccar Camisi, Antakya Sinagogu, Ortodoks Kilisesi, Katolik Kilisesi, Sarımiye Cami, Ulu Cami, Protestan Kilisesi gibi farklı ve tarihsel değeri olan önemli ibadet yapılarının gezilebileceği gezi rotaları belirlenmelidir. Birçok ibadet yapısını bünyesinde barındıran Kurtuluş Caddesi yayalaştırılmalı ve turistlerin rahatlıkla gezebileceği, tarihi dokuya uygun yönlendirme tabelaları, sokak mobilyaları ile zenginleştirilmeli ve ilgi çekici hale getirilmelidir. (Şekil 4.8)

Şekil 4.8 Yaya yolu güzergâhı

İbadet yapılarının etrafındaki yüksek yapılaşma önlenmeli, ibadet yapılarının saçak seviyesini geçecek yapı inşaatlarına izin verilmemelidir. Siluette ibadet yapıları kavranabilir olup, kimliğin korunması desteklenmelidir.

İnanç turizminin önemli duraklarından biri olan Antakya'nın dinler kardeşliği, hoşgörü ve barış kenti kimliği sürdürülmelidir.

KAYNAKLAR

-
- [1] WEBSTER, Webster Ninth New Collegiate Dictionary, 1983
- [2] Türk Dil Kurumu, TDK, www.tdk.com.tr, 17 Şubat 2014.
- [3] Ocakçı, M., (1993). “Şehir Kimliği ve Çevre İlişkileri”, Türkiye’de 17.Dünya Şehircilik Kolokiyumu, 4-6 Kasım 1993, İstanbul.
- [4] Lynch, K., (1973). Kent İmgesi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 4-62
- [5] Relph, E. C., (1976). Place and Placelessness, Pion Limited, 207 Brondesbury Park, London, England: 47-56
- [6] Norberg- Schulz, C., (1979). Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture, Rizzoli International Publications Inc., New York: 18-21
- [7] Akın, N., (1995). “İstanbul’un Tarihi Çevrelerinde Kimlik Değişimi ve Yitirilen Çevresel Kalite, Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları” Sempozyumu, Haziran 1995, İstanbul.
- [8] Güneydoğu Anadolu Rehberi, www.guneydogumirasi.org/pdfs/portre.pdf, 26 Mart 2014.
- [9] Önem, A. B., (2004). Çevre Algılama ve Kentsel Kimlik: Haliç Üzerine Bir Yöntem Önerisi, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 9
- [10] Ünügür, S. M., ve Beyhan, Ş. G., (2005), “Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Modeli” İTÜ Dergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım, 4 (2): 79-87
- [11] Alioğlu, E. F., (2003). Mardin Şehir Dokusu ve Evler, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul: 56-125
- [12] Günay, R., (1998). Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul: 113-122
- [13] Mardin Taş Evleri, http://en.wikipedia.org/wiki/File:Mardin_stone_houses_02148.jpg, 26 Mart 2014.
- [14] Safranbolu Evleri, <http://myweb.sabanciuniv.edu/alptunc/alptunc/safranbolu/>, 26 Mart 2014.
- [15] Aru, A. K., (1998). Türk Kenti, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul: 177
- [16] Bayhan, H. İ., (1969). Şehir Planlaması, İskender Matbaası, İstanbul.

- [17] Turgut, H., (2012). “Artvin İlinde Doğal Çevrenin Kent Kimliğine Etkileri” SDÜ Orman Fakültesi Dergisi, (13): 173–180
- [18] Selimiye Camii,
<http://islamicwallpapersfree.blogspot.com.tr/2013/03/selimiye-mosque-wallpapers.html>,
26 Mart 2014.
- [19] Göncü, N., (2007). Kent Öğelerinin Kent Kimliği Üzerinden Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul: 85
- [20] İlgar, E., (2008). Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir: 13
- [21] Aktaş, İ., (2009), Kentlerin Kimliği, <http://www.haber7.com/yazarlar/ihsan-aktas/402431-kent-kimligi>, 14 Haziran 2014.
- [22] Doğruel, F., (2005). İnsaniyetleri Benzer, İletişim Yayınları, İstanbul: 33-185
- [23] Birlik, S., (2006). Tarihi Çevrelerde Kentsel Kimlik Değişiminin Eşik Analizi: Trabzon’da Bir Deneme, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon: 45
- [24] Hattstein, M., Delius, P., (2007). İslam Sanatı ve Mimarisi, Literatür Yayınları, İtalya: 44-182
- [25] Kahire Kenti, http://travel.nationalgeographic.com/travel/countries/egypt-photos/#/skyline-cairo-egypt_6686_600x450.jpg, 14.06.2014.
- [26] Çöl, Ş., (1998). Kentlerimizde Kimlik Sorunu ve Günümüz Kentlerinin Kimlik Derecesini Ölçmek için Bir Yöntem Denemesi, Doktora Tezi, MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [27] Tekeli, İ., (2011). Tasarım, Mimarlık ve Mimarlar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 58-64
- [28] Güvenç, B., (1996). Türk Kimliği, 4.Baskı, Remzi Kitabevi A.Ş., İstanbul.
- [29] Erenoğlu G., (1998). Kentsel Kimlikte Sürekliliğin Rolü ve Akaretler Evleri Teşvikiye Bölgesi Örnek Alanında Tarihi Çevrede Modern Yapı İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 25
- [30] Kahvecioğlu, H, L., (1998). Mimarlıkta İmaj: Mekânsal İmajın Oluşumu ve Yapısı Üzerine Bir Model, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [31] Aydın, S., (1993). Mimarlıkta Estetik Değerler, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul: 24-74
- [32] Nasar, L, J., (1998). The Evaluative Image Of The City, Sage Publication, The United States of America: 4-8
- [33] Erkan, Ç, N., (2011). Şehirselleşme ve Görsel Yapı Analizi, Ders Notu, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Mekân Organizasyonu ve Tasarım Programı, Yüksek Lisans Dersi, 2011-2012 Öğretim Yılı, Güz Yarıyılı, İstanbul.
- [34] Günay, B., (1992). “Koruma-Kent İmajı-Ankara Kentlerin Yeniden Üretilmesi Süreçleri Üzerine”, Mimarlık Dergisi, (249)

- [35] Kepes, G., (1996). “Kent Ölçeğinde Dışavurum ve İletişim Üzerine Notlar”, Cogito Dergisi, (8): 178
- [36] Nalkaya, S., (2001). “Çevresel Tasarımda Simgesellik”, Yapı Dergisi, (233): 41-48
- [37] Madran, E., (2001). “Kent Belleğinin Oluşumunda Mimarlık Yapıtları”, Mimarlık Dergisi, (298): 47-49
- [38] Çizgen, N., (1994). Kent ve Kültür, Say Yayınları, İstanbul.
- [39] Uluğ, M. M., (1997). “Hakim Mimarlık İdeolojisi Olarak Mutlak Mekan”, Mimarlık Dergisi, (275): 9-12
- [40] Türkantoz, K., (2006). “Kent Kimliğinin Oluşumunda Kutsal Merkezin Yeri: İslam Dönemi Kudüs'ünde Harem-i Şerif Örneği”, Tasarım+Kuram Dergisi, 3 (4): 66
- [41] Süleymaniye Camii, http://en.wikipedia.org/wiki/File:S%C3%BCleymaniye-moskee_wza.jpg, 14 Haziran 2014.
- [42] Beattie, N.J.W., (1990). “Imagebility and Cultural Identity”, Culture, Space, History, 5: 116
- [43] Erkan, Ç, N., (2002). Kastamonu Örneğinde Anadolu Kenti İmaj Öğeleri ve Değişim Süreci, Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 31-37
- [44] Paris Kenti, <http://www.moretravel.com.tr/362/Paris-Turu>, 14 Haziran 2014.
- [45] Erkan, Ç, N., Algılama ve Kentsel İmaj Kuramları, Ders Notu, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Mekan Organizasyonu ve Tasarım Programı, Yüksek Lisans Dersi, 2010-2011 Öğretim Yılı, Bahar Yarıyılı, İstanbul.
- [46] Kostof, S., (1993). The City Shaped: Urban Patterns and Meanings, Through History, Second Edition Thames & Hudson, New York: 276-290
- [47] İstanbul Ayasofya Müzesi, http://www.123rf.com/photo_7103083_istanbul-panorama-with-the-blue-mosque.html, 14 Haziran 2014.
- [48] Sagrada Familya Kilisesi-Barselona, http://www.citronics.net/Med_Cruise/15_Barcelona/pages/100La_Sagrada_Familia_Aerial_View.jpg.htm, 14 Haziran 2014.
- [49] Floransa Katedrali - İtalya, <http://www.gezgingozuyle.com/resimler/gezi-resimleri/buyuk/Florence-Floransa-Firenze.jpg>, 14 Haziran 2014.
- [50] Akarsu, T., (2009). Tarihi Yarımada Siluetinin Kent Kimliğine Etkilerinin Salacak-Harem-Haydarpaşa Bölgesinde İrdelenmesi, Yüksek lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 26-27
- [51] Kozaman, S., (2007). Boğaziçi'nde Siluet ve Siluetin Belirlenmesinde Fotogrametri, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 7
- [52] Erses, S. M., (1999). Kent Kimliği ve Kuruluşundan Günümüze Metropolleşme Süreci İçinde İstanbul'un Kimlik Analizi, Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 29
- [53] Avrupa Kentlerinden Siluetler,

<http://depositphotos.com/3671109/stock-photo-Detailed-vector-silhouettes-of-European-cities.html>, 14 Haziran 2014.

[54] Küçük A., Tümer G., Küçük, M. A., (2011). Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara: 22-321

[55] Arpacıoğlu, B., “Cami Sembolizmi Üzerine Bir Deneme”, Yeni Yüksektepe Dergisi, (53)

[56] Durkheim, E., (2010). Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri, Cem Yayınevi, İstanbul.

[57] Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, (1997). Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1: 458

[58] Keleş, R., (2012). Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara: 126-127

[59] Cerasi, M. M., (1999). Osmanlı Kenti-Osmanlı İmparatorluğunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: 82-103

[60] Tuztaşlı, U., (2012), “İnancın ve Mekânın İççeliği”, Mostar Dergisi, 86

[61] Rapoport, A., (1990). The Meaning of the Built Environment, The University of Arizona, United States of America: 41-42

[62] Cimşit, F., (2007). Tepe Kent Yerleşmelerinde Psiko-Sosyal Alan Olgusunun Konut Örüntüleri ile İlişkisi: Uçhisar Örneği, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 34-35

[63] Eliade, M., (2000). Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt I Taş Devrinden Eleusis Mysteria’larına, Kabalcı Yayınevi, İstanbul: 30

[64] Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, (1997). Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 3: 1736

[65] Huot, J. L.,Thalman, j., Valbelle, D., (2000). Kentlerin Doğuşu, İmge Kitabevi, İstanbul: 34-196

[66] Mierrop, D, V, M., (2007). A History of the Ancient Near East, Second Edition, USA: 24

[67] Sinagog Kavramı, www.wikipedia.org, 14.06.2014

[68] Güteryüz, N., (2008). İstanbul Sinagogları, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın Anonim Şirketi, İstanbul: 14-16

[69] Naeh, B, Y., (2009). Sultanlar Diyarında Yahudiler-17.yy’da Osmanlı Yahudi Toplumu, Goa Basım Yayın, Tarihi Araştırma Dizisi: 225-230

[70] İslam Ansiklopedisi, (2009). Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 37: 223

[71] Ahunbay, Z., (2011). İstanbul’da Kentsel Mimari, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 56

[72] Lange, N., (1987). Yahudi Dünyası Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, 4, İletişim Yayınları, İstanbul: 106

[73] Büyük Belz Sinagogu-Kudüs,

http://www.collive.com/show_news.rtx?id=14139&alias=birds-eye-view-of-jerusalem, 14 Haziran 2014.

- [74] İzmir Sinagogu,
[http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Bet Israel Synagogue Izmir.JPG](http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Bet_Israel_Synagogue_Izmir.JPG), 14 Haziran 2014.
- [75] İngiltere Canterbury Katedrali,
http://www.bbc.co.uk/kent/content/image_galleries/aerial_kent_gallery.shtml?14, 14 Haziran 2014.
- [76] Ersoy, N., (1990). Semboller ve Yorumlarla Görünenden Görünmeyene, Dönence Basım ve Yayınevi, İstanbul: 83-379
- [77] İslam Ansiklopedisi, (2002). Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 26: 12
- [78] Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, (1997). Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2: 1010-1013
- [79] Hasol, D., (2005). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı Yayın, İstanbul: 92-265
- [80] Cezar, M., (1985). Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 27- 31
- [81] Kostof, S., (1992). City Assembled: Elements of Urban Form Through History, Little Brown, Boston: 86-87
- [82] Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, (1997). Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1: 316
- [83] Yenen, Z., (1988). Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 21
- [84] Raymond, A., (1995). Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 115-127
- [85] Zeytune Camisi, <http://www-klickajadeh.blogspot.com/2011/08/10-masjid-tertua-di-dunia.html>, 14 Haziran 2014.
- [86] Zeytune Camisi, <http://islamicspots.blogspot.com/2012/04/al-zaytuna-mosque-tunis-tunisia.html>, 14 Haziran 2014.
- [87] Cami Avlusu,
<http://turkeyistanbul.com/galeri/displayimage.php?pid=722&fullsize=1>, 14 Haziran 2014.
- [88] Şam Emevi Camii, <http://www.gezinim.com/senerkocuyigit/2010/08/22/sam-2-bolum/>, 14 Haziran 2014.
- [89] Suriye Şam Emevi Camii, <http://www.panoramio.com/photo/38765555>, 14 Haziran 2014.
- [90] Minare Kavramı, tr.wikipedia.org/wiki/Minare, 14 Haziran 2014.
- [91] Aktüre, S., (1978). 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 7
- [92] Can, Y., (1995). İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Maatbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara: 107-116

- [93] Safranbolu Kentinde Camii, <http://www.1resimler.com/r-safranbolu-resimleri-1962-safranbolu-cami-11955.html>, 14 Haziran 2014
- [94] Kaypak, Ş., (2010). “Antakya’nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (14): 373-392
- [95] Kara, A., (2005). 19. yy’da Bir Osmanlı Şehri Antakya, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: 234
- [96] Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl: Dünyü, Bugünü, Yarını, (1982). Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 5: 3369-3504
- [97] Antakya Belediyesi, (2012). İmar Müdürlüğü, Antakya.
- [98] Hatay’ın Konumu, <http://www.hatay.gov.tr>, 14 Haziran 2014.
- [99] Antakya Belediyesi, (2012). İmar Müdürlüğü, Antakya (Hatay) Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planı Revizyonu, Araştırma Değerlendirme Raporu, Antakya.
- [100] Demir, A., (1996). Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul: 13-221
- [101] Antakya’da Medeniyetler Korosu, <http://www.hatayvatan.com/medeniyetler-korosu-avrupa-turnesine-cikiyor.html>, 14 Haziran 2014.
- [102] Bahadır, G., (2010) İslam Fethinden Haçlılara kadar Antakya (M.S. 636-1100), Cantekin Matbaası, Ankara: 21
- [103] Tekin, M., (1993). Hatay Tarihi, Hatay Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Kültür Ofset Basımevi, Hatay.
- [104] Asarcıklı, M., (1989). Antakya Kent Formunu oluşturan öğelerin araştırılıp Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- [105] Hatay Valiliği, “Hatay İl Stratejik Planı 2011-15”
<http://www.hatay.gov.tr/IcerikDetay.aspx?IcerikId=94>, 30 Mart 2014.
- [106] Turgut, N., (1986). Antakya Tarihi Ticaret Merkezi Mekânsal Yapı Değişim ve Gelişim Sürecinin Kent Ticaret Merkezi Planlamasına Etkinliği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara: 40
- [107] Tanaç, M., (2000). Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekân Kurgusu Araştırması, Yüksek lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir: 45
- [108] Roth, L, M., (2006). Mimarlığın Öyküsü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul: 229
- [109] Fransa’da Tapınak,
http://www.euratlas.com/Atlas/france_provence/nimes_maison_carree.html,
14 Haziran 2014.
- [110] Mutlu, B., (1996). Mimarlık Tarihi Ders Notları, Mimarlık Vakfı Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- [111] Panthoeon Tapınağı Görünüm, <http://www.hotelabruzzo.it/>, 14 Haziran 2014.
- [112] San Pietro Bazilikası-Roma,
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Basilica_di_San_Pietro_1450.jpg, 14 Haziran 2014.

- [113] İstanbul Ayasofya Müzesi,
<http://www.johnsanidopoulos.com/2013/08/will-hagia-sophia-in-istanbul-become.html>,
14 Haziran 2014.
- [114] Temiz, F., (2002). XIX. Yüzyıl ve Sonrasında Antakya'nın Kentsel Mekân Oluşumunda Meydana Gelen Değişiklikler ve Kurtuluş Caddesi, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- [115] Özcan, K., ve Yenen, Z.,(2010). “Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek)”, Megaron Dergisi, 5 (2): 62
- [116] Tankut, G., (2007). The Seljuk City/Selçuklu Kenti, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara: 39-91
- [117] Cansever, T., (2013). Osmanlı Şehri, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul: 103
- [118] Cansever, T., (2012). İslam'da Şehir ve Mimari, Timaş Yayınları, İstanbul: 117
- [119] Kuban, D., (2012). “Cami”, Mimarlık Dergisi, (367)
- [120] Tümer, G., (2004). “Minareli ve Minareci Osmanlı Mimarisi”, Mimarlık Dergisi, (315)
- [121] Özşahin, E., ve Özder, A., (2011). “Antakya Şehri ve Jeomorfolojik Birimler Arasındaki İlişkinin Zamansal Değişimi (HATAY)”, Fiziki Coğrafya Araştırmaları; Sistemik ve Bölgesel, 5: 657-680.
- [122] Ömeroğlu, C., (2006). Antakya Kentinin Özgünlüğü ve Günümüz Koruma Sorunlarının Antakya Kentsel Sit Alanında İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara: 54
- [123] Antakya Kurtuluş Caddesi ,www.mimarlarodasi.org.tr, 14 Haziran 2014.
- [124] Antakya Nüfusu, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Antakya>, 14 Haziran 2014.
- [125] Zambon, M. G., Domenico, B., Granella, O., (2005). Orontes Üzerinde Antakya, Eteria Yayıncılık, İtalya: 55-120
- [126] Kişisel Görüşme, Şahut Cannudioğlu, 25.01.2013
- [127] Nakib, B., (2012). Eski Antakya'dan Görünümler, Tarihsel Yapılar ve Eski Ünlü Yerler, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Antakya.
- [128] Kişisel Görüşme, Can Dellüler, 25.01.2013
- [129] Atiya, A. S., (2005). Doğu Hristiyanlığı Tarihi, Doz Yayınları, İstanbul: 192
- [130] St. Pierre Kilisesi, http://tr.wikipedia.org/wiki/Saint_Pierre_Kilisesi, 30 Mart 2014
- [131] Katolik Kilisesi,
http://www.tavnewsport.com/Antakya-Turizm-Gezi_81/katolik-kilisesi, 30 Mart 2014
- [132] Katolik Kilisesi,
<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/antakya/tr/lachiesa.asp>, 30 Mart 2014
- [133] Protestan Kilisesi, www.mekan360.com/hatayprotestankilisesi, 30 Mart 2014

- [134] Habibi Neccar Camii, http://tr.wikipedia.org/wiki/Habib-i_Neccar_Camii, 30 Mart 2014
- [135] Ulu Camii, <http://www.hatay.gov.tr/IcerikDetay.aspx?IcerikId=254>, 30 Mart 2014
- [136] Yücel, C., (2004). Türkiye’de Kentsel Koruma Alanlarının Planlanmasına Yönelik Bir Sistem Önerisi, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 22
- [137] ICOMOS, (1964). Venedik Tüzüğü, İstanbul.
- [138] ICOMOS, (1987). Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü, İstanbul.

EK-A

Antakya’da Hristiyan bayramlarında din farkı gözetmeksizin herkesin bayramlaşması

GAZETE HABERLERİ

KAYNAKLAR:
YORUM GAZETESİ
KENT GAZETESİ
HATAY GAZETESİ
www.hatay.gov.tr

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Melisa DİKER
Doğum Tarihi ve Yeri: 18.03.1988 Hatay/İskenderun
Yabancı Dil: İngilizce

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Kentsel Mekan Organizasyonu ve Tasarım	Yıldız Teknik Üniversitesi	2014
Lisans	Mimarlık	Mersin Üniversitesi	2010
Lise	Anadolu Lisesi	İstiklal Makzume Anadolu Lisesi	2006

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Kurum	Görev
2012-Halen devam ediyor.	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü	Araştırma Görevlisi